

**НАЦЫЯНАЛЬНАЯ АКАДЭМІЯ НАВУК БЕЛАРУСІ
ЦЭНТР ДАСЛЕДАВАННЯЎ
БЕЛАРУСКАЙ КУЛЬТУРЫ, МОВЫ І ЛІТАРАТУРЫ**

УДК 811.161.3:81'373.46

**ДЗЯТКО
ДЗМІТРЫЙ ВАСІЛЬЕВІЧ**

**БЕЛАРУСКАЯ ЛІНГВІСТЫЧНАЯ ТЭРМІНАГРАФІЯ:
ГЕНЕЗІС, СТРУКТУРА, ТЫПАЛОГІЯ**

**Аўтарэферат дысертацыі на саісканне
вучонай ступені доктара філалагічных навук
па спецыяльнасці 10.02.01 – беларуская мова**

Мінск, 2022

Работа выканана ва ўстанове адукацыі
“Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка”

- Навуковы кансультант:** **Старычонок Васіль Дзянісавіч,**
доктар філалагічных навук, прафесар,
дэкан філалагічнага факультэта
УА “Беларускі дзяржаўны педагагічны
ўніверсітэт імя Максіма Танка”
- Афіцыйныя апаненты:** **Барковіч Аляксандр Аркадзьевіч,**
доктар філалагічных навук, дацэнт, загадчык
кафедры інфарматыкі і прыкладной лінгвістыкі
УА “Мінскі дзяржаўны лінгвістычны
ўніверсітэт”
- Гапоненка Ірына Алегаўна,**
доктар філалагічных навук, прафесар, прафесар
кафедры беларускага мовазнаўства
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта
- Іваноў Яўген Яўгенавіч,**
доктар філалагічных навук, дацэнт, загадчык
кафедры тэарэтычнай і прыкладной лінгвістыкі
УА “Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя А. А. Куляшова”
- Апаніруючая арганізацыя:** УА “Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Францыска Скарыны”

Абарона адбудзецца 7 кастрычніка 2022 года ў 12:00 на пасяджэнні савета па абароне дысертацый Д 01.42.03 пры ДНУ “Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі” (220072, г. Мінск, вул. Сурганава, д. 1, корп. 2, к. 302; тэл. 270-27-20, e-mail: inlinasbel@tut.by).

З дысертацыяй можна азнаёміцца ў Цэнтральнай навуковай бібліятэцы імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі.

Аўтарэферат разасланы 5 верасня 2022 года.

Вучоны сакратар
савета па абароне дысертацый
кандыдат філалагічных навук, дацэнт

 Н. В. Паляшчук

Змена навуковых парадыгмаў у лінгвістыцы XX–XXI стст. і павелічэнне колькасці навуковых школ вбклікалі імклівы рост мовазнаўчай тэрміналогіі. Сёння адбываецца актыўнае праектаванне слоўнікаў новых тыпаў, перавыданне існуючых лексікаграфічных работ і іх інвентарызацыя ў кантэксце актуальных лінгвістычных тэорый. Адзначаецца цікавасць да гісторыі металексікаграфіі, асэнсоўваецца культурная і эўрыстычная каштоўнасць слоўнікаў. Вынікам гэтых працэсаў стала разуменне таго, што большасць лінгвістычных ідэй можа быць прадстаўлена ў лексікаграфічным фармаце, паколькі каталагізацыя і кадыфікацыя – найбольш аптымальныя спосабы асэнсавання і сістэматызацыі дзясяткаў тысяч лінгвістычных тэрмінаў.

Актуальнасць даследавання вызначаецца неабходнасцю стварэння канцэпцыі поліаспектнага апісання беларускага металінгвістычнага кантынуума на падставе сістэматызацыі храналагічных, структурна-кантэнтных і тыпалагічных характарыстык беларускіх слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў. Вывучэнне аб’ёмнага корпуса існуючых галіновых тэрміналагічных слоўнікаў у цэлым і слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў у прыватнасці сведчыць пра тое, што сучасная тэорыя тэрмінаграфіі не мае стандартных прынцыпаў класіфікацыі і тыпалагізацыі тэрміналагічных слоўнікаў, адзіных патрабаванняў да іх структуры і зместу на фоне розных падыходаў да сістэмнай параметрызацыі спецыяльнай лексікі. У сувязі з гэтым актуальным з’яўляецца, па-першае, фарміраванне лінгвістычнай тэорыі тэрмінаграфіі, па-другое, абагульненне шматгадовага вопыту складання тэрміналагічных слоўнікаў у межах сістэмацэнтрычнай парадыгмы, па-трэцяе, устанаўленне адзіных строга навукова абгрунтаваных падыходаў да сістэмнай лексікаграфічнай параметрызацыі спецыяльнай лексікі ў тлумачальным, супастаўляльным і інвентарызацыйна-прэзентацыйным аспектах.

Важным для *прыватнага мовазнаўства* падаецца апісанне галіновай тэрмінасістэмы беларускай мовы, акрэсленне вектараў далейшага развіцця беларускай тэрмінаграфіі, стандартызацыя і ўніфікацыя лінгвістычнай тэрміналогіі.

Параметрычны падыход да структурна-кантэнтнай арганізацыі слоўнікаў актуальны для *прыкладной лінгвістыкі*, паколькі садзейнічае аптымізацыі механізмаў адлюстравання рознабаковай інфармацыі пра спецыяльныя адзінкі, дазваляе зрабіць структуру слоўнікавых артыкулаў несупярэчлівай і эфектыўнай, садзейнічае фарміраванню новых падтыпаў тэрміналагічных слоўнікаў і новых металінгвістычных баз даных.

Упарадкаванне прынцыпаў апісання лінгвістычных тэрмінаў з’яўляецца актуальным і запатрабаваным у *міждысцыплінарным аспекце*, паколькі тэорыя сістэмнай параметрызацыі тэрмінасферы важная для стабілізацыі паняццйнага апарату сучасных інтэрдысцыплінарных галін навуковых ведаў (лінгвакультуралогіі, сацыялінгвістыкі, лінгвасеміётыкі, псіхалінгвістыкі, нейралінгвістыкі і інш.).

АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА РАБОТЫ

Сувязь работы з навуковымі праграмамі (праектамі), тэмамі. Даследаванне выконвалася ў межах наступных навуковых тэм: 1) “Беларуская мова ва ўсходнеславянскай лексікаграфіі: дынаміка метадалагічных падыходаў, тыпалогія формаў, вектары развіцця” (№ ДР 20111196; 2011–2015 гг.); 2) “Дынамічныя працэсы ў лексіцы беларускай мовы: сістэмная параметрызацыя і кадыфікацыя” (№ ДР 20162637; 2016–2020 гг.); 3) “Тэрмінаграфічны кантынуум беларускай лінгвістыкі” (№ ДР 20211359; з 2021 г.); 4) “Металінгвістычны кантынуум усходнеславянскіх моў” (№ ДР 20180444; 2018 г.); 5) “Кампаратыўны тэзаўрус лінгвістычнай тэрміналогіі” (№ ДР 20200531; 2020 г.); 6) “Семантызацыя ў лінгвістычнай тэрмінаграфіі” (№ ДР 20211326; 2021 г.).

Мэта і задачы даследавання. Мэта работы – распрацаваць і ўвасобіць канцэпцыю сістэмнай арганізацыі і параметрызацыі беларускага металінгвістычнага кантынуума на падставе выяўлення і ўпарадкавання храналагічных, структурна-кантэнтных, тыпалагічных характарыстык беларускіх слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў. Дасягненне пастаўленай мэты звязана з вырашэннем наступных задач:

1) вызначыць месца тэрмінаграфіі ў сістэме навуковых дысцыплін на падставе яе ўзаемаадносін з сумежнымі навукамі – лексікаграфіяй і тэрміназнаўствам; устанавіць тыпы тэарэтычна-тэрмінаграфічнага дыскурсу, прыярытэтныя напрамкі і нераспрацаваныя аспекты тэорыі тэрмінаграфіі;

2) тэарэтычна абгрунтаваць неабходнасць увядзення ў навуковы ўжытак паняцця *нацыянальная тэрмінаграфічная традыцыя*, прадставіць станаўленне беларускай лінгвістычнай тэрмінаграфіі ў дыхранічна-тыпалагічным плане; выпрацаваць механізмы ацэнкі рэестравай паўнаты тэрміналагічнага слоўніка;

3) раскрыць базавыя характарыстыкі слоўнікавага мадэлявання тэрмінасістэмы; вылучыць асноўныя параметрызацыйныя кластары ў тэрмінаграфіі, вызначыць кампазіцыйныя асаблівасці беларускіх слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў на ўзроўні мегаструктуры і ўстанавіць функцыянальную нагрузку яе кампанентаў;

4) ахарактарызаваць формы арганізацыі корпусаў тэрміналагічных слоўнікаў; выявіць асаблівасці інтэграцыі субрэестраў у структуры слоўнікаў, дыягназаваць прычыны і верагодныя вынікі субрэестравай асістэмнасці;

5) вызначыць і ўпарадкаваць метамоўныя сродкі, якія выкарыстоўваюцца для тэрмінаграфічнай параметрызацыі і адлюстравання адносін паміж адзінкамі лінгвістычнай тэрмінасістэмы ў тэрміналагічных слоўніках;

6) распрацаваць тыпалогію сродкаў і спосабаў сістэмнай параметрызацыі адзінак беларускай лінгвістычнай тэрмінасістэмы ў структуры слоўнікавага артыкула;

7) сістэматызаваць агульныя і прыватныя асаблівасці беларускіх слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў, выявіць лакуны ў лінгвістычнай тэрмінаграфіі,

сканструяваць матрыцы для ўкладання тэрміналагічных слоўнікаў рознага тыпу – тлумачальных, двух- / шматмоўных, рэестравых.

Аб’ект даследавання – слоўнікі лінгвістычных тэрмінаў. **Прадмет даследавання** – сістэмная арганізацыя і параметрызацыя беларускага металінгвістычнага кантынуума і слоўнікавае мадэляванне тэрмінасферы беларускай лінгвістыкі. **Матэрыял даследавання** – 57 704 слоўнікавыя артыкулы, засведчаныя ў 113 слоўніках лінгвістычных тэрмінаў (1921–2021 гг.), у тым ліку: 1) аўтаномных слоўніках, якія выдадзены на тэрыторыі Беларусі беларускімі вучонымі і адлюстроўваюць беларускі моўны матэрыял; 2) аўтаномных слоўніках, якія ўключаюць беларускі моўны матэрыял, апублікаваны па-за межамі Беларусі вучонымі іншых краін або аўтарскімі калектывамі, у склад якіх уваходзілі і беларускія, і замежныя вучоныя; 3) інкарпараваных слоўніках лінгвістычных тэрмінаў, якія ўключаюць беларускі моўны матэрыял, створаны і беларускімі, і замежнымі вучонымі, апублікаваны як на тэрыторыі Беларусі, так і за яе межамі.

Метадалагічнай базай даследавання з’яўляецца палажэнне пра сістэмную арганізацыю тэрмінасферы лінгвістыкі, што абумовіла спалучэнне прынцыпаў сістэмацэнтрычнага, сінхранічна-дыяхранічнага і супастаўляльнага апісання лінгвістычнай тэрмінаграфіі, а таксама выбар метадаў, метадык, прыёмаў аналізу структуры і зместу беларускіх слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў. У дысертацыі выкарыстоўваюцца: 1) апісальны метады сінхранічнага аналізу з элементамі дыяхраніі (пры вывучэнні працэсу фарміравання лінгвістычнай тэрмінаграфіі); 2) метадыка супастаўляльнага аналізу структуры слоўнікаў (для вызначэння характарыстык сістэмнай арганізацыі і параметрызацыі тэрмінасферы лінгвістыкі, выяўлення змен і ідэнтыфікацыі іх прычын пры аналізе зместава і фармальна суадносных слоўнікаў); 3) элементы структурнага аналізу (пры даследаванні метадалогіі тэрмінаграфіі, вылучэнні зон мікраструктуры слоўнікаў і сістэматызацыі іх нападзення); 4) метады тэматычнага поля ў структураванні тэрмінасістэмы і аналіз яе лексікаграфічнай рэпрэзентацыі (пры вызначэнні гіпера-гіпанімічных адносін паміж адзінкамі лінгвістычнай тэрмінасістэмы); 5) кампанентны аналіз семантыкі тэрміна і структуры яго дэфініцыі (для ўніфікацыі слоўнікавага апісання спецыяльных намінацый); 6) метадыка мадэлявання структуры аналітычных тэрмінаў (з мэтай іх аптымальнай і эфектыўнай прэзентацыі ў слоўніку); 7) метадыка структурна-кантэнтнай тыпалагізацыі тэрміналагічных слоўнікаў (для выяўлення тэндэнцый у беларускай лінгвістычнай тэрмінаграфіі і перспектывы яе далейшага развіцця); 8) колькасныя падлікі (для вызначэння частотных паказчыкаў пры характарыстыцы альтэрнатыўных тэрмінаграфічных рашэнняў).

Навуковая навізна вынікаў дысертацыйнага даследавання заключаецца ў распрацоўцы новага інтэрдyscyплінарнага напрамку – тэорыі сістэмнай арганізацыі і параметрызацыі беларускай лінгвістычнай тэрмінасферы. Інавацыйны характар мае створаная і абгрунтаваная канцэпцыя вывучэння беларускага металінгвістычнага кантынуума на падставе храналагічных, структурна-

кантэнтных і тыпалагічных параметраў. У даследаванні ўпершыню

- абгрунтаваны статус тэрмінаграфіі як міждысцыплінарнай лінгвістычнай навукі, якая інтэгруе дасягненні лексікаграфіі, тэрміназнаўства і пэўнай прадметнай галіны (беларускай лінгвістыкі); акрэслены перспектыўныя кірункі тэарэтычнай тэрмінаграфіі і ахарактарызаваны асноўныя тыпы навуковых тэкстаў, у якіх распрацоўваюцца праблемы стварэння тэрміналагічных слоўнікаў;

- выяўлены асаблівасці і межы нацыянальнай тэрмінаграфічнай традыцыі; распрацаваны альтэрнатыўныя праграмы даследавання генезісу беларускай лінгвістычнай тэрмінаграфіі ў адзінстве тлумачальнага, супастаўляльнага і інвентарызацыйна-прэзентацыйнага аспектаў сістэмнай параметрызацыі, што дазволіла сфарміраваць тэрміналагічны кантынуум беларускай лінгвістыкі;

- вызначаны базавыя характарыстыкі слоўнікавага мадэлявання тэрмінасістэмы і асноўныя параметрызацыйныя кластары ў тэрмінаграфіі; інвентарызаваны і сегментызаваны кампаненты мегаструктуры слоўнікаў беларускіх лінгвістычных тэрмінаў;

- устаноўлены асаблівасці макраструктуры слоўнікаў беларускіх лінгвістычных тэрмінаў, выпрацаваны механізмы ацэнкі рээстравай паўнаты тэрміналагічных слоўнікаў і прыёмы інтэграцыі субрээстраў у структуры двух- / шматмоўных слоўнікаў;

- выяўлены і сістэматызаваны метамоўныя рэсурсы тэрмінаграфічнай параметрызацыі спецыяльных найменняў лінгвістычнай тэрмінасістэмы;

- вызначаны і ўніфікаваны сродкі і спосабы арганізацыі мікраструктуры слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў; вылучаны і ахарактарызаваны мадэлі ўтварэння бі- / полікампанентных лем; створана тэорыя камплікацыйных рээстравых формаў; прапанавана сістэма прыёмаў семантызацыі тэрмінаў і прынцыпаў дыстрыбуцыі значэнняў тэрмінаў у тлумачальных слоўніках;

- распрацавана і тэарэтычна абгрунтавана трохблочная тыпалогія беларускіх слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў на падставе кантэнтных, фармальных і функцыянальных характарыстык, у выніку чаго выяўлены лакуны ў лінгвістычнай тэрмінаграфіі, сканструяваны матрыцы для ўкладання тлумачальных, двух- / шматмоўных, рээстравых слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў.

Палажэнні дысертацыі, якія выносяцца на абарону.

1. Тэрмінаграфія з'яўляецца міждысцыплінарнай лінгвістычнай наукай, якая інтэгруе дасягненні лексікаграфіі, тэрміназнаўства, пэўнай прадметнай галіны і ў фокусе кожнай з гэтых навук выяўляе сваю спецыфіку: 1) у метадалагічным аспекце (метады тэрмінаграфіі адрозніваюцца ад метадаў лексікаграфіі ў сувязі з розніцай аб'ектаў каталагізацыі і параметрызацыі); 2) у тэрміназнаўчым аспекце (тэрмінаграфія сістэмна рэалізуе дасягненні тэрміназнаўства); 3) у зместавапаняцыйным аспекце (прынцыпы фіксацыі тэрмінаў агульныя для тэрмінаграфіі ў

цэлым, але іх рэалізацыя залежыць ад гіпера-гіпанімічных адносін паміж паняццямі канкрэтнай навуковай галіны).

Тэрмінаграфія характарызуецца ўласнай метадалогіяй (метады, прынцыпы, працэдуры, накіраваныя на ўкладанне спецыяльных слоўнікаў), аб'ектам апісання (асобныя тэрміны vs тэрмінасістэмы ў цэлым), мэтам існавання (упарадкаванне корпуса тэрмінаў з мэтай аптымізацыі зносін паміж спецыялістамі ў пэўнай сферы vs паміж спецыялістамі ў розных сферах), задачамі (абгрунтаванне комплексу прынцыпаў і спосабаў фіксацыі тэрмінасістэмы; стварэнне тыпалогіі тэрміналагічных слоўнікаў; выпрацоўка прыёмаў апісання тэрмінаў у слоўніках розных тыпаў; абгрунтаванне патрабаванняў да тэрміналагічных слоўнікаў і інш.), формай існавання (пісьмовая), характарам нарматыўнасці (прэскрыптыўны).

Тэрмін як адзінка тэрмінасістэмы знаходзіцца ў гіпанімічных або гіперанімічных адносінах мінімум з адным іншым тэрмінам, узаемазвязаныя тэрміны ўтвараюць канцэптואльныя сістэмы. Упарадкаваны характар тэрмінасістэмы прадугледжвае сістэмнасць яе слоўнікавага мадэлявання: 1) акрэсленасць тэматычных меж і паўнату ахопу паняццяў канкрэтнай сферы; 2) адлюстраванне ў слоўніку сістэмных адносін паміж тэрмінамі; 3) выкарыстанне стандартызаваных тэрмінаграфічных прыёмаў і метатэрмінаграфічных сродкаў.

Прыярытэтныя напрамкі тэарэтычнай тэрмінаграфіі рэалізуюцца ў комплексна-тэарэтычным, нарматыўна-тэхнічным і аспектна-тэарэтычным навуковых дыскурсах.

2. Генезіс тэрмінаграфіі традыцыйна даследуецца ў дзвюх парадыхмах – панарамна-дэскрыптыўнай (развіццё тэрміналогіі і тэрмінаграфіі, тэрміналагічныя слоўнікі пэўнага перыяду, стан і перспектывы галіновай тэрмінаграфіі, праблемы перыядызацыі і інш.) і юнітыўна-дэскрыптыўнай (асобныя слоўнікі як факты тэрмінаграфіі). Аптымальнай з'яўляецца даследчая праграма, якая аб'ядноўвае абедзве парадыхмы і пабудавана па мадэлі *мета слоўніка – рэестр слоўніка – форма слоўніка*. Кожны з тыпаў слоўнікаў разглядаецца з улікам спецыфікі тэрміналагічнага матэрыялу (тэрміналогія лінгвістыкі ў цэлым vs тэрміналогія аднаго або некалькіх раздзелаў лінгвістыкі) і фармальных слоўнікавых паказчыкаў (аўтаномнасць, інкарпараванасць).

Нацыянальная тэрмінаграфічная традыцыя ў галіне лінгвістычнай метатэрмінаграфіі складваецца ў выніку фарміравання і гістарычнага развіцця практыкі ўкладання слоўнікаў двух- / шматмоўных, тлумачальных і рэестравых агульных vs аспектных аўтаномных vs інкарпараваных. Пераважная большасць з іх – слоўнікі максімальнай ступені ідэнтыфікацыйнай лексікаграфічнай апраксімацыі (беларускія паводле прыналежнасці аўтараў, мовы-аб'екта апісання, метамоўны апісання, месца публікацыі). Тэрміналагічны кантынуум беларускай лінгвістыкі на дадзены момант складаецца з 18 877 тэрмінаў, кожны з якіх *мінімум* адзін раз адзначаецца *мінімум* у адным слоўніку. Паказчык максімальнай рэестравай паўнаты слоўнікаў

адносна агульнага аб'ёму тэрмінаў у тэрміналагічным кантынууме – ад $\approx 0,1\%$ да $\approx 12\%$ (тлумачальныя слоўнікі) і да 38% (двух- / шматмоўныя слоўнікі), што сведчыць пра неабходнасць укладання новых тлумачальных слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў, у якіх былі б улічаны як даныя кантэкставых крыніц, так і тэрміны, зафіксаваныя ў двух- / шматмоўных слоўніках.

3. Максімальная ступень эфектыўнасці тэрміналагічнага слоўніка дасягаецца пры яго поўнай адпаведнасці прынцыпам семіятычнасці, семантычнасці, мо-насемічнасці, несупярэчлівасці, інтэграванасці, тыпізаванасці, алгарытмізаванасці. Адзінкай іх рэалізацыі з'яўляецца тэрмінаграфічны параметр. Ключавы мета-далагічны прыём у двух- / шматмоўнай, тлумачальнай і (часткова) рээстравай тэрмінаграфіі – слоўнікавая параметрызацыя. Параметрызацыйнымі кластарамі, якія дазваляюць сістэматызаваць асобныя тэрмінаграфічныя параметры, з'яўляюцца мегаструктура, макраструктура, метаструктура і мікраструктура слоўніка.

Мегаструктура беларускіх слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў можа фарміравацца аўтарскай прадмовай у складзе інтрадукцыйнага, рэтраспектыўнага, перспектыўнага, лігаментацыйнага, камунікацыйнага блокаў, кіраўніцтвам па карыстанні, спісам скарачэнняў, алфавітам (алфавітамі), корпусам, граматычнымі дадаткамі, паказальнікамі, бібліяграфіяй, зместам, экстралінгвістычнымі дадаткамі. На парадак і склад канкрэтных кампанентаў мегаструктуры ўплываюць наступныя фактары: 1) тып слоўніка; 2) прызначэнне слоўніка; 3) адрасат слоўніка; 4) аўтарская канцэпцыя; 5) паліграфічныя магчымасці выдавецтва і інш. Двух- / шматмоўныя слоўнікі могуць мець дадатковыя аспекты для аналізу. Паводле формы корпусу адрозніваюцца тры тыпы слоўнікаў: 1) гамагенны (корпус фарміруецца слоўнікавымі артыкуламі з тоеснымі ўваходнай і выходнай мовамі); 2) гетэрагенны (корпус складаецца са слоўнікавых артыкулаў з рознымі ўваходнай і выходнай мовамі); 3) гібрыдны (у корпус уваходзяць асобныя гамагенны і гетэрагенны падкорпусы). Гетэрагенныя корпусы ў адпаведнасці з іх унутранай арганізацыяй падзяляюцца на: 1) монаскапальныя (у аднакіраваных двух- / шматмоўных слоўніках); 2) біскапальныя (у двунакіраваных двух- / шматмоўных слоўніках); 3) поліскапальныя (у шматнакіраваных слоўніках).

4. У беларускай лінгвістычнай тэрмінаграфіі (далей – *БЛТ*) прадстаўлены слоўнікі з пяццю тыпамі макраструктуры: алфавітным, алфавітна-гнездавым, ідэаграфічным, ідэаграфічна-алфавітным, суб'ектыўна-аўтарскім. Найбольш поўна і паслядоўна сувязі паміж адзінкамі тэрмінасістэмы адлюстроўваюцца ў слоўніках з алфавітна-гнездавой арганізацыяй. Алфавітны парадак апраўданы ў рээстравых, двух- / шматмоўных слоўніках, а таксама ў тлумачальных слоўніках абмежаванага аб'ёму, прызначаных неспецыялістам. Для эфектыўнага ажыццяўлення інфармацыйнай функцыі ў тлумачальнай тэрмінаграфіі мэтазгодны гіпера-гіпанімічныя паказальнікі (навігатары). Ідэаграфічна-алфавітная макраструктура можа выкарыстоўвацца пераважна ў выданнях невялікага памеру. Слоўнікі з ідэаграфічнай і

суб'ектыўна-аўтарскай макраструктурай непажаданыя, паколькі яны супярэчаць асноўным прынцыпам арганізацыі тэрмінасістэм.

Субрэстры тэрмінаграфічнага слоўніка павінны быць узаемна сіметрычнымі па ўсіх пазіцыях, за выключэннем тых, якія абумоўлены розніцай моў. Гарызантальная сістэмнасць пашыраецца на суадносныя слоўніковыя артыкулы (далей – СА) ва ўсіх субрэстрах і прадугледжвае паўнату і сіметрычнасць тэрмінаграфічнай фіксацыі ўсіх субтэрмінасістэм. Вертыкальная сістэмнасць забяспечвае ўмовы для гарызантальнай сістэмнасці і заключаецца ў паўнаце і аднастайнасці апісання тэрмінаў суадноснай структуры з улікам гіпера-гіпанімічных адносін паміж імі. Аптымальная інтэграцыя субрэстраў магчыма пры адсутнасці праяў субрэстравай асістэмнасці, у тым ліку ў межах аднаго субрэстра (інтрасубрэстравая асістэмнасць), у межах розных субрэстраў (экстрасубрэстравая асістэмнасць), у межах аднаго і ў межах розных субрэстраў (гібрыдная асістэмнасць).

5. Эфектыўны слоўнік – спецыфічная сістэма-праграма са стабільнай, несупярэчлівай і інтуітыўна зразумелай метаструктурай. Метаінвентар БЛТ складаецца з памет, візуальных тэрмінаграфічных індикатараў (шрыфтавых, рээстравых, пунктуацыйных, сімвальных, нумаральных, літарных, пазіцыйных), адсылак (ідэнтыфікацыйных, гіпера-гіпанімічных, рэляцыйных, адыцыйных, кантэнтных, экстранавігацыйных, аперацыйных), адрасацыі (стандартнай, камбінаванай і экстранавігацыйнай), спасылка. У слоўніку з сістэмнай метаструктурай адно паняцце не пазначаецца з дапамогай розных памет, а адна паметка ў розных пазіцыях не можа мець розны семантычны аб'ём. Стабільнасць слоўніка непасрэдна звязана са стабільнасцю сістэмы памет і сістэмы візуальных тэрмінаграфічных індикатараў. Пашырэнне рээстра візуальных тэрмінаграфічных індикатараў адваротна прапарцыянальна рээстру іх функцый у межах слоўніка: пры большай разнастайнасці індикатараў змяншаецца верагоднасць іх недакладнай інтэрпрэтацыі. З дапамогай адсылак ажыццяўляецца карэляцыя паміж самастойным СА і звязанымі з ім іншымі СА. Адрасацыя садзейнічае ўключэнню ў СА інфармацыі пра тое, на якую семантычнага аб'ёму двух або больш рээстравых тэрмінаў. У БЛТ большасць адрасацыйных кластараў з'яўляюцца аднакіраванымі (г. зн. сувязь паміж даменным і субсідарным СА прасочваецца толькі па адным з іх), што не спрыяе адлюстраванню сістэмных сувязей паміж тэрмінамі.

6. На ўзроўні мікраструктуры слоўніка сістэмная параметрызацыя беларускіх лінгвістычных тэрмінаў прадугледжвае распрацоўку шэрага параметраў. Асобныя тыпы параметраў рэалізуюцца ў адной адпаведнай інфармацыйнай зоне (этымалагічныя, граматычныя, дэрывацыйныя, функцыянальныя, моўныя, ілюстрацыйныя, пашпартызацыйныя, тэхнічныя), іншыя – у некалькіх (намінацыйныя – у зонах намінацыі і эквіваленцыі; семантычныя – у зонах семантызацыі, сістэмнай, экстрапаняцыйнай, лінгвадыдактычнай інфармацыі; лакалізацыйныя – у зонах нумарацыі і

лакалізацыі). Набор, паслядоўнасць, фактычнае напаўненне і функцыянальная нагрузка інфармацыйных зон залежаць ад тыпу слоўніка і яго задач.

У БЛТ пераважаюць лемы двухкампанентныя (6 канструкцый, 13 мадэлей, з іх найбольш пашыраны: $\boxed{\text{Adj} \leftarrow N_1}$ і $\boxed{N_1 \rightarrow N_2}$) і аднакампанентныя (пераважна субстантывы і ад’ектывы). Прадстаўлены трохкампанентныя (10 канструкцый, 25 мадэлей, з якіх найбольш пашыраны: $\boxed{\text{Adj} \leftarrow (\text{Adj} \leftarrow N_1)}$, $\boxed{\text{Adj} \leftarrow (N_1 \rightarrow N_2)}$, $\boxed{N_1 \rightarrow (\text{Adj} \leftarrow N_2)}$, $\boxed{N_1 \rightarrow (N_2 \rightarrow N_2)}$) і чатырохкампанентныя лемы (15 канструкцый, 22 мадэлі, з якіх найбольш пашыраны: $\boxed{(\text{Adj} \leftarrow N_1) \rightarrow (\text{Adj} \leftarrow N_2)}$ і $\boxed{(N_1 \rightarrow N_2) \rightarrow (\text{Adj} \leftarrow N_2)}$). Несістэмныя намінацыйныя формы з’яўляюцца вынікам ускладнення лемы (камплікацыі) за кошт дадатковых кампанентаў – удакладняльных (кларыфікацыя), звужальных (спецыфікацыя), сітуацыйных (біфуркацыя), альтэрнатыўных (полімарфізм – анамасіялагічны, інтэрмедыятыўны, кантэкставы, лексемны, экстэрнальны).

У адпаведнасці са структурна-акцыянальным падыходам дэфініенс складаецца з дзвюх ядзерных сэнсава-значымых частак – намінатара і характарызатара. Паводле фармальна-семантычных асаблівасцей вылучаюцца наступныя намінатары: экстэнсіўны (вызначае дэфініендум як экспліцытны навуковы аб’ект *vs* шэраг аб’ектаў); экстракцыйны (вызначае дэфініендум як асобную адзінку ў шэрагу іншых *vs* імпліцытнае спалучэнне); экстэнсіўна-экстракцыйны (вызначае дэфініендум як экспліцытнае спалучэнне); класіфікацыйны (вызначае дэфініендум шляхам акрэслення яго месца ў сістэме); працэсуальны (вызначае дэфініендум як працэс); дэскрыптыўны (вызначае дэфініендум шляхам апісальнай інтэрпрэтацыі); фармальны (вызначае дэфініендум праз апісанне формы рэестравай адзінкі); лакунарны (не выражаецца матэрыяльна). Характарызатар з’яўляецца фрагментам дэфініцыі, які служыць для ўдакладнення і канкрэтызацыі намінатара. Паводле фармальна-семантычных асаблівасцей адрозніваюцца характарызатары дыстынкцыйныя (вызначаюцца выразнай структурай) і кампанацыйныя (утвараюць адзінае цэлае з намінатарам). Да дыстынкцыйных адносяцца характарызатары дэскрыптыўныя (вызначаюць намінатар шляхам яго апісальнай інтэрпрэтацыі); прагматычныя (вызначаюць намінатар праз указанне на функцыянальныя асаблівасці); даміцыйныя (вызначаюць намінатар з боку канструкцыйных асаблівасцей); арыгацыйныя (вызначаюць намінатар на падставе генетычных уласцівасцей паняцця); гібрыдныя. Фіксуюцца складаныя формы характарызатараў.

Пры апісанні полісемічных тэрмінаў найбольш эфектыўны прыём – градацыя (выкарыстанне сістэмы нумароў). Лімітацыя (указанне на максімальны *vs* мінімальны аб’ём значэння), спецыфікацыя (указанне на сферу выкарыстання) і інсертызацыя (без дадатковых спосабаў тэрмінаграфічнага ўпарадкавання значэнняў) не вызначаюцца ўніверсальнасцю. На дыстрыбуцыю значэнняў унутры слоўнікавых артыкулаў павінны ўплываць гіпера-гіпанімічныя адносіны, якія існуюць паміж паняццямі ў тэрмінасферы. На гэтай падставе вылучаюцца дылатацыйная (прыватнае → агульнае); рэстрыкцыйная (агульнае → прыватнае); паралельная (розныя

аспекты з’явы) дыстрыбуцыя значэнняў двухзначных тэрмінаў. Трохзначным тэрмінам уласціва пераважна паралельная дыстрыбуцыя і гібрыдныя падтыпы.

7. Тыпалагізацыя беларускіх слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў дазваляе аптымізаваць сродкі і спосабы сістэмнай параметрызацыі спецыяльных адзінак. Тэрміналагічны слоўнік характарызуецца наяўнасцю пэўнай формы падачы матэрыялу, канкрэтных задач, фактычнага кантэнтну і прызначаны для выканання шэрага функцый. Тыпалагізацыю беларускіх слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў мэтазгодна ажыццявіць на падставе трох параметраў: тыпу кантэнтнызацыі, тыпу фармалізацыі і функцыянальнага тыпу слоўніка. У адпаведнасці з тыпам кантэнтнызацыі адрозніваюцца слоўнікі: 1) тлумачальныя энцыклапедычныя; слоўнікі-даведнікі (агульныя і аспектныя); уласна тэрміналагічныя слоўнікі (агульныя і аспектныя); 2) двух- / шматмоўныя: двухмоўныя (агульныя мона- і біскапальныя, аспектныя монаскапальныя); шматмоўныя (агульныя і аспектныя монаскапальныя); 3) рэестравыя: праектыўныя агульныя; рэгістрацыйныя аспектныя; навігацыйныя агульныя. Паводле тыпу фармалізацыі вылучаюцца слоўнікі: 1) аўтаномныя (алфавітныя, алфавітна-гнездавыя, ідэаграфічныя, ідэаграфічна-алфавітныя) і 2) інкарпараваныя (алфавітныя, алфавітна-гнездавыя, ідэаграфічна-алфавітныя, суб’ектыўна-аўтарскія). У функцыянальным плане паводле паказчыка *прызначэнне-функцыя* адрозніваюцца слоўнікі кагнітыўныя, кагнітыўна-рэгуляцыйныя, камунікацыйныя, камунікацыйна-рэгуляцыйныя, кагнітыўна-дыдактычныя, камунікацыйна-дыдактычныя, працэдурныя, навігацыйныя, дэманстрацыйныя. Паводле паказчыка *прызначэнне-адрасат* вылучаюцца слоўнікі сегментацыйныя і эверацыйныя.

Асабісты ўклад саіскальніка вучонай ступені. Дысертацыя з’яўляецца самастойным аўтарскім даследаваннем, асноўныя палажэнні і вынікі якога грунтуюцца на аналізе асабіста сабранага, апрацаванага і сістэматызаванага матэрыялу.

Апрацацыя дысертацыі і інфармацыя пра выкарыстанне яе вынікаў. Асноўныя вынікі і палажэнні дысертацыі прайшлі апрацацыю на наступных форумах: навукова-практычнай канферэнцыі “Сучасныя праблемы беларускай філалогіі і культуры” (Мінск, 16 мая 2001 г.); Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі “Куляшоўскія чытанні” (Магілёў, 24 красавіка 2009 г.); Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Сёмыя Танкаўскія чытанні” (Мінск, 30 верасня 2009 г.); Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Сучасныя праблемы лексікаграфіі” (Гродна, 23–24 кастрычніка 2009 г.); III, V, VI, VII, VIII Міжнародных навуковых канферэнцыях “Язык и межкультурные коммуникации” (Мінск – Вільнюс, 17–20 мая 2011 г.; 19–23 мая 2015 г.; 17–20 мая 2017 г.; 11–12 лістапада 2019 г.; 28 кастрычніка 2021 г.); Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Нацыянальная мова і нацыянальная культура: аспекты ўзаемадзеяння” (Мінск, 17–18 лістапада 2011 г.); навукова-практычнай канферэнцыі “Развитие фундаментальной науки в БГПУ” (Мінск, 19 лістапада 2015 г.); навукова-практычнай канферэнцыі “Беларуская мова і літаратура ў славянскім этнакультурным кантэксце” (Віцебск, 19–20 лістапада 2015 г.; 20–21 лістапада 2019 г.); Міжнароднай

навуковай канферэнцыі “Усходнеславянскія мовы ў сучаснай лексікаграфіі” (Мінск, 11 снежня 2015 г.); навукова-практычнай канферэнцыі “Актуальныя праблемы мовазнаўства і лінгвадыдактыкі” (Мінск, 15 сакавіка 2018 г.); Міжнароднай навуковай канферэнцыі “І Янкоўскія чытанні” (Мінск, 18–19 кастрычніка 2018 г.); 83-й навукова-тэхнічнай канферэнцыі “Грамадскія і гуманітарныя навукі” (Мінск, 4–15 лютага 2019 г.); IV Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі “Слова ў кантэксце часу” (Мінск, 14–15 сакавіка 2019 г.); XVIII Міжнароднай анамастычнай канферэнцыі (Львоў, 24–25 кастрычніка 2019 г.); навукова-практычнай канферэнцыі “Нацыянальна-культурны кампанент у літаратурнай і дыялектнай мове” (Брэст, 21 лютага 2020 г.); Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Дванаццатыя Танкаўскія чытанні” (Мінск, 27 лістапада 2020 г.); XV Міжнародных Карскіх чытаннях “Славянскі мир і нацыянальная рэчывая культура в современной коммуникации” (Гродна, 3 снежня 2020 г.), рэспубліканскіх навуковых чытаннях “Жыццё, аданае Слову” (Віцебск, 26 студзеня 2022 г.). Матэрыялы і вынікі даследавання выкарыстаны ў вучэбным працэсе БДПУ, аб чым сведчаць “Акт аб укараненні вынікаў навукова-даследчай работы” і “Акт аб практычным выкарыстанні вынікаў даследавання ў вучэбным працэсе” (Дадатак А).

Апублікаванне вынікаў дысертацыі. Змест дысертацыі адлюстраваны ў 77 публікацыях: 1 манаграфіі (33 аўт. арк.), 4 раздзелах у замежных калектывных манаграфіях (12 аўт. арк.), 20 артыкулах у выданнях, уключаных у пералік навуковых выданняў Рэспублікі Беларусь для апублікавання вынікаў дысертацыйных даследаванняў (8,6 аўт. арк.), 6 артыкулах у замежных навуковых выданнях (5 аўт. арк.), 1 слоўніку (10,4 аўт. арк.), 16 артыкулах у энцыклапедыях (1,8 аўт. арк.), 11 артыкулах у зборніках навуковых прац (2,3 аўт. арк.), 11 артыкулах у зборніках матэрыялаў канферэнцый (2,1 аўт. арк.), 7 раздзелах у вучэбных дапаможніках (16,5 аўт. арк.). Агульны аб’ём апублікаваных работ – 91,7 аўт. арк.

Структура і аб’ём дысертацыі. Структура работы адлюстроўвае этапы і логіку даследавання: дысертацыя складаецца з пераліку скарачэнняў і ўмоўных абазначэнняў, уводзін, агульнай характарыстыкі работы, сямі глаў, заключэння, бібліяграфічнага спіса, дадаткаў. Агульны аб’ём дысертацыі 2167 с. Асноўны тэкст дысертацыі – 230 с. Бібліяграфічны спіс (55 с.) складаецца са спіса крыніц даследавання (115 пазіцый), спіса выкарыстаных крыніц (490 пазіцый), спіса публікацый саіскальніка (77 пазіцый). Дадаткі – 1671 с.: акты аб укараненні вынікаў навукова-даследчай работы і практычным выкарыстанні вынікаў даследавання ў вучэбным працэсе (4 с.), кантэксты (49 с.), табліцы (130 с.), рысункі (28 с.), слоўнік “Беларуская лінгвістычная тэрмінаграфія” (143 с.) і 2 дадаткі на аптычным носьбіце (CD-R): “Матэрыялы для тэрмінаграфічнага кантынуума ўсходнеславянскай лінгвістыкі” (51 с.), “Тэрміналагічны кантынуум беларускай лінгвістыкі” (1174 с.).

АСНОЎНЫ ЗМЕСТ ДЫСЕРТАЦЫІ

У главе 1 “Тэарэтычныя аспекты сістэмнай параметрызацыі тэрмінаў” прадстаўлены аналітычны агляд навуковай літаратуры па тэме даследавання, устаноўлена месца тэрмінаграфіі ў сістэме навуковых дысцыплін і яе адносіны да сумежных навук, інвентарызаваны тыпы тэарэтычна-тэрмінаграфічнага дыскурсу, выяўлены прыярытэтныя напрамкі і недаследаваныя аспекты тэорыі тэрмінаграфіі.

1.1 Лексікаграфія, тэрміназнаўства, тэрмінаграфія ў сістэме навуковых дысцыплін. У дачыненні да паняццяў *лексікаграфія* і *тэрмінаграфія* асноўнымі інтэрпрэтацыйнымі параметрамі з’яўляюцца: 1) працэсуальны (канстатацыя vs дзейнасць); 2) канцэптуальны (тэорыя vs практыка vs тэорыя і практыка); 3) іерархічны (навука vs раздзел іншай навуковай дысцыпліны vs раздзел раздзела іншай навуковай дысцыпліны vs інтэграцыя некалькіх раздзелаў навуковай дысцыпліны); 4) аб’ектны (сфера канкрэтнанавуковых інтарэсаў лексікаграфіі і тэрмінаграфіі).

Тэрмінаграфія з’яўляецца міждысцыплінарнай навукай, якая на падставе дасягненняў лінгвістыкі інтэгруе метады, прыёмы і аб’екты даследавання лексікаграфіі, тэрміназнаўства і пэўнай навуковай галіны. Аб’ект даследавання тэрмінаграфіі – слоўнікі тэрмінаў; прадмет – агульная метадалогія і прыватныя прыёмы ўкладання і ацэнкі слоўнікаў; асноўныя задачы: 1) уніфікацыя структуры і зместу слоўнікаў аднаго тыпу; 2) забеспячэнне адпаведнасці паміж спосабам арганізацыі інфармацыі ў слоўніку і яго прызначэннем; 3) аптымізацыя функцыянальных характарыстык слоўніка; 4) адлюстраванне сістэмных сувязей тэрміна з іншымі ў межах тэрмінасістэмы; 5) распрацоўка найбольш мэтазгоднай структуры слоўніка і інш.

Тэарэтычна-тэрмінаграфічны навуковы дыкурс фарміруецца комплексна-тэарэтычнымі даследаваннямі (І. Вегнер, Х. Э. Віганд, Л. Згуста, С. А. Лендау, Т. Піятроўскі, Г. Рандо, Б. Свенсэн, Ж. К. Сэйгер, В. А. Татарынаў, Р. Р. К. Хартман, В. К. Шчэрбін, С. Д. Шэлаў і інш.), аўтарытэтнымі калектыўнымі зборнікамі, комплексна-вучэбнымі і нарматыўна-тэхнічнымі работамі. У беларускай лінгвістыцы развіццё прыкладной тэрмінаграфіі істотна апырэджае тэарэтычную, а практычны вопыт укладання слоўнікаў не мае дастатковага тэарэтычнага абгрунтавання.

1.2 Прынцыпы сістэмнай параметрызацыі тэрміналогіі і іх рэалізацыя ў тэрмінаграфіі. *Сістэмны* характар *тэрмінасістэмы* прадугледжвае *сістэмнасць* яе слоўнікавага мадэлявання: паўнату ахопу паняццяў тэрмінаграфуемай сферы; адлюстраванне ў слоўніку *сістэмных* (лагічна-паняццёвых) адносін паміж тэрмінамі; выкарыстанне стандартызаваных тэрмінаграфічных прыёмаў і метатэрмінаграфічных сродкаў.

Важная задача сучаснай тэрмінаграфіі заключаецца ў распрацоўцы эфектыўнага спосабу спалучэння ў межах тэрмінаграфічна-параметрызацыйнай тэорыі прынцыпаў сцыентызму (паўната, шматаспектнасць, нарматыўнасць, мэта-

згоднасць) і прынцыпаў прагматыкі (экспліцытнасць, уніфікацыя, адназначнасць, несупярэчлівасць, лаканічнасць, традыцыйнасць).

Адсутнасць прадуктыўных агульнапрынятых матрыц укладання тэрміналагічных слоўнікаў вядзе да страты інфармацыйнасці, зніжае эфектыўнасць выкарыстання слоўнікаў, не дае магчымасці аб'ектыўна іх ацэньваць. Найбольш пашыранымі канцэптуальнымі і структурна-зместавымі недахопамі тэрміналагічных слоўнікаў з'яўляюцца: 1) на ўзроўні мегаструктуры: адсутнасць вычарпальнай прадмовы або прадмова з мінімальным комплексам інфармацыйных блокаў; адсутнасць кіраўніцтва па карыстанні і іншых працэдурных частак; асіметрыя поліскапальных гетэрагенных субкорпусаў; адсутнасць паказальнікаў, бібліяграфіі; 2) на ўзроўні макраструктуры: сумяшчэнне ў межах аднаго слоўніка алфавітнага і алфавітна-гнездавога спосабаў арганізацыі рээстра; адсутнасць абгрунтаванай metodyкі адбору тэрмінаў; размяшчэнне тэрмінаў без уліку прынятых у тэрмінаграфіі прынцыпаў; 3) на ўзроўні метаструктуры: адсутнасць сістэмы памет, візуальных тэрмінаграфічных індыхатараў; парушэнне сувязі паміж даменным і субсідарным СА; наяўнасць “сляпых” адсылак; непаўната тэрміналагічнага гнязда; адрозненне формы тоесных рээстравых тэрмінаў у розных частках слоўніка; дубліраванне інфармацыі ў розных частках рээстра; адсутнасць карэляцыі паміж рознымі СА і інш.; 4) на ўзроўні мікраструктуры: неадпрацаванасць metodyкі прадстаўлення комплексных тэрмінаў; непаслядоўнае адлюстраванне тэрмінаў-паліморфаў; наяўнасць дадатковых кампанентаў у зоне намінацыі; сумяшчэнне ў зоне намінацыі некалькіх тэрмінаў, што маюць агульны кампанент або знаходзяцца ў адносінах бінарнай апазіцыі; адсутнасць неабходных інфармацыйных зон або несістэмнасць іх рэалізацыі; адсутнасць аднастайнай metodyкі дэфініравання тэрмінаў і інш.

1.3 Перспектыўныя кірункі тэрмінаграфіі. Вызначэнню і вывучэнню структуры лексікаграфіі прысвечаны работы Х. Э. Віганда, А. С. Герда, С. В. Грынёва-Грыневіча, В. Л. Івашчанка, З. І. Камаровай, В. В. Маркоўкіна, В. К. Шчэрбіна і інш. У дысертацыі акрэсліваюцца і характарызуюцца наступныя напрамкі тэарэтычнай тэрмінаграфіі: 1) тэрмінаграфічная кантэнталогія; 2) тэрмінаграфічная гісторыя; 3) тэрмінаграфічная прагматыка; 4) тэрмінаграфічная тыпалогія; 5) тэрмінаграфічная тэксталогія; 6) тэрмінаграфічная крытыка.

1.4 Тэорыя тэрмінаграфіі ў мовазнаўстве. Вызначальнае месца ў тэрмінаграфічнай тэорыі займае вучэнне пра тыпы слоўнікаў, склад слоўніка і структуру СА, першачарговымі задачамі з'яўляюцца: 1) распрацоўка прынцыпаў класіфікацыі і тыпалагізацыі тэрміналагічных слоўнікаў; 2) акрэсленне навукова абгрунтаваных прынцыпаў адбору спецыяльнай лексікі для розных тыпаў тэрміналагічных слоўнікаў; 3) вызначэнне адзіных прынцыпаў найбольш эфектыўнай інтэрпрэтацыі тэрмінаў у розных тыпах слоўнікаў.

Ва ўсходнеславянскай лінгвістыцы пытанні стварэння тэрміналагічных слоўнікаў сістэматызуюцца па некалькіх тыпах навуковых тэкстаў: комплексна-

тэарэтычных, комплексна-вучэбных, нарматыўна-тэхнічных, аспектна-тэарэтычных. Прэцэдэнтнымі з’яўляюцца комплексныя даследаванні, у якіх вывучаюцца лінгвістычныя тэрміны ў дыяхранічным vs сінхранічным аспектах; тэрміналогія пэўных раздзелаў мовазнаўства і сумежных навук; ідыятэрмінасістэмы канкрэтных вучоных-лінгвістаў, грамадскіх дзеячаў, навуковых школ; прагматычныя характарыстыкі лінгвістычных тэрмінаў; супастаўляльныя, метатэрміназнаўчыя даследаванні і інш. Беларуская лінгвістычная тэрміналогія комплексна (у супастаўляльным плане з рускай або з рускай і ўкраінскай) даследуецца ў работах Т. В. Баймута, Г. А. Гваздовіч, А. В. Уласава (субтэрмінасістэмы марфалогіі і словаўтварэння), асобныя пытанні – у дысертацыях В. П. Краснея, М. У. Палавец.

У главе 2 “Генезіс і традыцыі беларускай лінгвістычнай тэрмінаграфіі” тэарэтычна абгрунтоўваецца паняцце нацыянальнай тэрмінаграфічнай традыцыі і прадстаўляецца станаўленне БЛТ у дыяхранічна-тыпалагічным плане.

2.1 Гісторыя тэрмінаграфіі ў навуковым дыскурсе. Лінгвістычныя даследаванні, у якіх аналізуюцца асобныя слоўнікі, іх сукупнасці або працэс фарміравання пэўнага напрамку ў тэрмінаграфіі, прадстаўлены двума асноўнымі тыпамі работ: 1) панарамна-дэскрыптыўнымі – паслядоўнае вывучэнне тэрмінаграфіі ў яе развіцці ў цэлым або на працягу пэўнага перыяду: а) станаўленне нацыянальнай тэрміналогіі і тэрмінаграфіі (Л. А. Антанюк, Л. У. Туроўская); б) вывучэнне тэрміналагічных слоўнікаў пэўнага перыяду або пэўнага тыпу і пэўнага перыяду (Г. М. Гнацюк, М. Ф. Гуліцкі, І. М. Качан, В. К. Шчэрбін); в) стан і перспектывы галіновай тэрмінаграфіі (І. В. Бурлакова, Л. Ф. Верхулеўская, Т. М. Дзячук); г) перыядызацыя тэрміналогіі і тэрмінаграфіі (В. Л. Івашчанка) і інш.; 2) юнітыўна-дэскрыптыўнымі – даследаванне пэўнага слоўніка як факта тэрмінаграфіі (В. С. Ахманова, М. В. Байкоў, К. П. Любецкая, Ю. М. Марчук, А. Я. Міхневіч, А. І. Палтарацкі, Н. А. Слюсарава, М. Р. Суднік, П. У. Сцяцко, В. К. Шчэрбін і інш.).

2.2 Нацыянальныя традыцыі ў тэрмінаграфіі. Пры размеркаванні слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў па нацыянальных лексікаграфічных традыцыях мэтазгодны наступныя крытэрыі: 1) прыналежнасць аўтараў да пэўнай лінгвістычнай традыцыі; 2) месца публікацыі; 3) мова – аб’ект апісання і метамова апісання. Вылучаюцца тры асноўныя ступені ідэнтыфікацыйнай тэрмінаграфічнай апраксімацыі: 1) максімальная (слоўнік належыць да лексікаграфічнай традыцыі А, калі ён створаны аўтарам (-амі) лінгвістычнай традыцыі А, апублікаваны на тэрыторыі А, апісвае лексіку мовы А з дапамогай мовы А); 2) адэкватная (слоўнік належыць да лексікаграфічнай традыцыі А, калі ён створаны аўтарам лінгвістычнай традыцыі А vs апублікаваны на тэрыторыі А, апісвае лексіку мовы А з дапамогай мовы А); 3) мінімальная (слоўнік істотны для лексікаграфічнай традыцыі А, калі ён апісвае лексіку мовы А з дапамогай мовы А).

Максімальнай ідэнтыфікацыйнай тэрмінаграфічнай апраксімацыяй характарызуюцца 98 слоўнікаў (85,2 % ад агульнай колькасці слоўнікаў): “Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў” (А. Л. Юрэвіч; 1962), “Лінгвастылістычныя і тэксталагічныя тэрміны” (М. В. Абабурка; 2011) і інш.; адэкватнай – 2 (1,7 %): “Тэрміны і спецыяльныя паняцці і іх славацкія эквіваленты” (А. І. Калечыц, Н. Б. Коруна; 2013); адэкватна-мінімальнай – 7 (6,1 %): “Основен систем и терминология на словенската ономастика” (1983), “Беларуска-ўкраінскі слоўнік лінгвістычнай тэрміналогіі” (2013) і інш.; мінімальнай – 8 (7 %): “Письмо. Части речи. Орфография” (А. М. Таранаў; 2010), “Граматычна терминология” (Т. В. Баймут; 2014) і інш. Слоўнікі максімальнай і адэкватнай ступені апраксімацыі – прэцэдэнтныя крыніцы пры комплексным даследаванні нацыянальнай тэрмінаграфічнай традыцыі.

Вызначальнымі параметрамі для характарыстыкі генезісу тэрмінаграфіі з’яўляюцца: 1) тып слоўніка паводле мэты (двух- / шматмоўны *vs* тлумачальны *vs* рээстравы); 2) тып слоўніка паводле формы (аўтаномны *vs* інкарпараваны); 3) тып слоўніка паводле аб’ёму рээстра (агульны *vs* аспектны). У выніку камбінацыі магчымых параметраў могуць быць сфарміраваны 6 даследчых праграм.

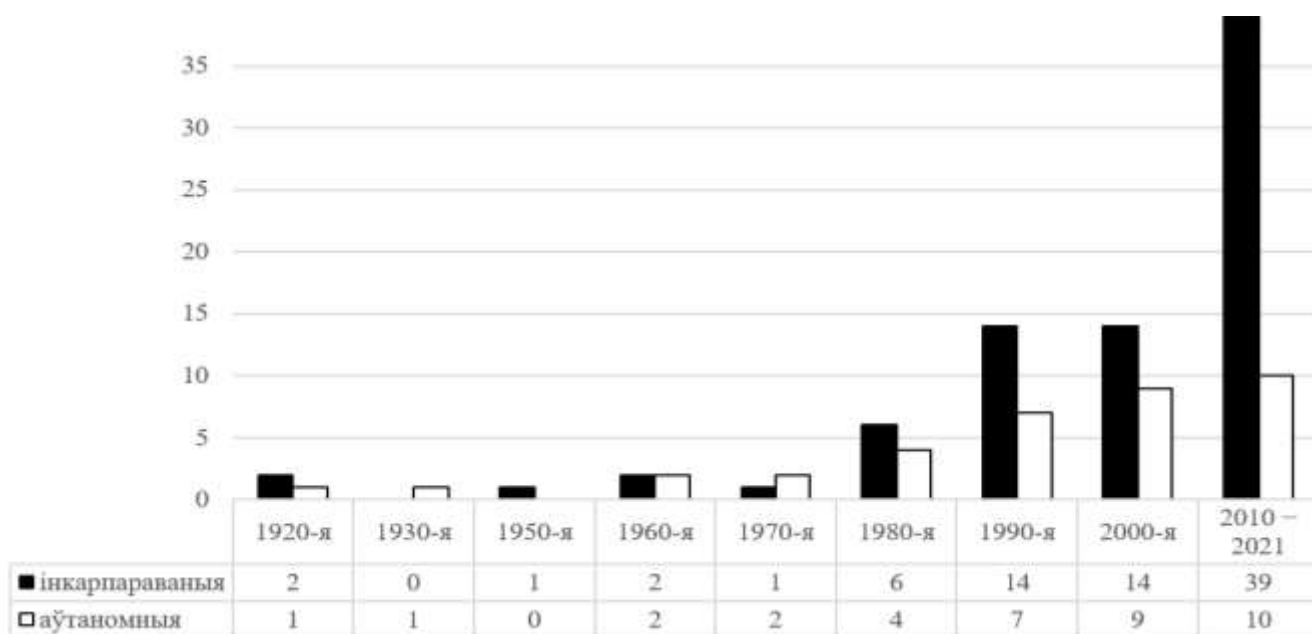
Раздзелы 2.3, 2.4, 2.5 прысвечаны адпаведна гісторыі стварэння двух- / шматмоўных слоўнікаў, тлумачальных слоўнікаў і слоўнікаў-рээстраў, у якіх фіксуецца лінгвістычная тэрміналогія.

У двух- / шматмоўных слоўніках тэрмінаў прыводзяцца адпаведнікі рээстравай адзінкі ў іншай мове (мовах). Налічваецца больш за 50 аўтаномных і інкарпараваных слоўнікаў гэтага тыпу: “Słownik terminologii lingwistycznej” (1994), “Русско-белорусский словарь лингвистических терминов” (1988), “Українсько-білоруський словник лінгвістичної термінології” (2012) і інш.

У тлумачальных слоўніках падаюцца значэнні ўсіх рээстравых адзінак. Беларускія тэрміны мовазнаўства тлумачацца ў амаль шасці дзясятках аўтаномных і інкарпараваных слоўнікаў: “Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў” (1990), “Беларуская мова. Школьны слоўнік-даведнік” (В. Д. Старычонок; 2002), “Слоўнік пра камічнае: мовазнаўчы аспект” (В. І. Рагаўцоў; 2010), “Слоўнік лінгвастылістычных і тэксталагічных тэрмінаў” (2012) і інш.

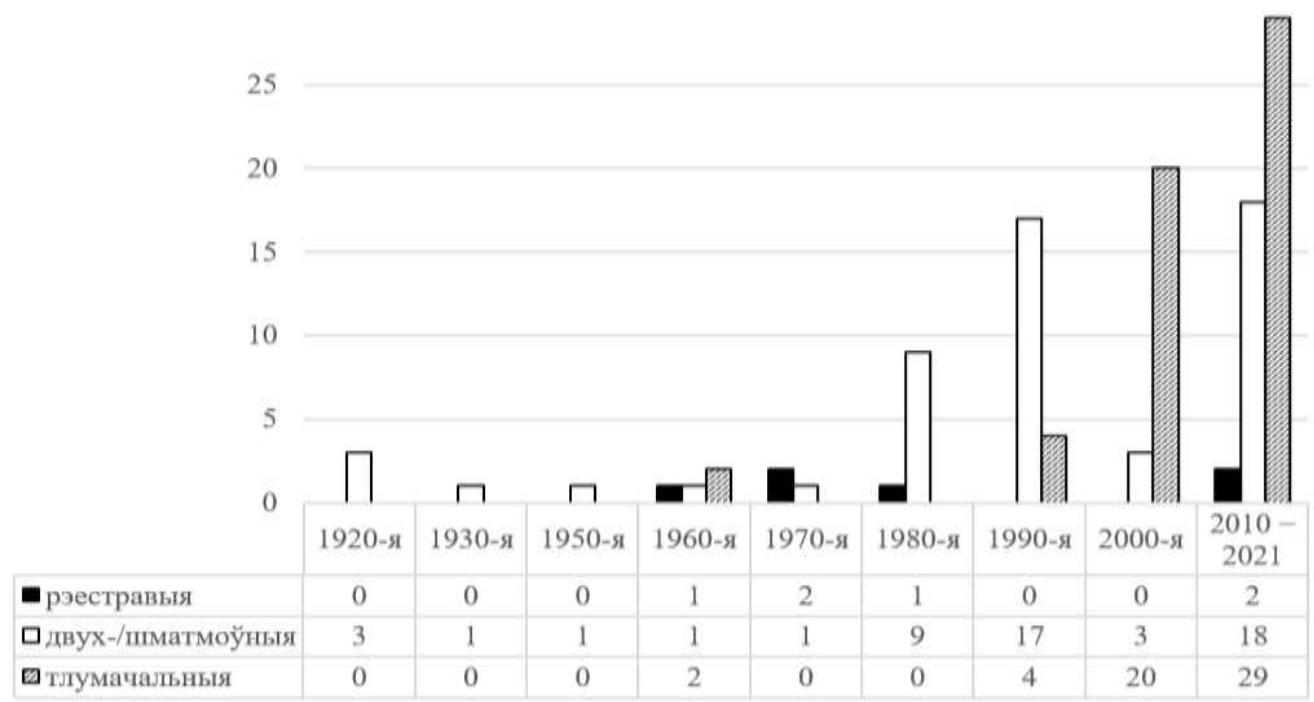
Слоўнікі-рээстры – слоўнікі тэрмінаў, мікраструктура якіх ідэнтычная зоне намінацыі або неістотна адрозніваецца ад яе ў асобных СА: “Слоўнік па мовазнаўстве” для БелСЭ (М. П. Лобан; 1967), “Slovník slovenské lingvistické terminologie” (1979), “Мовазнаўства” для БелСЭ (В. С. Семенякоў; 1984), слоўнік “Іншамоўныя тэрміны філалогіі ў даследаваных крыніцах” (М. У. Гуль; 2017, 2021) і інш.

Станаўленне БЛТ – храналагічна неаднародны працэс (рысунак 1).

Рысунак 1. – Храналагічная дыстрыбуцыя інкарпараваных і аўтаномных слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў

Найбольш плённым часам у беларускай лінгвістычнай тэрмінаграфіі сталі апошнія 30 гадоў, што абумоўлена набыццём Беларуссю дзяржаўнага суверэнітэту, змяненнем статусу беларускай мовы ў грамадстве, пашырэннем паліграфічных магчымасцей, камерцыялізацыяй кнігавыдавецкай справы. У 1990-я гады большую частку слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў склалі двух-/шматмоўныя. Пачынаючы з 2000-х гадоў павялічваецца колькасць тлумачальных слоўнікаў, што сведчыць пра ўвагу вучоных да праблем удасканалення і кадыфікацыі спецыяльнай лексікі, у прыватнасці, да праблем інтэнсіфікацыі фарміравання лінгвістычнай тэрмінасістэмы і інвентарызацыі яе складу (рысунак 2).

Рысунак 2. – Храналагічная дыстрыбуцыя слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў

2.6 Тэрмінаграфічны і тэрміналагічны кантынуумы. Тэрмінаграфічны кантынуум беларускай лінгвістыкі – сукупнасць слоўнікаў тэрмінаў рознага тыпу, аб’ёму і прызначэння, у якіх апісваюцца паняцці беларускага мовазнаўства. У гэты кантынуум уваходзяць усе слоўнікі тэрмінаў, якія фарміруюць нацыянальную тэрмінаграфічную традыцыю і з’яўляюцца слоўнікамі максімальнай, адэкватнай, мінімальнай і гібрыднай ступені ідэнтыфікацыйнай тэрмінаграфічнай апраксімацыі.

Тэрміналагічны кантынуум беларускай лінгвістыкі (далей – *ТКБЛ*) – сукупнасць рээстравых і субрээстравых адзінак (лем і сублем) і іх храналагічных варыянтаў, зафіксаваных і пракадыфікаваных у тэрмінаграфічным кантынууме беларускай лінгвістыкі. Прынцыпы фарміравання: 1) ТКБЛ аб’ядноўвае ўсе тэрміны метамовы лінгвістыкі, зафіксаваныя ва ўсіх тэрміналагічных слоўніках; 2) у склад ТКБЛ уключаюцца як загалоўныя адзінкі СА, так і тэрміны (сублемы), якія апісваюцца ў тэрміналагічных гнёздах; 3) храналагічна розныя формы аднаго тэрміна для ТКБЛ не істотныя; 4) граматычныя адрозненні паміж формамі аднаго тэрміна для ТКБЛ істотныя (уплываюць на форму самой лемы, іншых лем, дэфініцыі, эквівалентаў і г. д.); 5) тэрміны фіксуюцца ў адпаведнасці з прыёмам лінейнага аднакіраванага мадэлявання: *каардынаваная антанімічная сінтагма* → *сінтагма антанімічная каардынаваная*; 6) камплікацыйныя формы лем у ТКБЛ падзяляюцца на асобныя тэрміны: *калька лексічная (словаўтваральная)* → *калька лексічная, калька словаўтваральная*.

Рэалізацыя названых прынцыпаў дазволіла атрымаць ТКБЛ у складзе 18 877 унікальных тэрмінаў. Паказчык максімальнай паўнаты беларускіх слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў вагаецца ад 0,07 % (“Беларуская этымалогія: старонкі слоўніка” В. У. Мартынава і А. Я. Міхневіча; 1969) да 38 % (“Беларуска-ўкраінскі слоўнік лінгвістычнай тэрміналогіі”; 2013) ад агульнага аб’ёму ТКБЛ.

2.7 Прагматычныя асаблівасці слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў. З улікам канкрэтнага матэрыялу БЛТ прагматычныя характарыстыкі слоўнікаў акрэсліваюцца па двух узаемазвязаных параметрах: прызначэнне-функцыя і прызначэнне-адрасат.

Параметр *прызначэнне-функцыя* звязаны з мэтай, дзеля дасягнення якой можа выкарыстоўвацца слоўнік. Адрозніваюцца функцыі: 1) кагнітыўная – слоўнік як інструмент пазнання; 2) кагнітыўна-рэгуляцыйная – слоўнік як інструмент пазнання і рэгламентацыі тэрміналогіі; 3) камунікацыйная – слоўнік для арганізацыі міжмоўнай камунікацыі; 4) камунікацыйна-рэгуляцыйная – слоўнік для каардынацыі складу тэрмінасістэмы з улікам тэрмінасістэмы іншай мовы (моў); 5) кагнітыўна-дыдактычная – слоўнік як сродак фарміравання агульных або прафесійных кампетэнцый; 6) камунікацыйна-дыдактычная – слоўнік для выпрацоўкі агульных або прафесійных кампетэнцый з улікам тэрмінасістэмы іншай мовы (моў); 7) працэдурная – слоўнік як база тэрмінаў і паняццяў для стварэння іншага слоўніка; 8) навігацыйная – слоўнік для ідэнтыфікацыі пазіцыі тэрміна або

групы тэрмінаў сярод іншых тэрмінаў; 9) дэманстрацыйная – слоўнік для фіксацыі пэўнага аб’ёму спецыяльных адзінак без іх апісання.

Параметр *прызначэнне-адрасат* звязаны з вызначэннем аб’ектаў-карыстальнікаў. Вылучаюцца слоўнікі: 1) эверацыйныя – прызначаны шырокаму колу карыстальнікаў (напрыклад, энцыклапедыі, слоўнікі тэрмінаў у навукова-папулярных работах і інш.); 2) сегментацыйныя – прызначаны карыстальнікам пэўнай сацыяльнай групы (напрыклад, слоўнікі для школьнікаў, абітурыентаў, навучэнцаў, студэнтаў; слоўнікі, прызначаныя супрацоўнікам выдавецтваў).

У главе 3 “**Мегаструктура беларускіх слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў**” распрацоўваюцца навуковыя падставы арганізацыі асноўных структурных кампанентаў слоўніка. У тым або іншым спалучэнні ў мегаструктуру слоўнікаў могуць уваходзіць наступныя кампаненты: 1) прадмова; 2) кіраўніцтва па карыстанні; 3) спіс скарачэнняў; 4) алфавіт (-ы); 5) корпус; 6) граматычныя дадаткі; 7) паказальнікі; 8) бібліяграфія; 9) змест; 10) экстралінгвістычныя дадаткі.

3.1 Прадмова. Прадмова – уводны тэкст, частка слоўніка, якая папярэднічае корпусу і змяшчае выклад аўтарскага падыходу да яго фарміравання. У аўтарскім тэксце вызначаецца сістэма метастандартаў лексікаграфічнага выдання. У адпаведнасці з задачамі і зместавымі асаблівасцямі ў тэксце прадмоў адрозніваюцца некалькі блокаў: 1) інтрадукцыйны – абавязковы кампанент у структуры прадмовы, у якім акрэсліваецца мэта або асноўныя задачы слоўніка, кола яго адрасатаў, у агульных рысах апісваецца кампазіцыя выдання, характарызуецца аўтарскі калектыў і інш.; 2) рэтраспектыўны – звесткі пра выпрацоўку і ўдасканаленне тэрміналогіі, гісторыю стварэння і значэнне папярэдніх выданняў, ход працы над слоўнікам і інш.; 3) перспектыўны – інфармацыя пра планаванне далейшай тэрмінаграфічнай дзейнасці; 4) лігаментацыйны – кантэнт, пазбаўлены спецыфічнай навуковай нагрузкі; 5) камунікацыйны – арганізацыя навуковага дыялогу.

3.2 Кіраўніцтва па карыстанні. Кіраўніцтва па карыстанні – кампанент мегаструктуры слоўніка, які папярэднічае корпусу і змяшчае тлумачэнне кампазіцыі слоўніка, спосабаў апісання тэрмінаў. Прыярытэтная ўвага звычайна звяртаецца на пабудову СА і на асаблівасці канструявання рэстра. Так, у выданне “Беларуская мова. Школьны слоўнік-даведнік” В. Д. Старычонка (2002) уключаецца наступная інфармацыя: 1) парадак размяшчэння артыкулаў; 2) асаблівасці афармлення лемы; 3) тэматыка СА; 4) акцэпцыя тэрмінаў з сінанімічнага рада; 5) спосабы афармлення тэрмінаў з тоесным значэннем; 6) афармленне зоны этымалагічнай інфармацыі; 7) сістэма адсылак, яе роля ў слоўніку; 8) асаблівасці афармлення зоны бібліяграфічнай інфармацыі.

3.3 Корпус. Корпус – кампанент структуры слоўніка, які з’яўляецца сукупнасцю СА, размешчаных у адпаведнасці з тыпам макраструктуры. Адрозніваюцца корпусы: 1) гамагенны – корпус фарміруецца СА з тоеснымі ўваходнай і выходнай мовамі; 2) гетэрагенны – корпус складаецца з СА з рознымі ўваходнай і выходнай

(-ымі) мовай (мовамі); 3) гібрыдны – у корпус уваходзяць асобныя гамагенны (-ыя) і гетэрагенны (-ыя) падкорпусы. Гетэрагенныя корпусы адрозніваюцца ў залежнасці ад іх унутранай арганізацыі: 1) монаскапальныя корпусы – у аднакіраваных двух- / шматмоўных слоўніках ($A \rightarrow B$ vs $A \rightarrow B \rightarrow \infty$); 2) біскапальныя корпусы – у двунакіраваных двух- / шматмоўных слоўніках ($A \rightarrow B \rightarrow \infty$, $B \rightarrow A \rightarrow \infty$); 3) поліскапальныя корпусы – у шматнакіраваных слоўніках – выданнях з некалькімі аўтаномнымі часткамі (напрыклад, $A \rightarrow B$, $B \rightarrow A$, $C \rightarrow A$).

Поліскапальныя гетэрагенныя корпусы могуць быць двух тыпаў: 1) сіметрычныя (напрыклад, руска-беларуска-кітайскі, беларуска-руско-кітайскі, кітайска-руско-беларускі падкорпусы аднаго выдання); 2) асіметрычныя (напрыклад, беларуска-польска-рускі, польска-беларускі, руска-беларускі падкорпусы).

3.4 Паказальнікі. Паказальнікі – агульнае абазначэнне розных даведчаных спісаў у слоўніку. У БЛТ выкарыстоўваюцца 4 тыпы паказальнікаў: 1) індэкс – спіс тэрміналагічных адзінак з указаннем старонак слоўніка (раздзелаў, пазіцый), на якіх яны зафіксаваны; 2) алфавітны – спіс ключавых тэрмінаў, адзначаных у слоўніку; 3) тэматычны – спіс рэестравых адзінак з улікам іх пазіцыі ў навуковай сістэматыцы; 4) імянны – алфавітны спіс прозвішчаў асоб, якія ўзгадваюцца ў тэрмінаграфічным выданні, з указаннем канкрэтных старонак.

3.5 Бібліяграфія. Бібліяграфія ў мегаструктуры тэрміналагічнага слоўніка паказвае на крыніцы матэрыялу для выдання. Спіс літаратуры важны для разумення аўтарскай канцэпцыі, навуковых прыярытэтаў, шырыні прафесійнага кругагляду ўкладальнікаў і з'яўляецца адным з важных паказчыкаў прыналежнасці слоўніка да пэўнай тэрмінаграфічнай традыцыі.

3.6 Іншыя кампаненты мегаструктуры: 1) спіс скарачэнняў – звычайна папярэднічае корпусу і змяшчае пералік асноўных умоўных абазначэнняў, што выкарыстоўваюцца ў СА; 2) алфавіт (-ы) – як асобны кампанент мегаструктуры тэрміналагічнага слоўніка выкарыстоўваецца рэдка – толькі ў некаторых двух- / шматмоўных выданнях (напрыклад, у “Białorusko-polsko-rosyjskim słowniku terminów lingwistycznych i leksyki specjalnej” (1997) алфавіты беларускай, польскай, рускай моў раздзяляюць корпус слоўніка на тры адпаведныя часткі і тым самым надаюць структуры слоўніка сепарацыйны характар); 3) граматычны дадатак – табліцы, граматычныя даведнікі, парадыгмы словазмянення і інш., якія маюць дыдактычна-інфармацыйную скіраванасць; 4) змест – у выглядзе спіса адлюстроўвае загаловкі іншых кампанентаў мегаструктуры слоўніка; 5) экстралінгвістычныя дадаткі – з рознымі мэтамі ўключаюцца ў структуру слоўніка, аднак ідэйна не маюць дачынення да яго зместу і не ўплываюць на нападзенне слоўніка (у БЛТ наяўнасцю экстралінгвістычных дадаткаў характарызуюцца энцыклапедычныя выданні).

Мегаструктура беларускіх слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў арганізуецца пераважна па кантынуальным прынцыпе – падставай для размяшчэння наступнага кампанента з'яўляецца ідэйнае завяршэнне папярэдняга, напрыклад: “Ад аўтара”,

“Будова артыкулаў”, корпус, “Літаратура”, “Алфавітны паказальнік”, “Тэматычны паказальнік”. Асобныя шматмоўныя выданні маюць сепарацыйную мегаструктуру – лінейная паслядоўнасць кампанентаў парушаецца за кошт устаўкі іншых, састаўных кампанентаў (напрыклад, алфавіта, які ў структуры слоўніка можа падавацца некалькі разоў перад кожнай з частак).

Глава 4 “Макраструктура беларускіх слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў” прысвечана даследаванню формы арганізацыі корпусаў тэрміналагічных слоўнікаў. Спосаб арганізацыі рээстра абумоўлены комплексам прычын, сярод якіх найважнейшымі з’яўляюцца: 1) тып слоўніка паводле спосабу апісання тэрмінаў (двух- / шматмоўны vs тлумачальны vs рээстравы); 2) тып слоўніка паводле формы (аўтаномны vs інкарпараваны); 3) суб’ектыўнае бачанне аўтарам-укладальнікам прыцыпаў тэрмінаграфавання.

У БЛТ прадстаўлены слоўнікі з наступнымі тыпамі макраструктуры: 1) алфавітнай – рээстравыя адзінкі прыводзяцца ў адпаведнасці з прынятай у пэўнай мове паслядоўнасцю літар (напрыклад, “Слоўнік-даведнік асноўных лінгвістычных і тэксталагічных тэрмінаў” М. В. Абабуркі; 1998); 2) алфавітна-гнездавой – адзін СА змяшчае інфармацыю пра некалькі тэрміналагічных адзінак, звязаных паміж сабой на падставе тэрмінаўтваральных або гіпера-гіпанімічных адносін (напрыклад, “Slovník slovenské lingvistické terminologie”; 1977); 3) ідэаграфічнай – рээстравыя адзінкі размяшчаюцца ў адпаведнасці з навуковай сістэматыкай (“Основен систем и терминологија на словенската ономастика”; 1983); 4) ідэаграфічна-алфавітнай – тэрміны групуюцца па алфавіце вакол гіпероніма (напрыклад, “Мовазнаўства” для БелСЭ; 1984); 5) суб’ектыўна-аўтарскай – рээстравыя адзінкі прыводзяцца ў адпаведнасці з даследчыцкай інтуіцыяй укладальніка (напрыклад, “Belarussian vocabulary for English speakers” А. М. Таранава; 2021).

Найбольш запатрабаваны спосаб арганізацыі рээстра ў слоўніках лінгвістычных тэрмінаў рознага тыпу алфавітны, у меншай ступені – алфавітна-гнездавы.

У **главе 5 “Метаструктура беларускіх слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў”** вывучаюцца метамоўныя сродкі, якія выкарыстоўваюцца для тэрмінаграфічнай параметрызацыі і адлюстравання адносін паміж адзінкамі лінгвістычнай тэрмінасістэмы.

5.1 Паметы. У функцыі памет выступаюць скарачэнні пэўнага слова (слоў) інтрадукцыйнай або экскрэтыўнай мовы, якія маюць тэрміналагічнае значэнне (*адз. л.* – адзіночны лік; *зб. н.* – зборны назоўнік; *сінт.* – сінтаксічны і інш.).

У БЛТ выкарыстоўваюцца 2 тыпы памет: 1) лінгвістычныя – скарачэнні тэрмінаў, пашыраных у мовазнаўстве (157 памет); 2) экстралінгвістычныя – скарачэнні агульнаўжывальных слоў, тэрмінаў іншых галін навукі, тэхнікі, культуры, агульнаўжывальных слоў (101 памет).

Назіраюцца выпадкі рознага абазначэння ідэнтычных паняццяў: 1) у межах адной субсістэмы – пераважна ў сувязі з выкарыстаннем розных графічных сістэм

vs розных моў: горад – *г.*, *гор.*; напрыклад – *напр.*, *з. В.*, *на пр.*, *напр.*; старонка – *S.*, *с.*, *стр.*; у граматыцы – *грм.*, *грам.*; 2) у межах агульнага тэрмінаграфічнага кантынуума – па прычыне выкарыстання розных скарачэнняў у розных субсістэмах (у тым ліку і ў сувязі з розніцай графікі): множны лік – *мн. л.*, *мн. лік*, *pl*, *мн. ч.*, *пл.*; нязменнае (незмяняльнае) – *незмян.*, *нязм.* і інш.

Адзначаюцца супрацьлеглыя сітуацыі, у якіх адна і тая ж памета мае розны семантычны аб'ём: 1) у межах аднаго тэрмінаграфічнага выдання: *гіст.* – гістарызм, гістарычны тэрмін (адносіцца да гісторыі); 2) у межах агульнага тэрмінаграфічнага кантынуума: *P* – родны склон, руская мова.

5.2 Візуальныя тэрмінаграфічныя індыкатары. Візуальны тэрмінаграфічны індыкатар – спецыяльны маркер у структуры СА, які абазначае пэўную характарыстыку аб'екта апісання або паказвае на яе.

Да асноўных візуальных тэрмінаграфічных індыкатараў адносяцца: 1) шрыфтавыя – вылучэнне асобных фрагментаў тэксту з дапамогай інтэнсіўнасці колеру, змянення абрысаў, нахілу літар і інш.; 2) рэгістравыя – вылучэнне асобных фрагментаў тэксту з дапамогай іншага кегля; 3) пунктуацыйныя – наданне тэрмінаграфічнай функцыі спецыяльным элементам графічнай сістэмы (для раздзялення і вылучэння сэнсавых адрэзкаў тэксту, сказаў, слоў, указання на граматычныя і лагічныя адносіны паміж тэрміналагічнымі адзінкамі і інш.); 4) сімвальныя – наданне тэрмінаграфічнай функцыі спецыяльным умоўным знакам (для засяроджвання ўвагі карыстальніка на пэўным фрагменце СА vs для раздзялення інфармацыі ў ім, скарачанага яе прадстаўлення і інш.); 5) нумаральныя – выкарыстанне спецыяльных умоўных знакаў (лічбаў) у тэрмінаграфічна істотнай функцыі для ўстанаўлення іерархіі тэрмінаў або кампанентаў СА; 6) літарныя – выкарыстанне спецыяльных умоўных знакаў (літар) у тэрмінаграфічна істотнай функцыі для ўстанаўлення іерархіі кампанентаў СА (пры аддзяленні адценняў значэння vs кампанентаў значэння); 7) пазіцыйныя – спецыяльнае размяшчэнне фрагментаў тэксту для размежавання тыпаў інфармацыі ў СА (месца СА на старонцы; кампануюка СА ў таблічнай форме; дызайн слоўніка ў цэлым і інш.).

5.3 Адсылкі. Адсылка – сродак метамовай слоўніка, з дапамогай якога ажыццяўляецца карэляцыя паміж самастойным СА і звязанымі з ім іншымі СА. Адрозніваюцца адсылкі: 1) адыцыйныя – паказваюць на сувязь рэстравых адзінак, якая грунтуецца на абзначэнні паняццяў адной тэматычнай групы (падгрупы і пад.) і не праяўляецца ў знешняй форме адпаведных тэрмінаў: *Агульнаўжывальная лексіка і фразеалогія – словы і выразы, што <...> з'яўляюцца міжстыльёвымі. Гл. Нейтральныя моўныя адзінкі*; 2) аперацыйныя – паказваюць на кампануюку апісанняў некаторых тэрмінаў у межах запланаванага слоўніка (у практычнай тэрмінаграфіі): *Дыялект – да арт. дыялект, лінгвістычная геаграфія*; 3) гіпера-гіпанімічныя – паказваюць на рода-відавую адносіны паміж тэрмінамі, якія праяўляюцца ў тым ліку і ў іх знешняй форме (у СА з такімі адсылкамі

рестраваая адзінка часта з'яўляецца гіпонімам, а тэрмін, да якога адсылаюць, – гіперонімам): *Вытворная аснова* гл. аснова; 4) ідэнтыфікацыйныя – паказваюць на роўнасць семантычнага аб'ёму некалькіх тэрмінаў: *Двухмоўе* – гл. білінгвізм; 5) кантэнтныя – імітуюць гіперспасылкі ў электронным тэксце (прыводзяцца ў праксімальным СА з мэтай адрасацыі да лакальных СА пры знешнім захаванні раўнапраўнасці іх пазіцыі у рэестры, што садзейнічае адлюстраванню іерархіі паняццяў); 6) рэляцыйныя – паказваюць на ўзаемасувязь рэестравых адзінак, якая заснавана на гіпера-гіпанімічных адносінах паміж паняццямі, але не праяўляецца ў іх знешняй форме: *Інтралінгвістыка* – гл. мовазнаўства і інш.; 7) экстра-навігацыйныя – паказваюць, у межах якога іншага слоўніка патрэбна шукаць адпаведную інфармацыю: *Афазія* – па сл. медыцыны.

5.4 Адрасацыя. Адрасацыя – сродак метамавы слоўніка, з дапамогай якога ажыццяўляецца ўключэнне ў СА інфармацыі пра тое, на якую семантычнага аб'ёму двух або больш рэестравых тэрмінаў. Прадстаўлена пераважна ў слоўніках тэрмінаў тлумачальнага тыпу (7,2 % ад агульнай колькасці СА) і слоўніках-рэестрах (2,2 %). Звычайна адрасацыя афармляецца з дапамогай памет *тое, што; тое, што і; тое ж, што; тое ж, што і*. У некаторых слоўніках паметы могуць суправаджацца збытковай тэкставай інфармацыяй: *тэрмін, які абазначае тое ж, што і...*

Суб'ектамі адрасацыі выступаюць: 1) даменны СА – базавы СА, у якім прыводзіцца (або можа прыводзіцца – у адпаведнасці з задачай слоўніка) поўнае апісанне рэестравай адзінкі; 2) субсідарны СА – другасны, фармальна няпоўны СА, у якім прынята для дадзенага слоўніка апісанне рэестравага слова замяняецца перанакіраваннем (адрасацыяй) да іншага СА (даменнага). Даменны і субсідарны СА, звязаныя адрасацыйнымі адносінамі, утвараюць кластар адрасацыі:

Коснаязыкаць <...>.

↳ Дыслалія, тое, што Коснаязыкаць.

Адрозніваюцца 3 структурныя тыпы адрасацыйных кластараў: 1) монасубсідарны – да аднаго даменнага СА адрасуе адзін субсідарны СА (85,7 % ад агульнай колькасці кластараў адрасацыі); у такім выпадку колькасць адрасацыйных СА ў слоўніку супадае з колькасцю адрасацыйных кластараў; 2) бісубсідарны – да аднаго даменнага СА адрасуюць два субсідарныя СА (9,5 %); 3) полісубсідарны – да аднаго даменнага СА накіроўваюць некалькі субсідарных СА (4,8 %).

На падставе структурных асаблівасцей адпаведных СА можна адрозніць тры асноўныя тыпы адрасацыі: 1) стандартная – у склад СА ўваходзяць рэестравае слова, адрасацыйная памет і аб'ект адрасацыі: *Інхаатыў* – *тое ж, што і Інгрэсіў*; 2) камбінаваная – СА ўтрымліваюць дадатковыя звесткі, не ўласцівыя СА элементарнай структуры: семантызацыю (яе элементы), ілюстрацыі, функцыянальную інфармацыю: *Прыдуўныя зычныя* – *тое ж, што і Шчылінныя зычныя*. Тэрмін *ужываецца рэдка*; 3) экстра-навігацыйная – накіраванне кары-

сталёніка да знешняй крыніцы (з дапамогай паметы *параўн.*): *Алагізм – адмаўленне лагічнага мыслення <...>. Параўн.: алагізм (СЛТ, 1990, с. 16).*

5.5 Спасылкі. Спасылка – сродак метамовай слоўніка, з дапамогай якога ажыццяўляецца ўказанне на знешнія крыніцы інфармацыі. Выкарыстоўваецца для атрымання, напрыклад, больш падрабязных звестак па праблеме. Афармленне спасылак візуальна супадае з афармленнем адсылак: *Акустыка – чутнасць гукаў у памяшканні. Акустычны – які ўспрымаецца слыхам. Гл. ТСБЛМ і інш.*

Найбольш тыповыя недахопы, звязаныя з адлюстраваннем у рэестры сувязей паміж тэрмінамі: 1) пропуск тэрмінаў з тэрміналагічнага гнязда ў рэестры слоўніка); 2) наяўнасць “сляпых” адсылак, калі адпаведныя субсідарныя СА адсутнічаюць у рэестры; 3) непаўната тэрміналагічнага гнязда (уключаюцца не ўсе тэрміны, звязаныя гіпанімічнымі адносінамі з асноўным тэрмінам, у выніку чаго парушаецца структура рэестра); 4) адрозненне формы тоесных рэестравых тэрмінаў у розных частках слоўніка; 5) дубліраванне інфармацыі ў розных частках рэестра; 6) несуднасенасць адсылкі і асноўнага артыкула; 7) адсутнасць карэляцыі паміж слоўнікавымі артыкуламі.

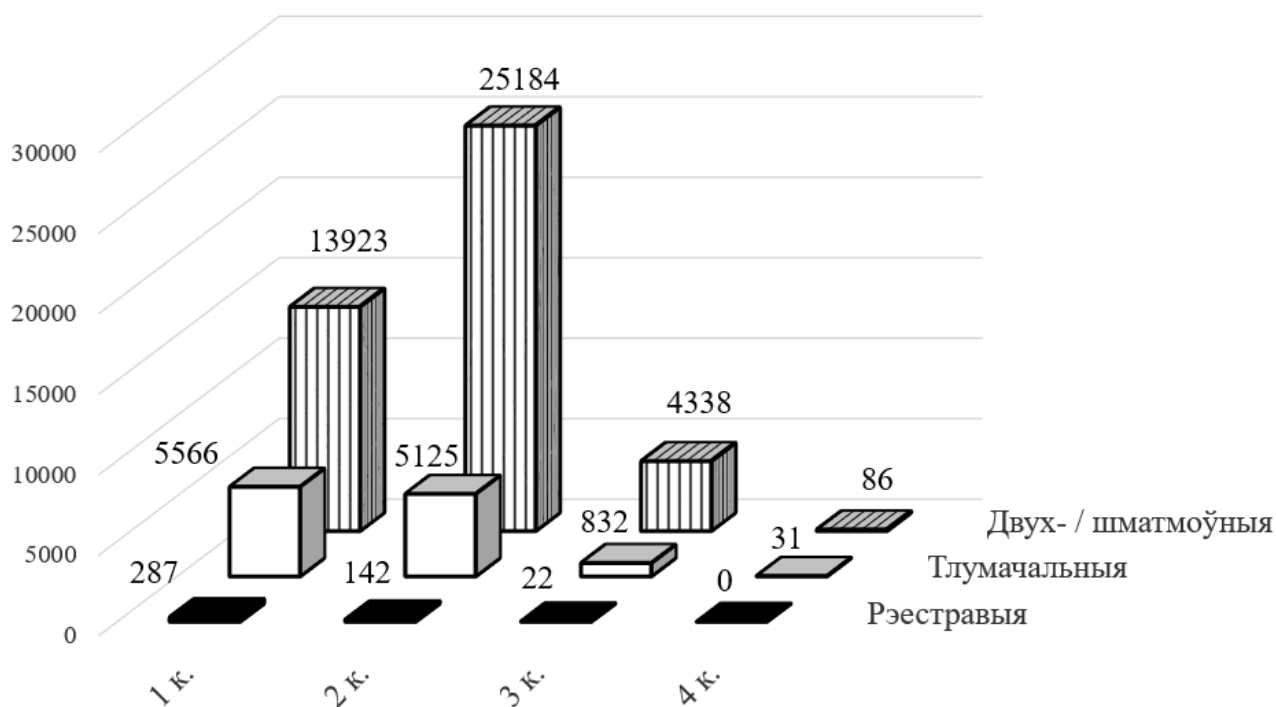
У главе 6 “**Мікраструктура беларускіх слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў**” даследуюцца сродкі і спосабы сістэмнай параметрызацыі адзінак беларускай лінгвістычнай тэрмінасістэмы ў структуры слоўнікавага артыкула.

У БЛТ прадстаўлены наступныя віды параметрызацыі: намінацыйная, граматычная, этымалагічная, семантычная, дэрывацыйная, функцыянальная, моўная, лакалізацыйная, ілюстрацыйная, пашпартызацыйная, тэхнічная.

6.1 Намінацыйная параметрызацыя. Сутнасць намінацыйнай параметрызацыі заключаецца ў фарміраванні зоны намінацыі – фрагмента СА, які, з аднаго боку, “уводзіць” карыстальніка ў сам СА, а з другога – уключае СА ў агульны корпус слоўніка.

Асноўнай кампазіцыйнай адзінкай зоны намінацыі з’яўляецца лема. Вылучаюцца два тыпы лем: 1) інтрадукцыйныя – уводзяць СА ў корпус; 2) экскрэтыўныя – адпавядаюць інтрадукцыйнай леме ў выходнай частцы двух- / шматмоўнага слоўніка. У БЛТ намінацыйны параметр рэалізуецца лемамі розных тыпаў: адна-, двух-, трох-, чатырохкампанентнымі, а таксама камплікацыйнымі (гібрыднымі) формамі.

Аднакампанентныя лемы – “залаты стандарт” у тэрмінаграфіі, аднак яны складаюць толькі трэцюю частку ад агульнай колькасці загалоўных адзінак у тэрміналагічных слоўніках. Фонд аднаслоўных тэрмінаў у БЛТ прадстаўлены самастойнымі лексемамі: субстантывамі (75 % ад усіх аднаслоўных найменняў): *амаформы, галіцызмы, дысфемізмы; младаграматыкі; паронімы і інш.*; ад’ектывамі (22 %): *аднатыпны, альвеалярны, бясуфіксны; вербатывамі (3 %): вымаўляць, дзекаць, ётаваць (рысунак 3).*

Рысунк 3. – Структурныя тыпы тэрмінаў у слоўніках рознага тыпу

Двухкампанентныя тэрміны ў беларускай лінгвістычнай тэрміналогіі дастаткова пашыраны (больш за 52 % ад агульнай колькасці лем). Структурная арганізацыя састаўных лем у многім вызначаецца прыналежнасцю іх кампанентаў да пэўных граматычна-семантычных класаў слоў з уласцівымі ім граматычнымі характарыстыкамі. У БЛТ зафіксаваны двухслоўныя лемы, у склад якіх уваходзяць спалучэнні назоўнікаў з назоўнікамі, прыметнікамі, лічэбнікамі, прыслоўямі, дзеясловамі, а таксама прыметнікаў з назоўнікамі і прыметнікамі, у адпаведнасці з чым вылучаюцца 6 асноўных канструкцый тэрмінаў. Абсалютная большасць двухкампанентных лем адлюстроўвае тэрміны канструкцыі $N \rightarrow Adj$: роля дэнататыўная, дэрывацыя словаўтваральная.

У іменных тэрмінах-словазлучэннях, што складаюцца з двух субстантываў паводле канструкцыі $N \rightarrow N$, падпарадкавальная сувязь можа выражацца формамі ўскосных склонаў ад'юнкта без прыназоўніка або з прыназоўнікам. Менш пашыраны канструкцыі $N \rightarrow Num$; $N \rightarrow Adv$; $N \rightarrow V$; $V \rightarrow N$.

Да трохкампанентных лем адносяцца рээстравыя адзінкі, якія адлюстроўваюць два тыпы разгортвання ўтваральных канструкцый тэрмінаў: 1) суб'юнкта адносіцца да адзінства базавага кампанента і ад'юнкта; напрыклад: *вытворная форма слова* – (форма+слова)+вытворная, або: $(X \rightarrow X) \rightarrow X$; 2) адзінства ад'юнкта і суб'юнкта адносіцца да базавага (азначанага) кампанента; напрыклад: *схема простага сказа* – схема+(сказа+простага), або: $X \rightarrow (X \rightarrow X)$.

Схема тыпу I рэалізуецца ў 5 канструкцыях: $(N \rightarrow Adj) \rightarrow Adj$; $(N \rightarrow Adj) \rightarrow N$; $(N \rightarrow N) \rightarrow Adj$; $(N \rightarrow N) \rightarrow N$; $(N \rightarrow N) \rightarrow Num$.

Схема тыпу II разгортваецца ў 5 канструкцыях: $\boxed{N \rightarrow (N \rightarrow \text{Adj})}$; $\boxed{N \rightarrow (N \rightarrow N)}$; $\boxed{N \rightarrow (N \rightarrow \text{Num})}$; $\boxed{N \rightarrow (\text{Adj} \rightarrow \text{Adv})}$; $\boxed{N \rightarrow (V \rightarrow \text{Adv})}$.

Па-за межамі тыпалогіі знаходзяцца адзінкавыя лемы, якія з'яўляюцца не намінацыйнымі, а камунікацыйнымі адзінкамі: *індывідуальнае і сацыяльнае ў мове; іронія як від камічнага і інш.* Зафіксаваныя мадэлі лем пераважна дырэктыўныя. Гэта прыводзіць да таго, што суадносныя па семантыцы тэрміны размеркаваны па розных частках рэстра: напрыклад, *галосны гук і зычны гук*.

Да чатырохкампанентных лем адносяцца тэрміны, якія камбінуюцца з чатырох лексічных адзінак і адлюстроўваюць тры тыпы разгортвання ўтваральных канструкцый: 1) аб'яднанне азначанага і першаснага азначальнага кампанентаў развіваецца адзінствам перыферыйных азначальных кампанентаў: *складаны сказ нерасчлянёнага тыпу – (сказ+складаны)+(тыпу+нерасчлянёнага)*, або: $\boxed{(X \rightarrow X) \rightarrow (X \rightarrow X)}$; 2) перыферыйны кампанент дэталізуе аб'яднанне азначанага кампанента з азначальнымі: *характэрныя тоны галоснага гука – (тоны+(гук+галоснага))+характэрныя*, або: $\boxed{(X \rightarrow (X \rightarrow X)) \rightarrow X}$; 3) базавы кампанент развіваецца любым адзінствам азначальных кампанентаў: *тыпы бяззлучнікавых складаных сказаў – тыпы+((сказаў+складаных)+беззлучнікавых)*, або: $\boxed{X \rightarrow ((X \rightarrow X) \rightarrow X)}$.

Схема тыпу I рэалізуецца ў 7 канструкцыях: $\boxed{(N \rightarrow N) \rightarrow (N \rightarrow \text{Adj})}$; $\boxed{(N \rightarrow \text{Adj}) \rightarrow (N \rightarrow N)}$; $\boxed{(N \rightarrow N) \rightarrow (N \rightarrow N)}$; $\boxed{(N \rightarrow N) \rightarrow (\text{Adj} \rightarrow \text{Adv})}$; $\boxed{(N \rightarrow \text{Adj}) \rightarrow (\text{Adj} \rightarrow \text{Adv})}$; $\boxed{(N \rightarrow \text{Adj}) \rightarrow (V \rightarrow \text{Adv})}$.

Схема тыпу II прадстаўлена 4 канструкцыямі: $\boxed{((N \rightarrow N) \rightarrow \text{Adj}) \rightarrow \text{Adj}}$; $\boxed{((N \rightarrow \text{Adj}) \rightarrow \text{Adj}) \rightarrow N}$; $\boxed{((N \rightarrow \text{Adj}) \rightarrow \text{Adj}) \rightarrow \text{Adj}}$; $\boxed{(N \rightarrow (N \rightarrow N)) \rightarrow \text{Adj}}$.

Схема тыпу III ўвасабляецца 4 канструкцыямі: $\boxed{N \rightarrow ((N \rightarrow \text{Adj}) \rightarrow \text{Adj})}$; $\boxed{N \rightarrow ((N \rightarrow N) \rightarrow \text{Adj})}$; $\boxed{N \rightarrow (N \rightarrow (N \rightarrow \text{Adj}))}$; $\boxed{N \rightarrow (V \rightarrow (N \rightarrow \text{Adj}))}$. Шэраг лем не ўпісваецца ў прапанаваную тыпалогію. Гэта пераважна рэдкаўжывальныя адзінкі (многія з іх ненамінацыйнага характару) і ўтварэнні, кампаненты якіх звязаны злучальнай сувяззю: *адзін раз ужытае слова; апелятыў з фармантам ад імені; націск на трэцім ад канца складзе; паўза як актуалізатар камічнага; прэфіксацыя ў спалучэнні з нулявой суфіксацыяй і інш.* У абсалютнай большасці чатырохкампанентныя лемы прадстаўлены дырэктыўнымі мадэлямі.

У рэстрах слоўнікаў прадстаўлены шматлікія несістэмныя намінацыйныя формы, якія можна разглядаць як вынік камплікацыі – фармальна-семантычнага ўскладнення лемы за кошт увядзення разнастайных дадатковых кампанентаў (удакладняльных, звужальных, сітуацыйных, альтэрнатыўных). Да тыпаў камплікацыі, найбольш пашыраных у БЛТ, адносяцца кларыфікацыя, спецыфікацыя, біфуркацыя, полімарфізм.

Кларыфікацыя заключаецца ў канкрэтызацыі тэрміна за кошт увядзення ў зону намінацыі дадатковага кампанента. Функцыі кларыфікацыі: 1) паказваць на аднеснасць тэрміна да пэўнай галіны ведаў, канкрэтнага раздзела навукі: *закон (лінгвістычны), пераменныя (фаналагічныя) адзнакі*; 2) канкрэтызаваць значэнне тэр-

міна: комплексны аналіз (мастацкага) тэксту – комплексны аналіз менавіта мастацкага тэксту. Кларыфікаты ўводзяцца ў рэестр слоўніка з дапамогай круглых або прамых дужак: *лексічнае гняздо (слоў)*; *родны [склон] часткі цэлага*. У якасці кампанентаў-кларыфікатаў могуць выступаць: 1) субстантывы: *варыянт (марфемы)*; 2) субстантывы з прыназоўнікамі: *словаўтваральныя адносіны (паміж словамі)*; 3) субстантывы са злучнікамі: *акалічнасць меры [і ступені]*; 4) ад’ектывы: *мінімальная (гукавая) адзінка*; 5) прыслоўі: *[генетычна] роднасныя мовы*; 6) фрагменты комплексных тэрмінаў: *даданая частка (складана-залежнага сказа)*.

Спецыфікацыя заключаецца ў абмежаванні значэння тэрміна шляхам указання на сферу яго выкарыстання. Функцыя спецыфікацыі – акрэсліць тэматычнае поле ў рэестравым слоўніку пры падрыхтоўцы СА для будучых энцыклапедычных выданняў: *азначэнне (у мовазнаўстве)*. У ролі спецыфікатаў выкарыстоўваюцца канструкцыі: *у мовазнаўстве, у лінгвістыцы, у структурнай лінгвістыцы, у арфаграфіі: абрэвіатура (у мовазнаўстве); апазіцыя ў лінгвістыцы; інварыянт у структурнай лінгвістыцы; гістарычны прынцып [у арфаграфіі]*. Кампаненты-спецыфікаты могуць падавацца ў дужках і (або) аддзяляцца ад асноўнага кампанента лемы за кошт шрыфтавога рэгістра: *фанетычны прынцып [у арфаграфіі], ЗЛУЧЭННЕ (у мовазнаўстве)*.

Біфуркацыя заключаецца ў фарміраванні лемы шляхам сумяшчэння некалькіх тэрмінаў, што маюць агульны кампанент або знаходзяцца ў адносінах бінарнай апазіцыі. Біфуркаты – своеасаблівыя сітуацыйныя “элементы выбару”. Функцыі біфуркацыі: 1) кандэнсацыя зместу слоўнікавага артыкула: *эквівалент (сказа, слова) – *эквівалент сказа і *эквівалент слова*; 2) адлюстраванне ўзаемасувязі асобных тэрмінаў на падставе мікрафрагмента тэрмінасістэмы, які апісваецца ў СА: *апавяданне ад першай / трэцяй асобы*. Спосабы ўвядзення біфуркатаў у рэестр слоўніка: 1) шляхам пералічэння праз коску – пераважна ў алфавітным парадку: *састаў выказніка, дзейніка*; 2) з дапамогай круглых дужак: *унутраны (маналог, мова)*; 3) з дапамогай прамых дужак: *вібрацыя [галасавых звязак, кончыка языка]*; 4) з дапамогай фігурных дужак: *тэмбр {голасу, тону, шуму}*; 5) шляхам аддзялення кампанентаў адзін ад аднаго нахіленай рыскай: *парны / няпарны зычны*. У якасці біфуркатаў могуць выступаць: 1) адзіночныя субстантывы: *пераходнасць / непераходнасць*; 2) субстантыўныя, ад’ектыўныя і нумаратыўныя фрагменты комплексных тэрмінаў: *працягласць тону, шуму; парны / няпарны зычны; апавяданне ад першай / трэцяй асобы*; 3) аналітычныя фрагменты комплексных тэрмінаў: *вібрацыя [галасавых звязак, кончыка языка]*; 4) гібрыдныя канструкцыі: *даданы (сказ, член сказа)* і інш. Выкарыстанне прыёму біфуркацыі прыводзіць да эканоміі слоўнікавай плошчы, аднак ускладняе карыстанне лексікаграфічным выданнем.

Полімарфізм – тып камплікацыі, якая заключаецца ва ўвядзенні ў склад лемы тэрмінаў, што суадносяцца з адным дэнататам (сігніфікатам), але адрозніваюцца

фармальна. Паліморфныя тэрміны характарызуюцца: 1) семантычнай эквівалентнасцю і агульнасцю семантычнай функцыі ва ўсіх кантэкстах; 2) аднатыпнасцю або рознаструктурнасцю / рознаўзроўненасцю фармальнага выразэння; 3) узаемазамяняльнасцю, якая выступае як аптымальны вынік існавання паліморфных найменняў. Функцыі полімарфізму: 1) рэгістрацыя альтэрнатыўных формаў тэрмінаў: *кампазіт, кампазіта*; 2) супастаўляльнае адлюстраванне тэрмінаў інтэрнацыяналістычнай і пурыстычнай традыцыі: *адзінапачатак, або анафара*; 3) звязненне альтэрнатыўных тэрмінаў, якія маюць розныя канстытуцыйныя характарыстыкі: *піктаграфічнае пісьмо (піктаграфія)*.

Вылучаюцца некалькі тыпаў полімарфізму: 1) экстэрнальны – увядзенне ў склад лемы тэрмінаў, адрозных паводле такіх ізафункцыянальных і ізаструктурных уласцівасцей, што не парушаюць тоеснасці моўнай адзінкі самой сабе і не выклікаюць у тэрміне семантычна-паняційных зрухаў, у т. л.: а) фаналагічны: *абляўт (аблаут)*; б) акцэнталагічны: *умаўчанне, умоўчанне*; в) граматычны: *алаграф (алаграф)*; 2) анамасіялагічны – увядзенне ў склад лемы тэрмінаў, адрозных паводле ступені праяўлення той ці іншай уласцівасці дэнатата (сігніфіката), у т. л.: а) афіксальны: *абмылка, памылка; адзінарны, адзіночны*; б) граматычна-семантычны: *дэнатат, дэнататыўны; этымалогія, этымалагічны*; в) квантытатыўны: *санорнасць, санорны гук; вакатыў; вакатыўны сказ*; г) кампанентны: *апатрапейчнае імя, ахоўнае імя; размоўны (гутарковы) стыль*; 3) лексемны – увядзенне ў склад лемы некалькіх аднаслоўных найменняў, тлумачэнні якіх, даведзеныя да ўзроўню семантычных прымітываў, маюць перасякальную частку, большую за іх сумарныя адрозненні: *прэдыкат, выказнік; мнагазначнасць, або полісемія*; 4) кантэкставы – увядзенне ў склад лемы тэрмінаў, што маюць рознае значэнне, але звязаны класіфікацыйнымі або аб'яднальна-супастаўляльнымі адносінамі, у т. л.: а) камплементарны (узаемадапаўняльныя адносіны паміж кампанентамі лемы): *дзеінік і выказнік; сінтэтызм і аналітызм*; б) юнітацыйны (аб'яднальныя або аб'яднальна-супастаўляльныя адносіны паміж кампанентамі лемы): *логіка і мова; мова і маўленне*; в) сепарацыйны (дыферэнцыйныя адносіны паміж некалькімі кампанентамі лемы ў дачыненні да іншага – інтэгральнага – яе кампанента): *самаацэнка (самакрытыка, самарэклама, самаўсхваленне)* (г. зн. *самакрытыка, самарэклама, самаўсхваленне* – паказчыкі *самаацэнка*); г) дыверсіўны (увядзенне ў склад лемы тэрмінаў, адрозных як паводле формы, так і паводле семантычных характарыстык): *спалучальнасць, спалучэнне; фразеалагізм, фразеалогія*. Акрамя вылучаных тыпаў полімарфізму, адзначаюцца прамежкавыя, пераходныя формы, якія знаходзяцца па-за межамі тыпалогіі (інтэрмедыятыўныя канструкцыі).

Уключэнне паліморфаў у СА падкрэслівае сістэмныя сувязі паміж асобнымі тэрмінаадзінкамі, але адначасова сведчыць пра няўстойлівасць пэўных намінацый у складзе ўсёй тэрмінасістэмы і вымагае распрацоўкі разгалінаванага комплексу прадстаўлення тэрмінаў з тоесным або блізкім значэннем.

Намінацыйны параметр у шэрагу слоўнікаў уключае акцэнталагічную інфармацыю пра рээстравыя адзінкі. З агульнай колькасці крыніц у 45 слоўніках лемы суправаджаюцца пастаноўкай націскаў (амаль у 60 % з усіх двух- / шматмоўных і рээстравых слоўнікаў і ў 20 % тлумачальных). Націскі дастаткова паслядоўна адзначаюцца ў выданнях, прызначаных школьнікам, абітурыентам (у некаторых працах), іншым асобам, якія толькі авалодваюць мовай; выдавецкім супрацоўнікам, якія плануюць працаваць са слоўнікамі-праектамі рээстрадага тыпу і інш.

У двух- / шматмоўных слоўніках вылучаюцца наступныя тыпы пастаноўкі націскаў: 1) толькі ў беларускіх тэрмінах інтрадукцыйнай часткі слоўніка (напрыклад, “Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў” К. Гуртыг; 2001); 2) толькі ў беларускіх тэрмінах экскрэтыўнай часткі рээстра (напрыклад, “Слоўнік граматычна-лінгвістычнае тэрмінолёгіі”; 1927); 3) у беларускіх і рускіх тэрмінах інтрадукцыйнай і экскрэтыўнай частак слоўніка (напрыклад, “Русско-белорусский лингвистический словарь” А. Л. Юрэвіча; 1962).

6.2 Граматычныя параметры. Граматычная параметрызацыя рээстрадага тэрміна адбываецца шляхам увядзення ў структуру слоўніка зоны граматычнай інфармацыі. Так, у “*Białorusko-polsko-rosyjskim słowniku terminów lingwistycznych i leksyki specjalnej*” (1997) пасля зоны намінацыі (эквіваленцыі) у асобных СА падаецца памета [pl.], якая паказвае на тое, што апорны субстантыўны кампанент тэрміна ў спалучэнні з пэўнымі іншымі кампанентамі выкарыстоўваецца выключна ў форме мн. л.: *словы аўтара* [pl.]; *сродкі кніжнай мовы* [pl.]. Паслядоўна граматычнай інфармацыяй забяспечваюцца толькі тэрміны ў слоўніках А. М. Таранава: *дзеяслоў (м)*; *коска (ж)*; *прыслоўе (н)*; *дзеяслоў (т)*; *коска (ф)*; *прыслоўе (п)*.

6.3 Этымалагічныя параметры. Этымалагічная параметрызацыя рээстравых адзінак, як правіла, разгортваецца ў зоне этымалагізацыі, якая ўключаецца ў СА тлумачальных слоўнікаў пасля зоны намінацыі. У некаторых выпадках (калі СА з этымалагізацыяй з’яўляюцца ў слоўніку рэдкімі або ўвогуле адзінкавымі) зона этымалагізацыі можа падавацца пасля зоны семантызацыі: *Палаталізацыя – змякчэнне (ад лац. palatum “наднябенне”) <...>*.

Структура зоны этымалагізацыі ўключае ўказанне на мову-донара і семантыку тэрміна ў ёй: *Ізагласа [гр. isos – аднолькавы, glossa – мова, гутарка] – лінія, што вызначае крайнія пункты пашырэння пэўнай з’явы*. Адрозніваюцца два тыпы этымалагічных каментарыяў: 1) комплексныя – прысвечаны апісанню рээстравай адзінкі ў цэлым і звычайна характэрны для аднакампанентных лем: *Імператыў [лац. modus imperativus – загадны лад] – лацінская назва загаднага ладу дзеяслова*; 2) фрагментарныя – раскрываюць паходжанне толькі аднаго пэўнага кампанента лемы: *Лексічная адаптацыя [лац. adaptatio – прыстасоўванне] – спрашчэнне лексічнага складу іншамоўнага тэксту*.

Адным з варыянтаў упарадкавання этымалагізацыі тэрмінаў з'яўляецца паслядоўнае ўключэнне ў структуру СА комплексных этымалагічных каментарыяў пры аднакампанентных лемах і адмаўленне ад фрагментарных – пры неаднаслоўных. Аптымальным спосабам паказаць паходжанне таго або іншага тэрміна з'яўляецца спалучэнне ў слоўніку прыёмаў комплекснай і фрагментарнай этымалагізацыі: 1) зона этымалагізацыі ўводзіцца ў структуру СА пры аднакампанентных лемах: *Меморыя* (лац. *memoria* – *памяць*) – адзін з этапаў падрыхтоўкі да выступлення, які ўключае прыёмы запамінання тэксту прамовы; 2) у выпадках, калі запазычаны тэрмін не апісваецца ў самастойным СА, зона этымалагізацыі ўключаецца ў СА, у якім гэты тэрмін з'яўляецца кампанентам полікампанентнага наймення: *Спасылка на дэантычны аўтарытэт* (грэч. *deon* – *абавязак*) – указанне на думку аўтарытэтнай вышэйпастаўленай асобы ці органа; 3) як правіла, у зоне этымалагізацыі апісваецца паходжанне толькі адной запазычанай лексічнай адзінкі; калі ў склад комплекснага тэрміна ўваходзіць некалькі запазычаных кампанентаў, этымалагізуецца толькі адзін – семантычна апорны або найменш пашыраны.

6.4 Семантычная параметрызацыя. Семантычная параметрызацыя звязана з распрацоўкай у слоўнікавым артыкуле зон семантызацыі, лінгвадыдактычнай інфармацыі, экстрапаняцыйнай інфармацыі, сістэмнай інфармацыі.

У слоўніках нетлумачальнага характару семантычны параметр не з'яўляецца абавязковым, але нярэдка ўводзіцца ў структуру СА; адрозніваецца семантызацыя: 1) камплетыўная – адносна поўнае значэнне тэрміна: рус. *номен* (слова ці словазлучэнне ва ўласнай назве, якое адлюстроўвае апелятыўную назву аб'екта) – бел. *номен*; 2) фрагментарная – азначэнне-арыенцір, прызначанае для інфармавання карыстальніка пра семантыку рэестравай адзінкі толькі ў найбольш агульных рысах: *адстрат* – *разнавіднасць двухмоўя*; *род* – *граматычная катэгорыя*; 3) кандыцыйная – найбольш агульнае значэнне тэрміна або ўказанне на яго аднесенасць да асобы, аб'екта і пад.: *ала-* (*прэфікс*); *банту* (*мовы*).

Дэфініцыя – асноўны вынік семантычнай параметрызацыі ў выглядзе адзінства дэфініендума (азначанага паняцця; далей – *Dfd*) і дэфініенса (азначальнага паняцця). У БЛТ вылучаюцца тры асноўныя спосабы ўключэння дэфініцыі ў структуру СА: 1) копульны – з дапамогай лексемы *гэта*, калі лема з'яўляецца дзейнікам, а намінатар або яго кампанент – выказнікам у форме Н. с.: *Пісьмо – гэта знакавая сістэма фіксацыі прамовы*; 2) інтэрпункцыйны – дэфініендум афармляецца ў якасці асобнага намінатыўнага сказа: *Лігатура. Злітнае напісанне дзвюх або некалькіх літар*; 3) акопульны – без выкарыстання лексемы *гэта*, калі лема з'яўляецца дзейнікам, а намінатар або яго кампанент – выказнікам у форме Н. с.: *Пытальны сказ – сказ, у якім змешчана пытанне*. Пераважае акопульны спосаб, што звязана з яго фармальнай эканамічнасцю (у адрозненне ад копульнага) і лагічнасцю (у адрозненне ад інтэрпункцыйнага).

Дэфініцыя складаецца з двух ядзерных кампанентаў – намінатара і

характерызатара.

Намінатар – ключавы фрагмент дэфініцыі, які служыць для вызначэння дэфініендума. Як правіла, намінатары, выражаюцца: 1) адзіночнымі субстантывамі: *Арфаэпічная норма – норма, якая рэгулюе вымаўленне гукаў і іх спалучэнняў*; 2) шэрагам субстантываў: *Моўца – адрасант, суб'ект, камунікатар, аўтар, крэатар*; 3) словазлучэннямі і разнастайнымі спалучэннямі слоў: *Лексіка – слоўнікавы склад мовы, сукупнасць яе слоў <...>*.

Паводле фармальна-семантычных асаблівасцей можна вылучыць 8 тыпаў намінатараў: 1) экстэнсіўны – вызначае *Dfd* як экспліцытны навуковы аб'ект або шэраг аб'ектаў: *ганаратыўнасць – катэгорыя ветлівасці; суфікс словаўтваральны – суфікс, які выкарыстоўваецца для ўтварэння новых слоў*; 2) экстракцыйны – вызначае *Dfd* як асобную адзінку ў шэрагу іншых або імпліцытнае спалучэнне, суму аб'ектаў: *сімвал – 1) адзін з тронаў, які абазначае ўмоўную з'яву <...>; 2) адзін з відаў іншасказання <...>*; 3) экстэнсіўна-экстракцыйны – вызначае *Dfd* як экспліцытнае спалучэнне, суму аб'ектаў: *антрапанімія – сукупнасць антрапанімаў*; 4) класіфікацыйны – вызначае *Dfd* шляхам акрэслення яго месца ў сістэме суадносных аб'ектаў: *вампус – тып умоўнай сігналацыі, якая прымяняецца паўночнаамерыканскімі індзейцамі*; 5) працэсуальны – вызначае *Dfd* як працэс: *антрапанімізацыя – пераход апелятыва шляхам змены функцый у антрапронім*; 6) дэскрыптыўны – вызначае *Dfd* шляхам яго апісальнай інтэрпрэтацыі (фактычна выконвае дыдактычную функцыю – тлумачаць лему даступнымі лексічнымі сродкамі з адпаведнымі вучэбнымі мэтамі): *закон складовага сінгарманізму патрабаваў, каб у слове спалучаліся гукі, толькі блізкія па сваёй артыкуляцыі*; 7) фармальны – раскрывае значэнне *Dfd* праз апісанне формы рээстравай адзінкі: *манускрыпт – старадаўняя назва рукапісу*; 8) лакунарны – не выражаецца матэрыяльна, а падразумяваецца ў кантэксце: *артэфакт – [?,] штучна зроблены; юнктывы – [?,] якія звязваюць моўныя адзінкі і інш.*

Характерызатар – фрагмент дэфініцыі, які служыць для ўдакладнення і канкрэтызацыі намінатара. Паводле фармальна-семантычных асаблівасцей вылучаюцца два тыпы характарызатараў – дыстынкцыйныя і кампанацыйныя.

Дыстынкцыйны характарызатар мае выразную структуру і пры аналізе лёгка вычляняецца ў складзе дэфініцыі; адрозніваюцца тыпы: 1) дэскрыптыўны – вызначае намінатар шляхам апісальнай інтэрпрэтацыі: *метамова – мова, сродкамі якой праводзіцца апісанне структурных або семантычных уласцівасцей другой мовы*; 2) прагматычны – вызначае намінатар шляхам указання на функцыянальныя асаблівасці: а) актыўны – вызначае пэўны працэс vs дзеянне намінатара: *паерык – надрадковы знак, які абазначае мяккасць зычнага*; б) пасіўны – вызначае працэс, дзеянне, якое ўспрымаецца намінатарам: *выбарка – выбарачная сукупнасць, атрыманая ў выніку статыстычных назіранняў*; в) актыўна-пасіўны – спалучае асаблівасці двух папярэдніх тыпаў: *інструмент – кампанент дзейнасці, які*

садзейнічае ажыццяўленню сітуацыі, але на які дзейнасць прагаганіста непасрэдна не накіравана; 3) дамідыйны – вызначае наміатар з боку канструкцыйных асаблівасцей: кансанантнае пісьмо – сістэма пісьма, якая складаецца з літар; 4) арыгацыйны – вызначае наміатар на падставе генетычных уласцівасцей абазначанага паняцця: кірыліца – адзін з двух першых славянскіх алфавітаў, назва якога паходзіць ад імені Кірыла; 5) гібрыдны – спалучае рысы розных тыпаў дыстынкцыйных характарызатараў: дыграф – састаўны пісьмовы знак, што складаецца з дзвюх літар і ўжываецца для абазначэння адной фанемы ці яе варыянтаў (прыметы дамідыйнасці і пасіўнай прагматычнасці). Кампанацыйны характарызатар у фармальна-семантычным плане ўтварае адзінае цэлае з наміатарам і вычляняецца толькі шляхам лагічна-граматычных аперацый: літара – пісьмовы або друкаваны знак у складзе алфавіта.

У БЛТ больш за 71 % ад агульнай колькасці неадназначных тэрмінаў маюць два значэнні, каля 25 % з’яўляюцца трохзначнымі, 4 % – чатырох- і пяцізначнымі. Полісемічныя тэрміны апісваюцца пры дапамозе аднаго з чатырох магчымых прыёмаў: 1) градацыя – выкарыстанне сістэмы нумароў па схеме: 1) ...; 2) ...; 3) ...; 2) лімітацыя – указанне на максімальны або мінімальны семантычны аб’ём: у шырокім сэнсе, у вузкім сэнсе і пад.; 3) спецыфікацыя – указанне на сферу выкарыстання: у граматыцы, у фанетыцы і пад.; 4) інсертызацыя – прывядзенне значэнняў без дадатковых спосабаў тэрмінаграфічнага ўпарадкавання: стыль індывідуальны – пісьменніцкая індывідуальнасць, сродкі і спосабы аўтарскага пісьма.

Дыстрыбуцыя значэнняў унутры СА павінна ажыццяўляцца на падставе гіпера-гіпанімічных адносін паміж паняццямі ў тэрмінасферы. Адрозніваюцца наступныя тыпы дыстрыбуцыі: 1) дылатацыйная – размеркаванне значэнняў ад прыватнага да агульнага: абагульненне мастацкае – 1) адзін з найважнейшых сродкаў мастацкага адлюстравання рэчаіснасці; 2) мастацкае пазнанне рэчаіснасці; 2) рэстрыкцыйная – размеркаванне значэнняў ад агульнага да прыватнага: арфаэпія – 1) раздзел мовазнаўства, які вывучае сукупнасць правіл літаратурнага вымаўлення; 2) сістэма правіл, якія вызначаюць нормы літаратурнага вымаўлення; 3) паралельная – значэнні звязаны з рознымі аспектамі адной з’явы або суадноснымі vs падобнымі vs тоеснымі аспектамі розных з’яў: аб’ект – 1) прадмет або асоба, на якія накіравана дзеянне; 2) дапаўненне. Сустракаюцца выпадкі гібрыднай дыстрыбуцыі.

Наяўнасць адносін апазіцыйнасці або тоеснасці паміж тэрмінамі часам спецыяльна падкрэсліваецца ў тэрміналагічных слоўніках, а адпаведныя адзінкі падаюцца ў зоне сістэмнай інфармацыі. Існуюць два асноўныя тыпы сістэмаўтваральных семантычных адносін паміж тэрмінамі – сінанімія і антанімія. Са спецыяльнымі паметамі (*сін.*, *ант.*) сінанімы ўводзяцца ў асобныя двухмоўныя слоўнікі і датычацца адзінак уваходнай мовы: *blending* – *n* лінгв. зрашчэнне; *кантамінацыя* (*сін. contamination*); *choree* і *choreus* – *n* харэй (*сін. trochee*).

Антонімы (з паметамі *ант.*, *проціл.*) фіксуюцца аналагічным чынам: *cardinal* – а колькасны (*ант. ordinal*); *complex* – а складаны (*ант. simple*).

У зоне экстрапаняцыйнай інфармацыі падаюцца фонавыя звесткі адносна рээстравага тэрміна (паходжанне, структура, спосабы выражэння, функцыянаванне, прызначэнне паняцця, статыстычныя звесткі і пад.). Пачатак зоны звычайна супадае з завяршэннем дэфініцыі. Традыцыйна ў гэтую зону ўключаюцца разнастайныя класіфікацыі, нярэдка ўводзяцца тэрміны, якія апісваюцца ў іншых частках слоўніка: *Цюркскія мовы – сям'я роднасных моў (цюркскіх) з вельмі бліжкім граматычным ладам і слоўнікавым саставам, што дае магчымасць носьбітам гэтых моў добра разумець адзін аднаго. Сюды належаць такія мовы, як азербайджанская, башкірская, казахская, кіргізская, татарская, турэцкая, узбекская, чувашская, якуцкая і інш. Ц. М. уласцівы сінгарманізм, аглютынацыя, адсутнасць граматычнага роду і інш.*

У зоне лінгвадыдактычнай інфармацыі на канкрэтных прыкладах тлумачыцца значэнне рээстравага тэрміна: *Няпоўнае дапасаванне – такі від дапасавання, пры якім няма поўнай адпаведнасці паміж усімі формамі галоўнага і залежнага слова, напр.: Я, брат, зразу адгадаў, што музыкам ты радзіўся (Я. Колас) – тут назоўнік “музыкам”, які ўваходзіць у састаўны выказнік, дапасуецца да дзейніка “ты” толькі ў ліку, а не дапасуецца ў склоне.*

6.5 Ілюстрацыйныя параметры. Ілюстрацыйная параметрызацыя ў тэрмінаграфіі звязана з арганізацыяй у структуры слоўнікавага артыкула зоны ілюстрацый – такога фрагмента слоўнікавага артыкула, у якім прыводзяцца магчымыя ўжыванні рээстравай адзінкі. У БЛТ выкарыстоўваюцца чатыры тыпы ілюстрацый: 1) цытацыя – арыгінальныя тэксты без лексікаграфічнай адаптацыі: *Акалічнаснае дапаўненне – даданы член сказа, які мае значэнне акалічнасці і дапаўнення, напр.: Глушэц чым далей, то ўсё болей дзесь на суку за тоўстай хвойй рассеўся важна і балбоча (Я. Колас)*; 2) экзэмпліфікацыя – сканструяваныя прыклады, якія ўключаюцца некалькімі спосабамі (асіндэтычным, інтрадукцыйным, лігаментацыйным, парантэзісным, інкарпарацыйным, тэрмінацыйным, канекцыйным): *Гаплагія – спрашчэнне гукавога складу слова ў выніку выпадзення аднолькавага суседняга складу (напр.: мінералогія замест мінералалогія)*; 3) фамілізацыя – прыклады, якія ў сваёй сукупнасці ўвасабляюць пэўную навуковую класіфікацыю і знаходзяцца ў гіпанімічных адносінах да рээстравага слова: *Маўленне – 1) вуснае і пісьмовае выкарыстанне мовы з мэтай зносін з іншымі членамі пэўнага калектыву або для ўнутранага маналога. Вуснае маўленне. Унутранае маўленне*; 4) эксплікацыя – прыклады, якія суправаджаюцца сціслым аўтарскім каментарыем унутры зоны: *Ад'ідэацыя – асэнсаванне слоў на сугучнасці; назва старажытнарускай меры свінцу свіння ўзнікла на сугучнасці з назваю металу свінец.*

6.6 Пашпартызацыйныя параметры. Пашпартызацыйная параметрызацыя звязана з уключэннем у слоўнікавыя артыкулы зоны пашпартызацыі, дзе падаюцца

ца звесткі пра крыніцу моўнага матэрыялу: *Пабочныя словы – граматычна не звязаныя са сказам словы: Горад, здавалася, пасвятлеў і навесялеў (С. Грахоўскі).*

Пашпартызацыйнай з’яўляецца таксама інфармацыя, якая падаецца ў зоне бібліяграфіі: *Неспецыялізаваныя вербальныя сродкі камічнага – такія, для якіх функцыя стварэння камічнага эфекту не з’яўляецца асноўнай <...>. Літ.: Рагаўцоў В. І. Спецыялізаваныя і неспецыялізаваныя сродкі выражэння камічнага <...> // *Проблемы історыі і культуры Верхняга Поднепров’я. Могилев, 2001. С. 165–167.**

6.7 Іншыя параметры. У БЛТ прадстаўлены і менш пашыраныя параметры апісання тэрмінаў: 1) дэрывацыйныя (зона дэрывацыі) – формы тэрмінаў, утвораныя ад рээстравай адзінкі: <...> *БР: антрапаніміка adj. антрапанімічны <...>;* 2) функцыянальныя (зона функцыянальнай інфармацыі) – звесткі пра форму рээстравага тэрміна і яго выкарыстанне ў пэўнай галіне ведаў: *лады (грам.); лік (грам.);* 3) моўныя (зона моўнай ідэнтыфікацыі) – інтрадукцыйная і экскрэтыўныя мовы: *Р: фитоним, У: фитонім, БР: фитонім;* 4) лакалізацыйныя (зоны нумарацыі і лакалізацыі) – пазіцыя тэрміна ў рэестры: *47. Аффикс – афікс; 1123. БР: назва жыхароў – інтраканекцыйная функцыя – або пазіцыя тэрміна ў іншым выданні: дыстрыбуцыя 2 9-8-3; пазіцыйны дыфтонг 2-20-21-6 – экстраканекцыйная функцыя;* 5) тэхнічныя (зона тэхнічнай інфармацыі) – звесткі дапаможнага характару, прызначаныя рэдактарам і інш. выдавецкім супрацоўнікам: *палімпсест 600 Б2; пісьменнасць 500.*

У главе 7 “**Тыпалогія беларускіх слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў**” аналізуюцца існуючыя класіфікацыі тэрміналагічных слоўнікаў, апісваецца тэарэтычна абгрунтаваная аўтарская тыпалогія беларускіх слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў.

7.1 Падыходы да тыпалагізацыі тэрміналагічных слоўнікаў. Часцей за ўсё падзел слоўнікаў на тыпы адбываецца па наступных параметрах: мэта слоўніка, яго памер, адносіны да ядра і перыферыі лексічнай сістэмы, парадак размяшчэння слоў.

Сфарміраваліся тры падыходы да тыпалагізацыі тэрміналагічных слоўнікаў: 1) монакрытэрыяльны (А. С. Герд, Д. М. Пацэпня і інш.) – вылучаецца адзін пэўны крытэрыў (напрыклад, тып макраструктуры vs спосаб апісання vs спосаб дэфініравання vs прызначэнне і інш.); 2) полікрытэрыяльны (Н. У. Васільева, А. В. Зубаў, В. А. Іванова, С. А. Крэстова, С. У. Леснікоў, Ю. М. Марчук, У. М. Пярэра, Р. Хайчук і інш.) – фарміруюцца комплексы параметраў (напрыклад, мэты слоўніка; спецыялізацыя слоўніка; аб’ём слоўніка; адносіны да дыяхраніі і інш.); 3) апазіцыйнальны (В. А. Іцковіч, І. А. Казімірава, І. С. Кулікова, Д. В. Салміна і інш.) – абгрунтоўваецца шэраг тыпалагічных супрацьпастаўленняў (напрыклад, слоўнікі перакладныя – аднамоўныя; слоўнікі тлумачальныя – спісы тэрмінаў; слоўнікі сучаснай тэрміналогіі – слоўнікі “гістарычныя” і інш.). Толькі адзінкавыя даследаванні такога тыпу прысвечаны слоўнікам лінгвістычных тэрмінаў (С. У. Леснікоў).

Эфектыўнай можа быць тыпалогія слоўнікаў, пабудаваная не ў выніку класіфікацыі розных іх відаў, а на пэўных канцэптуальных падставах – на аснове адпаведных даследаванняў тэарэтычнага характару.

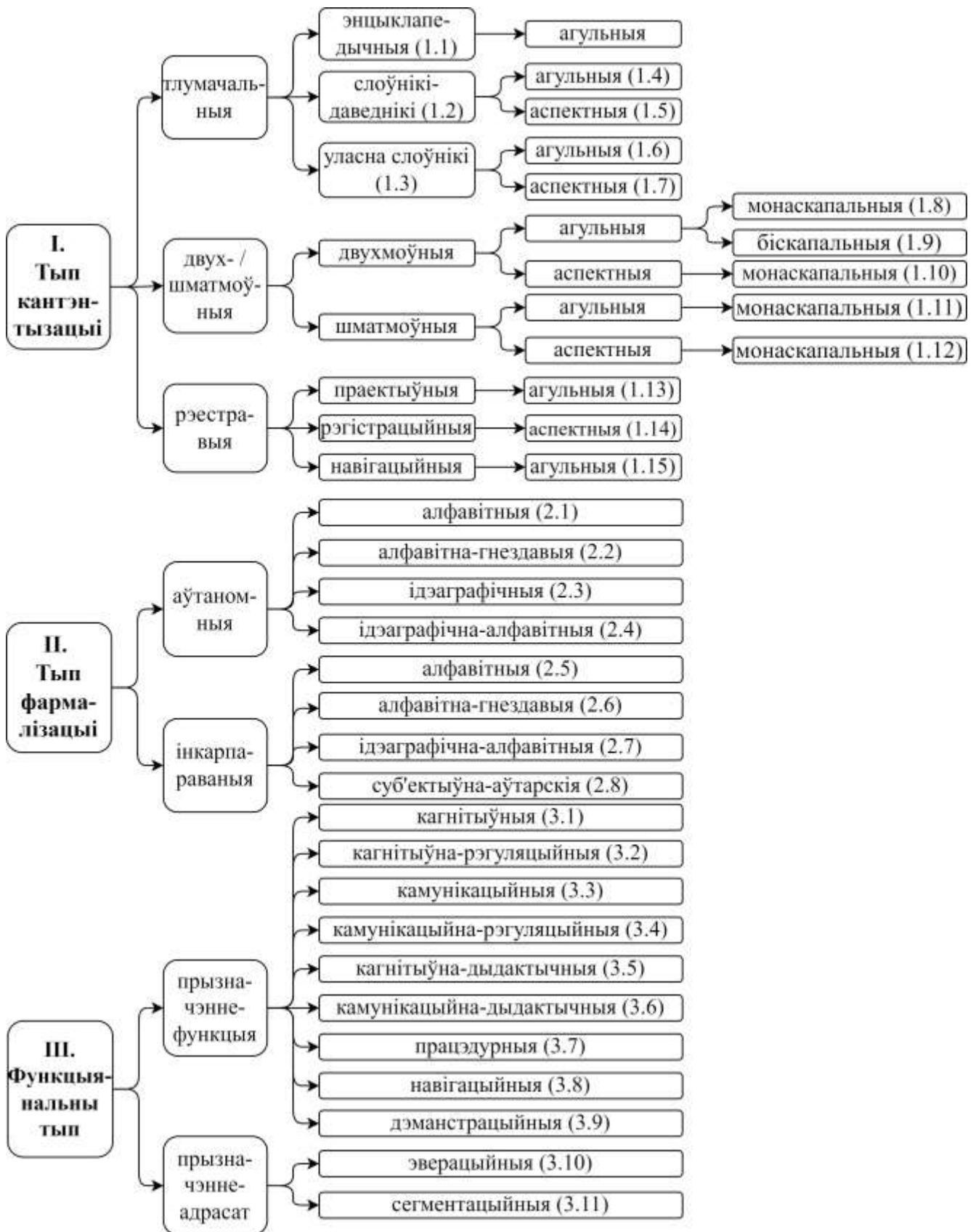
7.2 Тыпалагізацыя слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў на падставе трох блокаў тэрмінаграфічных характарыстык. Трэхаспектная тыпалогія слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў – від полікрытэрыяльнай тыпалогіі слоўнікаў, распрацаванай на падставе трох блокаў тэрмінаграфічных характарыстык: 1) тып кантэнтызаванасці; 2) тып фармалізацыі; 3) функцыянальны тып.

У адпаведнасці з першым блокам адрозніваюцца слоўнікі: 1) тлумачальныя энцыклапедычныя; слоўнікі-даведнікі (у т. л. агульныя і аспектныя); уласна тэрміналагічныя (у т. л. агульныя і аспектныя); 2) двух- або шматмоўныя: двухмоўныя (у т. л. агульныя мона- і біскапальныя, аспектныя монаскапальныя); шматмоўныя (у т. л. агульныя і аспектныя монаскапальныя); 3) рэестравыя: практычныя агульныя; рэгістрацыйныя аспектныя; навігацыйныя агульныя.

Паводле другога блока вылучаюцца слоўнікі: 1) аўтаномныя (у т. л. алфавітныя, алфавітна-гнездавыя, ідэаграфічныя, ідэаграфічна-алфавітныя); 2) інкарпараваныя (у т. л. алфавітныя, алфавітна-гнездавыя, ідэаграфічна-алфавітныя, суб'ектыўна-аўтарскія).

Паводле трэцяга блока ў адпаведнасці з паказчыкам *прызначэнне-функцыя* адрозніваюцца слоўнікі кагнітыўныя, кагнітыўна-рэгуляцыйныя, камунікацыйныя, камунікацыйна-рэгуляцыйныя, кагнітыўна-дыдактычныя, камунікацыйна-дыдактычныя, працэдурныя, навігацыйныя, дэманстрацыйныя, у адпаведнасці з паказчыкам *прызначэнне-адрасат* – слоўнікі сегментацыйныя і эверацыйныя (рысунак 4, табліца).

Прапанаваная аўтарская тыпалогія дэманструе не толькі дасягненні БЛТ. З яе дапамогай вызначаюцца магчымыя вектары далейшага развіцця (перспектыўнасць укладання аспектных энцыклапедычных слоўнікаў, сучасных агульных тлумачальных слоўнікаў, вузкагаліновых двух- / шматмоўных слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў з некалькімі інтэграванымі субрээстрамі і інш.).

Рысунак 4. – Тыпалогія беларускіх слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў

Табліца. – Ілюстрацыі да тыпалогіі беларускіх слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў

№	Прэцэдэнтныя слоўнікі
1.1	<i>Энцыклапедыя для школьнікаў і студэнтаў. Беларуская мова</i> (2017)
1.2	<i>Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў</i> (1990)
1.3	<i>Кароткі слоўнік тэрмінаў</i> (В. Э. Зіманскі) з выдання <i>Беларуская палеаграфія</i> (2019)
1.4	<i>Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў</i> (А. Л. Юрэвіч; 1962)
1.5	<i>Слоўнік пра камічнае: мовазнаўчы аспект</i> (В. І. Рагаўцоў; 2010)
1.6	<i>Асноўныя тэрміны і паняцці дыялекталогіі</i> (І. А. Гапоненка) з выдання <i>Беларуская дыялекталогія: табліцы і схемы, пытанні і заданні</i> (2020)
1.7	<i>Слоўнік рытарычных тэрмінаў</i> (Т. А. Казімірская; 2013)
1.8	<i>Беларуска-ўкраінскі слоўнік лінгвістычнай тэрміналогіі</i> (2013)
1.9	<i>Słownik terminologii lingwistycznej (bialorusko-rosyjsko-polski i polsko-rosyjsko-białoruski)</i> (1994)
1.10	<i>Тэрміны і спецыяльныя паняцці і іх славацкія эквіваленты</i> (А. І. Калечыц і Н. Б. Корына) з выдання <i>Марфалогія беларускай мовы</i> (2013)
1.11	<i>Slovník slovanské lingvistické terminologie</i> (1977)
1.12	<i>Białorusko-polsko-rosyjski słownik terminów lingwistycznych i leksyki specjalnej</i> (В. Бекіш і Х. Фантаньскі; 1994)
1.13	<i>Слоўнік па мовазнаўстве: праект для абмеркавання</i> (1967)
1.14	<i>Іншамоўныя тэрміны філалогіі ў даследаваных крыніцах</i> (М. У. Гуль) з выдання <i>Іншамоўная лексіка ў працэсе станаўлення і развіцця беларускай тэрміналогіі</i> (2021)
1.15	<i>Slovník slovanské lingvistické terminologie</i> (1979)
2.1	<i>Беларуская мова: ад А да Я</i> (В. Д. Старычонок; 2000)
2.2	<i>Русско-белорусский словарь лингвистических терминов</i> (1988)
2.3	<i>Основен систем и терминологија на словенската ономастика</i> (1983)
2.4	<i>Мовазнаўства: праект для абмеркавання</i> (1984)
2.5	<i>Тэрміналагічны слоўнік з выдання Красамоўства ў Беларусі: хрэстаматыя</i> (2002)
2.6	<i>Мова. Чытанне. Пісьмо з выдання Тлумачальны слоўнік тэрмінаў пачатковага навучання</i> (2001)
2.7	<i>Phonetische Termini. Grammatische Termini</i> (В. Г. Малевіч, К. Ф. Дуброўская, Н. І. Архіпава) з выдання <i>Практычны курс нямецкай мовы для студэнтаў гуманітарных факультэтаў</i> (1994)
2.8	<i>Тэрміналагічная даведка</i> (Т. Р. Рамза) з выдання <i>Пунктуацыя: кароткі комплексны дапаможнік</i> (2006)
3.1	<i>Кампаненты семантычнай структуры канструкцый з эліпсісам дзеяслова</i> (Н. У. Чайка) з выдання <i>Тыпалогія канструкцый з эліпсісам дзеяслова ...</i> (2015) і інш.
3.2	<i>Беларуская мова: энцыклапедыя</i> (1990)
3.3	<i>Українсько-білоруський словник лінгвістичної термінології</i> (2012)
3.4	<i>Слоўнік граматычна-лінгвістычнае тэрміналогіі</i> (1927)
3.5	<i>Кароткі слоўнік анамастычных тэрмінаў</i> (В. В. Шур) з выдання <i>Беларускія ўласныя імёны: беларуская антрапанімія і тапанімія</i> (2018)
3.6	<i>Лінгвістычныя тэрміны</i> (Г. М. Валочка, Фу Мэйянь, Юань Хаа) з выдання <i>Беларуская мова як замежная. Уводны курс для кітайскіх навучэнцаў</i> (2020)
3.7	<i>Праект слоўніка. Вып. IV: мовазнаўства</i> (1935)
3.8	<i>Slovník slovanské lingvistické terminologie</i> (1979)
3.9	<i>Іншамоўныя тэрміны філалогіі ў даследаваных крыніцах</i> (М. У. Гуль) з выдання <i>Іншамоўная лексіка ў працэсе станаўлення і развіцця беларускай тэрміналогіі</i> (2021)
3.10	<i>Лінгвістычныя тэрміны і іх рускія эквіваленты</i> з выдання <i>Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў</i> (1990)
3.11	<i>Беларуска-рускі слоўнік лінгвістычных тэрмінаў з метадычнымі парадамі</i> (М. З. Міхей; 1989)

ЗАКЛЮЧЭННЕ

Асноўныя навуковыя вынікі дысертацыі

1. Шэраг праблем тэрмінаграфіі, звязаных з інтэрпрэтацыяй паняццяў *тэрміналогія*, *тэрмінасістэма*, кваліфікацыяй і кадыфікацыяй тэрмінаў, даследуюцца тэрэтычнай лексікаграфіяй і тэрміназнаўствам, аднак з іншых пазіцый і ў іншых аспектах.

У навуковай літаратуры статус лексікаграфіі, тэрміназнаўства і тэрмінаграфіі трактуецца па-рознаму. Адзначаюцца наступныя інтэрпрэтацыі: 1) утылітарысцкая (увага на прыкладную скіраванасць дысцыплін без канкрэтнай лакалізацыі іх у сістэме лінгвістычных навук); 2) пратэксціянісцкая (дысцыпліны разглядаюцца як складнікі іншых дысцыплін: лексікаграфія і тэрміназнаўства – як раздзелы лексікалогіі, тэрмінаграфія – як раздзел лексікаграфіі або тэрміназнаўства); 3) аўтанамістычная (дысцыпліны кваліфікуюцца як самастойныя навукі, якія маюць уласныя прадметы і аб'екты даследавання; пры такім падыходзе тэрмінаграфія – самастойная навуковая дысцыпліна, якая грунтуецца на метадах лінгвістыкі, аднак мае міждысцыплінарны (інтэграцыйны) характар і аб'ядноўвае дасягненні лексікаграфіі, тэрміназнаўства і прыватных навук).

Тэрмінаграфія характарызуецца наяўнасцю ўласнай метадалогіі (метадаў, прынцыпаў, працэдур, накіраваных на ўкладанне і рэдагаванне спецыяльных слоўнікаў), аб'екта апісання (тэрмінаў *vs* тэрмінасістэмы пэўнай галіны ведаў), мэты існавання (аптымізацыя зносін паміж спецыялістамі ў пэўнай сферы *vs* паміж спецыялістамі ў розных сферах), задач (стварэнне комплексу прынцыпаў і спосабаў фіксацыі тэрмінасістэмы; выпрацоўка прыёмаў апісання тэрмінаў у слоўніках розных тыпаў; абгрунтаванне патрабаванняў да тэрмінаграфічных прац; стварэнне тыпалогіі тэрміналагічных слоўнікаў і інш.), формы існавання (пісьмовай), прэскрыптыўнага характару нарматыўнасці (у слоўніках фіксуецца стандартная форма моўных адзінак, вызначаецца іх паняццыйны аб'ём), спецыфічных адзінак апісання (тэрміны прадметнай галіны) і інш. Разам з тым, тэрмінаграфія знаходзіцца на шляху назапашвання традыцый, станаўлення ўласных канцэпцый, метадалогіі і алгарытмаў вырашэння праблем.

Важная задача сучаснай тэрмінаграфіі заключаецца ў распрацоўцы эфектыўнага спосабу спалучэння прынцыпаў сцыентызму (паўната, шматаспектнасць, нарматыўнасць, мэтазгоднасць) і прынцыпаў прагматыкі (экспліцытнасць, уніфікаванасць, адназначнасць інтэрпрэтацыі, несупярэчлівасць, лаканічнасць, пераемнасць) пры сістэмным апісанні лексікі ў межах цэласнай тэрмінаграфічна-параметрызацыйнай тэорыі. На практыцы адсутнасць эфектыўнай агульнапрынятай матрыцы ўкладання тэрміналагічных слоўнікаў вядзе да страты іх інфармацыйнасці, зніжае эфектыўнасць карыстання імі і не дае магчымасці аб'ектыўна

ацэньваць слоўнікі. Аналіз існуючых нарматыўна-метадычных указанняў і рэкамендацый па ўкладанні слоўнікаў сведчыць, што ў дадзены момант не існуе дакумента, які б у дастатковай ступені рэгламентаваў і ўніфікаваў працэс укладання ўсіх відаў спецыяльных слоўнікаў. Асноўныя метадычныя распрацоўкі па ўпарадкаванні тэрміналогіі разлічаны галоўным чынам на адбор спецыяльнай лексікі, яе сістэматызацыю і размежаванне тэрмінаў пэўнай прадметнай галіны ад тэрмінаў сумежных абласцей і агульнанавуковых тэрмінаў.

Найбольш перспектыўнымі і запатрабаванымі напрамкамі тэарэтычнай тэрмінаграфіі з'яўляюцца наступныя: тэрмінаграфічная кантэнталогія (адбор і фарміраванне фактычнага нападзення для тэрміналагічных слоўнікаў); тэрмінаграфічная гісторыя (вывучэнне генезісу метадалогіі тэрмінаграфічнай дзейнасці і вынікаў яе рэалізацыі ў выглядзе розных тэрміналагічных слоўнікаў); тэрмінаграфічная тыпалогія (стварэнне класіфікацыі vs тыпалогіі тэрміналагічных слоўнікаў); тэрмінаграфічная тэксталогія (параўнанне розных тэкставых формаў суадноснага тэрмінаграфічнага матэрыялу); тэрмінаграфічная крытыка (прэзентацыйны аналіз асобных тэрміналагічных слоўнікаў). Названыя напрамкі рэалізуюцца ў навуковых тэкстах розных тыпаў: комплексна-тэарэтычных, нарматыўна-тэхнічных, аспектна-тэарэтычных. Аптымальнай крыніцай інфармацыі пра агульныя праблемы тэрмінаграфіі з'яўляюцца комплексна-тэарэтычныя даследаванні (у т. л. манаграфіі, спецыялізаваныя навуковыя зборнікі і работы аўтарытэтных аўтарскіх калектываў).

У залежнасці ад аб'екта вывучэння і выкарыстаных прыёмаў вылучаюцца наступныя групы работ, у якіх характарызуюцца ўсходнеславянскія лінгвістычныя тэрміны: 1) дыяхранічныя і сінхранічныя даследаванні; 2) даследаванні тэрміналогіі пэўных раздзелаў мовазнаўства і сумежных навук; 3) даследаванні ідыятэрмінасістэм канкрэтных вучоных; 4) даследаванні прагматычных характарыстык лінгвістычных тэрмінаў; 5) супастаўляльныя даследаванні лінгвістычных тэрмінаў; 6) метатэрміназнаўчыя даследаванні. Аднак метадалогія тэарэтычна-тэрмінаграфічнай працы ў цэлым і ў галіне лінгвістычнай тэрмінаграфіі ў прыватнасці застаецца нераспрацаванай. Адсутнічае таксама агульнапрынятая тэрміналогія тэрмінаграфіі [1; 2; 5; 10; 14–16; 20; 32; 33; 36; 38; 40–47; 49; 51; 53; 61; 62; 65; 66; 67; 73–77].

2. У лінгвістычнай метатэрмінаграфіі навуковыя даследаванні прадстаўлены асобнымі панарамна-дэскрыптыўнымі і юнітыўна-дэскрыптыўнымі крыніцамі. У панарамна-дэскрыптыўных работах характарызуецца развіццё тэрміналогіі і тэрмінаграфіі, вывучаюцца тэрміналагічныя слоўнікі пэўнага перыяду, выяўляюцца стан і перспектывы галіновай тэрмінаграфіі, распрацоўваюцца праблемы перыядызацыі і інш. У юнітыўна-дэскрыптыўных даследаваннях вывучаюцца асобныя слоўнікі як факты тэрмінаграфіі. Падтыпамі юнітыўна-дэскрыптыўных даследаванняў з'яўляюцца тэрмінаграфічная крытыка і праектыўная тэрмінаграфія.

Пераважная большасць слоўнікаў (86 %), у якіх фіксуюцца беларускія лінгвістычныя тэрміны, – выданні максімальнай ступені ідэнтыфікацыйнай тэрмінаграфічнай апраксімацыі, г. зн. яны з’яўляюцца беларускімі паводле прыналежнасці аўтараў да канкрэтнай нацыянальнай традыцыі, паводле мовы-аб’екта апісання, паводле метамоўны апісання і месца публікацыі.

Пры вывучэнні гісторыі нацыянальнай тэрмінаграфіі аптымальнай з’яўляецца даследчая праграма, пабудаваная па мадэлі *мета слоўніка – рээстр слоўніка – форма слоўніка*. Кожны з тыпаў слоўнікаў (двух- / шматмоўныя vs тлумачальныя vs рээстравыя) разглядаецца з улікам спецыфікі ўключанага тэрміналагічнага матэрыялу: тэрміналогія лінгвістыкі ў цэлым vs тэрміналогія аднаго або некалькіх раздзелаў лінгвістыкі (vs тэрміны, уключэнне якіх у слоўнік абмежавана іншымі крытэрыямі). Значэнне маюць таксама фармальныя слоўнікавыя паказчыкі (аўтаномнасць, інкарпараванасць). Пры распрацоўцы перыядызацыі гісторыі развіцця тэрмінаграфіі магчымы тры асноўныя падыходы: 1) храналагічны (перыядызацыя развіцця тэрмінаграфіі выбудоўваецца ад ранніх слоўнікаў да сучасных); 2) тыпалагічны (перыядызацыя тэрмінаграфіі з’яўляецца сумай перыядызацый гісторыі развіцця асобных тыпаў слоўнікаў – тлумачальных, двух- / шматмоўных, рээстравых); 3) структурны (перыядызацыя тэрмінаграфіі складаецца з перыядызацыі развіцця аўтаномных слоўнікаў і перыядызацыі развіцця інкарпараваных слоўнікаў). Гісторыя БЛТ налічвае больш за стагоддзе і складаецца з гісторыі стварэння двух- / шматмоўных (54), тлумачальных (55) і рээстравых (6) агульных vs аспектных аўтаномных vs інкарпараваных слоўнікаў. Сукупнасць названых слоўнікаў утварае тэрмінаграфічны кантынуум беларускай лінгвістыкі. У ім фіксуецца каля 58 000 тэрмінаў беларускага мовазнаўства. У выніку сумяшчэння рээстраў тэрміналагічных слоўнікаў і ўнікалізацыі адлюстраваных у іх тэрмінаў сфарміраваны тэрміналагічны кантынуум беларускай лінгвістыкі, які складаецца з 18 877 тэрмінаў. Кожны з гэтых тэрмінаў мінімум адзін раз адзначаецца мінімум у адным слоўніку, які ўваходзіць у тэрмінаграфічны кантынуум беларускай лінгвістыкі.

Паказчык максімальнай рээстравай паўнаты беларускіх слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў вагаецца ад $\approx 0,1$ % (ад агульнай колькасці тэрмінаў у тэрміналагічным кантынууме беларускай лінгвістыкі) да амаль 40 %. Найбольшым фактычным аб’ёмам характарызуюцца двух- / шматмоўныя слоўнікі “Беларуска-ўкраінскі слоўнік лінгвістычнай тэрміналогіі” і “Українсько-білоруський словник лінгвістичної термінології” – 38 %, “Русско-белорусский словарь лингвистических терминов” – 36,9 %. Слоўнікі тлумачальнага тыпу адзначаюцца значна меншым фактычным аб’ёмам: напрыклад, “Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў” (1990) – 12,2 %. Гэта сведчыць пра надзвычайную актуальнасць укладання новых тлумачальных слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў, у якіх былі б улічаны як даныя кантэкставых крыніц, так і тэрміны, зафіксаваныя ў двух- / шматмоўных слоўніках [1; 2; 4; 6–9; 11–13; 16–19; 21; 22; 25; 27; 32; 35; 48; 54; 56; 57; 63–65; 68; 69].

3. Тэрмінаграфія характарызуецца наяўнасцю ўласнай метадалогіі, скіраванай на пабудову пэўнай тэрмінаграфічнай мадэлі, у якасці асноўнай адзінкі якой выступае тэрміналагічны слоўнік. Максимальная ступень яго эфектыўнасці дасягаецца пры максимальной адпаведнасці слоўніка шэрагу прынцыпаў: семіятычнасці, семантычнасці, адназначнасці, несупярэчлівасці, інтэграванасці, тыпізаванасці, алгарытмізаванасці. Інструментам рэалізацыі названых прынцыпаў з'яўляецца паняцце *тэрмінаграфічны параметр*. Слоўнікавая параметрызацыя выступае ў якасці ключавага метадалогічнага прыёму ў двух- / шматмоўнай, тлумачальнай і – часткова – у рээстравай тэрмінаграфіі.

Асноўнымі параметрызацыйнымі кластарамі, якія дазваляюць сістэматызаваць асобныя тэрмінаграфічныя параметры, з'яўляюцца мегаструктура, макраструктура, метаструктура і мікраструктура слоўніка.

Канкрэтныя элементы мегаструктуры залежаць ад тыпу слоўніка, прызначэння слоўніка, адрасата слоўніка, аўтарскай канцэпцыі, тэхнічна-паліграфічных магчымасцей. Мегаструктура беларускіх слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў можа складацца з аўтарскай прадмовы, кіраўніцтва па карыстанні, спіса скарачэнняў, алфавіта (-аў), корпуса, граматычных дадаткаў, паказальнікаў, бібліяграфіі, зместу, экстралінгвістычных дадаткаў.

Прадмова папярэднічае асноўнаму тэксту (корпусу), змяшчае выклад аўтарскага падыходу да ўкладання слоўніка і можа ўключаць шэраг блокаў: 1) інтрадукцыйны (мэта або асноўныя задачы слоўніка, кола яго адрасатаў, апісанне кампазіцыі, характарыстыка аўтарскага калектыву і інш.); 2) рэтраспектыўны (звесткі пра выпрацоўку і ўдасканалванне тэрміналогіі); 3) перспектыўны (інфармацыя пра планаванне тэрміналагічнай vs тэрмінаграфічнай дзейнасці); 4) лігаментацыйны (звесткі агульнага характару); 5) камунікацыйны (навуковы дыялог з карыстальнікамі). Інтрадукцыйны блок з'яўляецца абавязковым, іншыя блокі – факультатывымі. Адзначаецца двухбаковая сувязь: рэтраспектыўная прадмова інтэнсіўная па сваім навуковым характары, а інтэнсіўны навуковы тэкст у прадмове сведчыць пра яе рэтраспектыўнасць. У слоўніках неэнцыклапедычнага тыпу лігаментацыйны блок інфармацыі звычайна несумяшчальны з іншымі магчымымі кампанентамі прадмовы і выкарыстоўваецца аўтаномна. У БЛТ прадстаўлены выданні з прадмовамі, якія спалучаюць ад аднаго да трох кампанентаў.

Разам з кіраўніцтвам па карыстанні прадмова ўтварае аўтарскі тэрмінаграфічны дыскурс. У беларускіх слоўніках лінгвістычных тэрмінаў ён мае суб'ектыўны характар, вызначаецца сітуацыйнасцю і арыгінальнасцю.

Спіс скарачэнняў з'яўляецца ключом да разумення метамоўны слоўніка і ўплывае на эфектыўнасць рэалізацыі інфармацыйнай функцыі.

У корпусе слоўніка ўвасабляецца канцэпцыя, прадэклараваная ў прадмове. У беларускай тэрмінаграфіі прадстаўлены выданні з трыма тыпамі корпусаў: 1) гамагенным (корпус фарміруецца слоўнікавымі артыкуламі з тоеснымі ўваход-

най і выходнай мовамі); 2) гетэрагенным (корпус складаецца са слоўнікавых артыкулаў з рознымі ўваходнай і выходнай (-ымі) мовай (-мі)); 3) гібрыдным (у корпус уваходзяць асобныя гамагенны (-я) і гетэрагенны (-я) падкорпусы). Да слоўнікаў з гамагеннымі корпусамі адносяцца большасць беларускіх тлумачальных, а таксама рэестравыя тэрміналагічныя слоўнікі, у якіх корпус прадстаўлены слоўнікавымі артыкуламі ад *A* да *Я*. Гетэрагенныя корпусы адрозніваюцца ў залежнасці ад іх унутранай арганізацыі: 1) монаскапальныя гетэрагенныя корпусы прадстаўлены ў аднакіраваных двух- / шматмоўных тэрміналагічных слоўніках – г. зн. выданнях з адной уваходнай і адной або некалькімі выходнымі мовамі (схема $A \rightarrow B \text{ vs } A \rightarrow B \rightarrow \infty$); 2) біскапальныя гетэрагенныя корпусы змяшчаюцца ў двунакіраваных двух- / шматмоўных тэрміналагічных слоўніках – выданнях з двума аўтаномнымі часткамі (схема $A \rightarrow B \rightarrow \infty, B \rightarrow A \rightarrow \infty$); 3) поліскапальныя гетэрагенныя корпусы падаюцца ў шматнакіраваных тэрміналагічных слоўніках – выданнях з некалькімі аўтаномнымі часткамі (схема $A \rightarrow B, B \rightarrow A, C \rightarrow A$ і пад.). Адрозніваюцца поліскапальныя гетэрагенныя корпусы двух тыпаў: 1) сіметрычныя (напрыклад, руска-беларуска-кітайскі, беларуска-руско-кітайскі, кітайска-руско-беларускі падкорпусы аднаго слоўніка); 2) асіметрычныя (напрыклад, беларуска-польска-рускі, польска-беларускі, руска-беларускі падкорпусы аднаго слоўніка). Гібрыдны корпус прадстаўлены ў выданнях, якія спалучаюць рысы слоўнікаў з гамагеннымі і гетэрагеннымі (монаскапальнымі) корпусамі.

Граматычныя дадаткі, паказальнікі (індэксы, алфавітны, тэматычны, імяны), бібліяграфія, экстралінгвістычныя дадаткі выконваюць дапаможна-інфармацыйную функцыю. Разам з тым, асобныя з гэтых кампанентаў (напрыклад, бібліяграфія) з’яўляюцца ўскосным сведчаннем аўтарскай канцэпцыі, навуковых прыярытэтаў, шырыні прафесійнага кругагляду ўкладальнікаў, прыналежнасці слоўніка да пэўнай нацыянальнай традыцыі [1; 4; 23; 24; 32; 70; 73; 74; 77].

4. Тэрмінаграфічная праблема фарміравання рэестра слоўніка звязана з тэрміналагічнай праблемай мадэлявання тэрмінасістэмы. Сутнасць праблемы заключаецца ў выяўленні тэрміналагічных адзінак, якія павінны апісвацца ў слоўніку. Акрэсліваюцца два альтэрнатыўныя падыходы: 1) лексіконацэнтрычны – складанне спіса рэестравых адзінак на падставе апрацоўкі рэестраў іншых слоўнікаў; 2) тэкстацэнтрычны – фарміраванне рэестра на падставе кантэкставых крыніц шляхам дыскрэтызацыі – пераўтварэння суцэльнага спецыяльнага тэксту ў ключавыя пункты для далейшага іх апісання ў СА.

У БЛТ прадстаўлены слоўнікі з пяццю тыпамі макраструктуры: алфавітным, алфавітна-гнездавым, ідэаграфічным, ідэаграфічна-алфавітным, суб’ектыўна-аўтарскім.

Алфавітная макраструктура прадугледжвае размяшчэнне СА ў адпаведнасці з пачатковымі літарамі загалоўных адзінак. Татальна-алфавітны падыход да арганізацыі рэестра дазваляе ўпарадкаваць любую колькасць адзінак, адабраных для ўключэння ў слоўнік. Найбольшая колькасць слоўнікаў з алфавітнай

арганізацыяй рээстра прадстаўлена тлумачальнымі і двух- / шматмоўнымі тэрмінаграфічнымі выданнямі (49 і 34 слоўнікі адпаведна). Тэрміналагічныя слоўнікі ствараюцца пераважна для вузкіх спецыялістаў або неспецыялістаў, таму алфавітны (або алфавітна-гнездавы) парадак размяшчэння тэрмінаў у многіх выпадках з'яўляецца больш эфектыўным у параўнанні з ідэаграфічным (ідэаграфічна-алфавітным).

Алфавітна-гнездавая макраструктура – кампанаванне комплексных тэрмінаў у групы паводле аднаго агульнага для іх кампанента. Звядзенне аналітычных тэрмінаў у гнёзды дазваляе паказаць тэрмінаўтваральную і сэнсавую сувязь паміж полікампанентнымі тэрмінамі і зыходнымі адзінкамі, а таксама садзейнічае эканоміі аб'ёму слоўніка. Разам з тым, павышэнне ролі і ўдзельнай вагі аналітычных тэрмінаў актуалізуе патрэбу іх фіксацыі ў якасці самастойных адзінак. Алфавітна-гнездавая макраструктура дазваляе раскрываць рэпрэзентатыўнасць экспліцытна змешчаных у яе тэрмінаў за кошт апісання ўсіх адзінак, якія маюць тыповыя структуры для дадзенага класа. У такім выпадку СА сам выступае ў якасці рэпрэзентатыўнага і ўключае макраартыкул (апісанне родавага тэрміна) і мікраартыкул (апісанне відавых тэрмінаў). Алфавітна-гнездавы парадак выкарыстоўваецца ў двухмоўных і тлумачальных слоўніках лінгвістычных тэрмінаў (13 слоўнікаў). Ён дазваляе захаваць іерархічныя адносіны паміж паняццямі, аптымізаваць мікраструктуру слоўніка і спрасціць яе інтэрпрэтацыю для карыстальніка. У той жа час адзначаюцца і негатыўныя аспекты: немагчымасць візуальнага прадстаўлення складаных адносін паміж тэрмінамі ў тэрмінасістэме; складанасць уключэння ў рэестр некаторых шматкампанентных тэрмінаў; адсутнасць адзінага падыходу да лематызацыі тэрмінаў, уведзеных у склад тэрміналагічнага гнязда. Слоўнікі з ідэаграфічнай макраструктурай не атрымалі пашырэння ў БЛТ (2 слоўнікі). Яны мэтазгодны толькі пры наяўнасці алфавітных паказальнікаў, якія робяць магчымым пошук тэрміна ў рэестры. Ідэаграфічна-алфавітная макраструктура, пры якой тэрміны па алфавіце групуюцца вакол пэўнага паняцця, што валодае найбольш агульным значэннем, падаецца перспектыўнай ва ўмовах сучаснай электроннай медыякультуры, аднак у беларускай тэрмінаграфіі такі парадак пакуль мала запатрабаваны (6 слоўнікаў). Гэта звязана з неабходнасцю дадатковай вузкаспецыяльнай падрыхтоўкі карыстальніка, які павінен свабодна аперываць ідэаграфічным кампанентам корпуса слоўніка. Суб'ектыўна-аўтарская макраструктура (6 слоўнікаў), пры якой тэрміны размяшчаюцца ў рэестры ў адпаведнасці з даследчыцкай інтуіцыяй аўтара, робіць пошук тэрміна ў слоўніках невялікага аб'ёму праблематычным, а ў слоўніках з істотнай колькасцю тэрмінаў – амаль немагчымым.

Пры тэрмінаграфічнай параметрызацыі важным з'яўляецца захаванне прынцыпу тыпізаванасці апісання. Вынікам яго парушэння ў бі- / поліскапальным слоўніку з'яўляецца субрээстравая асістэмнасць (у т. л. інтрасубрээстравая, экстрасубрээстравая і гібрыдная). Інтрасубрээстравая асістэмнасць праяўляецца ў

межах аднаго субрээстра; да яе адносяцца: 1) асіметрычнасць фрагментаў субрээстраў у межах сваіх субрээстраў (зключаецца ў адсутнасці дублетных рээстравых формаў для ідэнтыфікацыі ўсіх адзінак, пададзеных у якасці альтэрнатыўных); 2) дырэктыўна-інверсійнае дубліраванне комплексных тэрмінаў у межах субрээстра; 3) гіпера-гіпанімічная фармальна асістэмнасць рээстраў (зместава і структурна суадносныя тэрміны фіксуюцца ў рээстры паводле розных мадэлей – дырэктыўных і інверсійных). Экстрасубрээстравая асістэмнасць рэалізуецца ў межах розных субрээстраў і праяўляецца ў наступных выпадках: 1) пры незбалансаванай інтэграцыі субрээстраў (адны і тыя ж паняцці ў розных частках слоўніка абазначаюцца фармальна рознымі адзінкамі); 2) пры лакунарнай інтэграцыі субрээстраў (тэрміны, уключаныя ў адзін субрээстр, адсутнічаюць у іншых субрээстрах); 3) пры неідэнтычнасці адзінак субрээстраў у тоесных пазіцыях розных субрээстраў, абумоўленай пропускам адной або некалькіх альтэрнатыўных формаў; 4) пры неідэнтычнасці адзінак субрээстраў у тоесных пазіцыях розных субрээстраў, абумоўленай вар’іраваннем паслядоўнасці альтэрнатыўных рээстравых формаў у межах лемы або ў межах суадносных лем; 5) пры некарэктнай эквіваленцыі (тэрміны ў розных мовах, якія пазіцыянуюцца ў якасці адпаведнікаў, абазначаюць розны аб’ём інфармацыі або адрозніваюцца частотнасцю ўжывання); 6) пры сумарызацыі семантычна процілеглых СА (паводле асноўнага кампанента комплексных тэрмінаў) у адным з субрээстраў і дыферэнцыяцыі ў іншых; 7) пры выкарыстанні розных метатэрмінаграфічных сродкаў у тоесных пазіцыях (напрыклад, адсутнасць дыферэнцыяцыі паміж круглымі і прамымі дужкамі ў межах СА) і інш. Гібрыдная асістэмнасць праяўляецца і ў межах аднаго, і ў межах розных субрээстраў. Яна зключаецца ва ўвядзенні ў субрээстр тэрмінаў, што знаходзяцца паміж сабой у адносінах анамасіялагічнага афіксальнага полімарфізму, і можа быць абумоўлена канструяваннем тэрмінаў ад розных утваральных асноў [1; 4; 10; 17; 19; 23; 32; 39; 70; 73; 74; 77].

5. Метаструктура слоўніка з’яўляецца важным інструментам рэалізацыі яго функцыянальных магчымасцей. Метаінвентар беларускай тэрмінаграфіі мовазнаўства складаецца з памет, у т. л. лінгвістычных (≈ 160), экстралінгвістычных (> 100), візуальных тэрмінаграфічных індикатараў (шрыфтавых, рээстравых, пунктуацыйных, сімвальных, нумаральных, літарных, пазіцыйных), адсылак (ідэнтыфікацыйных, гіпера-гіпанімічных, рэляцыйных, адыцыйных, кантэнтных, экстранавігацыйных, аперацыйных), адрасацыі (у т. л. стандартнай камбінаванай і экстранавігацыйнай), спасылак. Разам з тым, практычна ва ўсіх метамоўных сродках розных слоўнікаў адзначаецца моцны аўтарскі пачатак і неўніфікаванасць нават у складзе аднаго тэрмінаграфічнага выдання, што сведчыць пра недастатковую распрацаванасць праблем метамовы ў беларускай тэрмінаграфіі ў цэлым.

Паметы – сродак метамовы слоўніка, які не мае прамога дачынення да дэнататыўнага або сігніфікатыўнага значэння тэрміна, але з’яўляецца істотным для пра-

вільнага яго разумення і выкарыстання. У функцыі памет выступаюць скарачэнні пэўнага слова ці слоў інтрадукцыйнай або экскрэтыўнай мовы, якія маюць тэрмінаграфічнае значэнне: *зал.* – залежны стан; *рытар.* – рытарычны; *лаг.* – лагічны і інш. У некаторых выпадках адно паняцце абазначаецца з дапамогай розных памет: 1) у межах аднаго слоўніка: *г.*, *гор.* – горад; *грм.*, *грам.* – у граматыцы і інш.; 2) у межах агульнага тэрмінаграфічнага кантынуума; па прычыне выкарыстання розных скарачэнняў у розных субсістэмах (у тым ліку і ў сувязі з розніцай графікі): *Б, В* – балгарская мова; *мн. л.*, *мн. лік* – множны лік і інш. Адна і тая ж памет можа мець розны семантычны аб'ём: 1) у межах аднаго слоўніка: *гіст.* – гістарызм, гістарычны тэрмін (адносіцца да гісторыі); 2) у межах тэрмінаграфічнага кантынуума: *в.* – вёска, глядзі (серб. *види*); *Р* – родны склон, руская мова.

Візуальныя тэрмінаграфічныя індыкатары – спецыяльныя маркеры ў структуры СА, якія абазначаюць пэўную характарыстыку аб'екта апісання або паказваюць на яе. Візуальныя індыкатары павінны быць стабільнымі ў межах адной тэрмінаграфічнай сістэмы (слоўніка). Яны ў значнай ступені абумоўлены суб'ектыўнымі (аўтарскімі) фактарамі, паліграфічнымі магчымасцямі выдавецтваў і характарызуюцца высокай ступенню мнагазначнасці. У БЛТ выкарыстоўваюцца візуальныя тэрмінаграфічныя індыкатары: 1) шрыфтавыя – вылучэнне асобных фрагментаў тэксту з дапамогай інтэнсіўнасці колеру, змянення абрысаў, нахілу літар і інш. (паўтлусты, курсіўны, падкрэслены і разрэджаны шрыфты); 2) рэгістравыя – вылучэнне асобных фрагментаў тэксту з дапамогай іншага кегля (вялікая і малая літары); 3) пунктуацыйныя – наданне тэрмінаграфічнай функцыі спецыяльным элементам графічнай сістэмы для раздзялення і вылучэння сэнсавых адрэзкаў тэксту, сказаў, слоў, указання на граматычныя і лагічныя адносіны паміж тэрміналагічнымі адзінкамі і інш. (коска, кропка, двукроп'е і інш.); 4) сімвальныя – наданне тэрмінаграфічнай функцыі спецыяльным умоўным знакам (вертыкаль, тыльда і інш.); 5) нумаральныя – выкарыстанне спецыяльных умоўных знакаў (лічбаў) у тэрмінаграфічна істотнай функцыі для ўстанаўлення іерархіі тэрмінаў або кампанентаў СА; 6) літарныя – выкарыстанне спецыяльных умоўных знакаў (літар) у тэрмінаграфічна істотнай функцыі для ўстанаўлення іерархіі кампанентаў СА; 7) пазіцыйныя – спецыяльнае размяшчэнне фрагментаў тэксту з мэтай размежавання тыпаў інфармацыі ў СА (месца СА на старонцы; кампаніўка СА ў таблічнай форме; дызайн слоўніка і інш.).

Адсылка – сродак метамавы слоўніка, з дапамогай якога ажыццяўляецца карэляцыя паміж самастойным СА і звязанымі з ім іншымі СА. Адрозніваюцца адсылкі: 1) адыцыйныя (паказваюць на сувязь пэўных рээстравых адзінак, што заснавана на абазначэнні імі паняццяў адной тэматычнай групы (падгрупы і пад.) і не праяўляецца ў знешняй форме адпаведных тэрмінаў); 2) аперацыйныя (паказваюць на кампаніўку апісанняў некаторых тэрмінаў у межах запланаванага слоўніка); 3) гіпера-гіпанімічныя (паказваюць на такія рода-відавныя адносіны

паміж тэрмінамі, што праяўляюцца ў тым ліку і ў іх знешняй форме); 4) ідэнтыфікацыйныя (паказваюць на роўнасць семантычнага аб'ёму некалькіх тэрмінаў); 5) кантэнтныя (імітуюць гіперспасылку ў электронным тэксце); 6) рэляцыйныя (паказваюць на ўзаемасувязь пэўных рэестравых адзінак, што заснавана на гіпера-гіпанімічных адносінах паміж паняццямі, але не праяўляецца ў іх знешняй форме); 7) экстранавігацыйныя (паказваюць, у межах якога іншага слоўніка патрэбна шукаць адпаведную інфармацыю).

З дапамогай адрасацыі ажыццяўляецца ўключэнне ў СА інфармацыі пра тое, на якую семантычнага аб'ёму двух або больш рэестравых тэрмінаў. У БЛТ прадстаўлены 3 тыпы адрасацыі: 1) стандартная (СА складаецца з рэестравага слова, адрасацыйнай паметы і аб'екта адрасацыі); 2) экстранавігацыйная (СА перанакіроўвае карыстальніка да іншай лексікаграфічнай або тэрмінаграфічнай крыніцы); 3) камбінаваная (СА складаецца з рэестравага слова, адрасацыйнай паметы, аб'екта адрасацыі і дадатковых звестак – элементаў семантызацыі, ілюстрацый, функцыянальнай інфармацыі).

У тэрмінаграфіі пераважаюць монасубсідарныя кластары адрасацыі (калі да аднаго даменнага СА адрасуе адзін субсідарны) – 85,7 %, радзей сустракаюцца бісубсідарныя (да аднаго даменнага СА адрасуюць два субсідарныя) – 9,5 % – і полісубсідарныя (да аднаго даменнага СА накіроўваюць некалькі субсідарных) – 4,8 %. Большасць адрасацыйных кластараў у слоўніках (81 %) з'яўляюцца аднанакіраванымі (г. зн. сувязь паміж даменным і субсідарным СА прасочваецца толькі па адным з іх), што, несумненна, не спрыяе адлюстраванню сістэмных сувязей паміж тэрмінамі [1; 4; 5; 10; 17; 23; 28; 32; 37; 59; 70–74; 77].

б. Слоўнікавы артыкул – ключавы кампанент тэрміналагічнага слоўніка, які вызначальным чынам уплывае на эфектыўнасць кадыфікацыі ў ім спецыяльнай лексікі. Канстытуцыйныя характарыстыкі СА адначасова з'яўляюцца істотным фактарам ацэнкі самога слоўніка. Намінацыйная параметрызацыя звязана з арганізацыяй рэестра слоўніка і фіксацыяй у ім тэрмінаў, якія адрозніваюцца паводле колькасці кампанентаў. Аднакампанентныя тэрміны складаюць толькі каля 1/3 ад агульнай колькасці лем у беларускіх слоўніках лінгвістычных тэрмінаў. Сярод аднакампанентных пераважаюць субстантывы (75 %). Фіксуюцца таксама ад'ектывы (22 %) і вербатывы (3 %). У сферы фіксацыі пашыраны двухкампанентныя адзінкі (каля 52 %). Адзначаецца 6 асноўных канструкцый; найбольш выкарыстанымі з'яўляюцца мадэлі $\boxed{\text{Adj} \leftarrow \text{N}_1}$ і $\boxed{\text{N}_1 \rightarrow \text{N}_2}$: *дэнататыўная роля, значэнне слова*. Трохкампанентныя лемы фіксуюцца ў адпаведнасці з трыма тыпамі разгортвання ўтваральных канструкцый тэрмінаў. Адзначаецца 10 канструкцый, у межах якіх найбольш запатрабаванымі з'яўляюцца мадэлі $\boxed{\text{Adj} \leftarrow (\text{Adj} \leftarrow \text{N}_1)}$, $\boxed{\text{Adj} \leftarrow (\text{N}_1 \rightarrow \text{N}_2)}$, $\boxed{\text{N}_1 \rightarrow (\text{Adj} \leftarrow \text{N}_2)}$, $\boxed{\text{N}_1 \rightarrow (\text{N}_2 \rightarrow \text{N}_2)}$: *апавядальныя прошылы час, аднародныя члены сказа, аддаленне галасавых звязак, правілы пераносу слоў*. Чатырохкампанентныя лемы адлюстроўваюць тры тыпы

разгортвання ўтваральных канструкцый тэрмінаў. Гэтыя тыпы аб'ядноўваюць каля 15 утваральных канструкцый. Найбольш пашыраны дзве намінацыйныя мадэлі: $(Adj \leftarrow N_1) \rightarrow (Adj \leftarrow N_2)$ і $(N_1 \rightarrow N_2) \rightarrow (Adj \leftarrow N_2)$: *дыстрыбуцыйнае ўжыванне граматычнага ліку, крыніцы папаўнення беларускага слоўніка*.

Сярод больш чым 60 намінацыйных мадэлей лем, з дапамогай якіх фіксуюцца неаднаслоўныя тэрміны, толькі ў 10 назіраецца інверсійны парадак кампанентаў. Нягледзячы на іх невысокую прадстаўленасць у тэрмінаграфіі, менавіта такія мадэлі найбольш пажадальныя ў спецыяльных слоўніках, прызначаных карыстальнікам з пэўным узроўнем філалагічнай адукацыі.

У БЛТ шырока прадстаўлены шматлікія несістэмныя намінацыйныя формы, якія ўзнікаюць у выніку ўскладнення лемы за кошт дадатковых кампанентаў: удакладняльных (кларыфікацыя); звужальных (спецыфікацыя); сітуацыйных (біфуркацыя); альтэрнатыўных (полімарфізм). Клларыфікаты ўводзяцца ў рэестр з дапамогай круглых або прамых дужак і могуць змяшчаць да трох кампанентаў: *пераінтэграцыя (марфемнага саставу слова)*. Спецыфікаты ўключаюцца ў рэестр з дапамогай круглых дужак або без выкарыстання дадатковых візуальных тэрмінаграфічных індыхатараў: *суб'ект у мовазнаўстве*. Біфуркаты падаюцца ў рэестры шляхам пералічэння праз коску або праз нахіленую рыску, з дапамогай круглых, прамых, фігурных дужак, а таксама суперпазіцыйным спосабам: *(не)аднакаранёвыя паронімы*. Названыя тыпы камплікацыі – негатыўная з'ява ў тэрмінаграфіі: лемы з кампанентамі-кларыфікатамі, спецыфікатамі, біфуркатамі перагружаюць рэестр слоўніка, абцяжарваюць экстракцыю тэрмінаў, ускладняюць адносіны паміж спецыяльнымі адзінкамі і адпаведнымі паняццямі, патрабуюць ад карыстальніка дадатковых інтэлектуальных аперацый.

Спецыфікацыя дапушчальная ў рэестравых слоўніках, якія з'яўляюцца практычнымі ў дачыненні да больш аб'ёмных міжгаліновых лексікаграфічных прац, паколькі садзейнічаюць акрэсленню семантыкі моўнай адзінкі ў межах канкрэтнай навуковай дысцыпліны.

Полімарфізм – тэрмінаграфічна важная з'ява, якая дазваляе зафіксаваць у слоўніку не адну, а некалькі формаў, што суадносяцца з адным дэнататам (сігніфікатам). Паліморфы розных падтыпаў уводзяцца ў зону намінацыі рознымі спосабамі: пералічэннем праз коску, кропку з коскай або нахіленую лінію; з дапамогай злучнікаў (*і, або*); з дапамогай круглых дужак; з дапамогай круглых дужак і злучніка *і*. Вылучаны 4 падтыпы полімарфізму: экстэрнальны, анамасіялагічны (у т. л. афіксальны, граматычна-семантычны, квантытатывы, кампанентны), лексемны, кантэкставы. Граматычна-семантычны полімарфізм з'яўляецца тэрмінаграфічна немэтазгодным, паколькі ў тлумачальных слоўніках ён прыводзіць да семантызацыі не ўсёй лемы, а толькі яе часткі (напрыклад, тэрмін *дэнатат* у леме *дэнатат*, *дэнатацыйны*; статус другой часткі застаецца неакрэсленым). Акрамя таго, адсутнічае навуковае абгрунтаванне для вызначэння парадку ўключэння тэрмінаў

у зону намінацыі (напрыклад, чаму *энклітыка*, *энклітычны*, але *словаўтваральны*, *словаўтварэнне*?). У БЛТ адзначаецца 14 асноўных схем фіксацыі квантытатыўных паліморфаў, аднак пытанне пра паслядоўнасць тэрмінаў у зоне намінацыі застаецца нявырашаным. Кампанентны полімарфізм у тэрміналагічных слоўніках прадстаўлены 6 схемамі фіксацыі. Яны аб'ядноўваюць 35 мадэлей і, як і ў папярэднім выпадку, не прадугледжваюць выразнай рэгламентацыі ў дачыненні да парадку адлюстравання кампанентаў. Існаванне лексемнага полімарфізму ў лінгвістычнай тэрмінаграфіі звязана з рэалізацыяй розных уласцівасцей дэнатата (сігніфіката). У якасці канкурэнтных адзначаюцца тэрміны-інтэрнацыяналізмы, інтэрнацыяналізмы і ўласнамоўныя адзінкі (субстантывы, ад'ектывы, вербатывы), уласнамоўныя і інтэрнацыянальныя адзінкі (субстантывы, ад'ектывы, адвербатывы, вербатывы). Розныя віды кантэкставага полімарфізму (камплементарны, юнітацыйны, сепарацыйны, дыверсійны) пры намінацыйнай параметрызацыі тэрмінаў супярэчаць асноўным прынцыпам тэрмінаграфавання і ацэньваюцца намі як непажаданы факт, які ўскладняе карыстанне слоўнікам.

Аптымальным спосабам адлюстравання паліморфаў з'яўляецца іх вынясенне па-за межы зоны намінацыі ў асобную зону, напрыклад, у канец СА. У ёй можа быць размешчана ўказанне на тыя тэрміны, якія валодаюць тоесным семантычным аб'ёмам у дачыненні да рэстравай адзінкі. Пры гэтым аднакампанентны тэрмін (аптымальна – інтэрнацыяналізм) з'яўляецца прыярытэтным для тэрмінаграфічнай фіксацыі, а двух-, трох-, чатырохкампанентныя тэрміны-дублеты могуць прыводзіцца ў рэстры тлумачальнага слоўніка з адпаведнымі адсылкамі. У двух- / шматмоўных слоўніках камплікацыйныя формы непажаданыя ў прынцыпе.

Важныя пры апісанні ў слоўніках тэрміналагічных адзінак лінгвістыкі і іншыя тыпы тэрмінаграфічнай параметрызацыі. Некаторыя з іх уласцівы ўсім тыпам тэрміналагічных слоўнікаў (семантычная параметрызацыя). Іншыя – аднаму або некалькім тыпам слоўнікаў: тлумачальным і двухмоўным (этымалагічная, функцыянальная, ілюстрацыйная, пашпартызацыйная); двух- / шматмоўным і рэстравым (лакалізацыйная); двух- / шматмоўным (граматычная); шматмоўным (дэрывацыйная, моўная); рэстравым (тэхнічная).

Этымалагічны каментарый па-за межамі тлумачальных слоўнікаў з'яўляецца збытکوўным. Аптымальны спосаб яго ажыццяўлення – спалучэнне ў СА прыёмаў комплекснай і фрагментарнай этымалагізацыі.

Семантычная параметрызацыя – асноўная ў тлумачальных тэрміналагічных слоўніках. Ядзернымі кампанентамі дэфініцыі выступаюць намінатар (экстэнсіўны, экстракцыйны, экстэнсіўна-экстракцыйны, класіфікацыйны, працэсуальны, дэскрыптыўны, фармальны, лакунарны) і характарызатор (кампацыйны і дыстынкцыйны, у т. л. дэскрыптыўны, прагматычны, даміцыйны, арыгацыйны, гібрыдны). Аптымальнымі з'яўляюцца класіфікацыйныя намінатары, якія падкрэсліваюць дакладнае месца тэрміна ў тэрмінасістэме. Дэскрыптыўныя,

фармальныя, лакунарныя намінатары толькі часткова выконваюць сваю функцыю. Характарызатары вызначаюцца большым дыяпазомам фармальных спосабаў выражэння. Разам з тым, кампанацыйныя характарызатары дастаткова невыразныя і ў цэлым могуць быць заменены характарызатарамі іншага тыпу.

Полісемічныя тэрміны ў БЛТ могуць апісвацца шляхам градацыі, лімітацыі, спецыфікацыі, інсертызацыі. Тэрмінаграфічныя падставы мае градацыя, паколькі лімітацыя, спецыфікацыя і інсертызацыя не характарызуюцца выразнай структураванасцю і ўніверсальнасцю. Паміж звужальнай і пашыральнай дыстрыбуцыяй варта аддаваць перавагу першай: менавіта яна ў найбольшай ступені дэманструе развіццё значэнняў тэрміна.

Семантычная параметрызацыя рэалізуецца не толькі ў зоне семантызацыі, але і ў іншых інфармацыйных зонах СА (у зонах сістэмнай, экстрапаняцыйнай, лінгвадыдактычнай інфармацыі), аднак з меншай ступенню эфектыўнасці. Мэтазгоднасць зон экстрапаняцыйнай і лінгвадыдактычнай інфармацыі ўяўляецца сумнеўнай яшчэ і ў сувязі з немагчымасцю іх паслядоўнай і аднастайнай рэалізацыі ў слоўніках.

Ілюстрацыйная параметрызацыя ў беларускіх слоўніках лінгвістычных тэрмінаў ажыццяўляецца ў выглядзе цытацыі, экзэмпліфікацыі, фамілізацыі, эксплікацыі. Эксплікацыя набліжае тэкст тэрмінаграфічнага выдання да вучэбнага тэксту, таму мэтазгодна аддаваць перавагу першым тром тыпам ілюстрацый (у залежнасці ад канкрэтных задач, якія стаяць перад укладальнікамі) [1; 3; 4; 12; 13; 17; 18; 23; 26; 28; 29–32; 34; 58–60; 70–74; 77].

7. Праблема тыпалогіі тэрміналагічных слоўнікаў з’яўляецца адной з найбольш неадназначных і найменш распрацаваных праблем метатэрмінаграфіі. Актуальнасць яе вырашэння абумоўлена важнасцю выпрацоўкі вектараў далейшага развіцця тэорыі і практыкі тэрмінаграфіі. Існуючыя тыпалогіі тэрміналагічных слоўнікаў будууюцца на падставе аднаго крытэрыю або комплексу розных крытэрыяў. У тэарэтычнай тэрмінаграфіі сфарміраваліся тры падыходы да тыпалагізацыі тэрміналагічных слоўнікаў: монакрытэрыяльны (тыпалагізацыя паводле макраструктуры, тыпу апісання, спосабу дэфініравання, прызначэння); полікрытэрыяльны (колькасць моў, наяўнасць і прынцып тлумачэння тэрмінаў, галіна ведаў; паўната адлюстраванай тэрміналогіі, спецыяльнае прызначэнне; колькасць моў, лексікаграфічная форма, паўната ахопу слоўніка, лексікаграфічная распрацоўка лексікі, адрасат; мэты слоўніка, спецыялізацыя слоўніка, аб’ём слоўніка, адносіны да дыяхраніі і інш.); апазіцыянальны (слоўнікі перакладныя – аднамоўныя, слоўнікі тлумачальныя – спісы тэрмінаў, слоўнікі сучаснай тэрміналогіі – слоўнікі “гістарычныя”, энцыклапедыя – слоўнік – даведнік, слоўнік акадэмічны – навучальны, слоўнік алфавітны – тэматычны, слоўнік арыгінальны – перакладны, слоўнік метамавы –

метадыялекту, слоўнік агульны – галіновы, слоўнік – даведнік, слоўнік цытатны – не цытатны, слоўнік аднамоўны – двухмоўны (шматмоўны) і інш.).

Паколькі любы слоўнік характарызуецца наяўнасцю пэўнай формы падачы матэрыялу, канкрэтных задач і факталагічнага напаўнення, а таксама прызначаны для выканання шэрага функцый, аптымальнай падаецца тыпалогія беларускіх слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў, якая ўлічвае тры параметры: тып кантэнтызацыі; тып фармалізацыі; функцыянальны тып слоўніка.

У адпаведнасці з першым крытэрыем адрозніваюцца слоўнікі: 1) тлумачальныя энцыклапедычныя; слоўнікі-даведнікі (у т. л. агульныя і аспектныя); уласна тэрміналагічныя слоўнікі (у т. л. агульныя і аспектныя); 2) двух- / шматмоўныя: двухмоўныя (у т. л. агульныя мона- і біскапальныя, аспектныя монаскапальныя); шматмоўныя (у т. л. агульныя і аспектныя монаскапальныя); 3) рэестравыя: практычныя агульныя; рэгістрацыйныя аспектныя; навігацыйныя агульныя.

Паводле тыпу фармалізацыі вылучаюцца слоўнікі: 1) аўтаномныя (у т. л. алфавітныя, алфавітна-гнездавыя, ідэаграфічныя, ідэаграфічна-алфавітныя) і 2) інкарпараваныя (у т. л. алфавітныя, алфавітна-гнездавыя, ідэаграфічна-алфавітныя, суб'ектыўна-аўтарскія).

У функцыянальным плане паводле паказчыка *прызначэнне-функцыя* адрозніваюцца слоўнікі кагнітыўныя, кагнітыўна-рэгуляцыйныя, камунікацыйныя, камунікацыйна-рэгуляцыйныя, кагнітыўна-дыдактычныя, камунікацыйна-дыдактычныя, працэдурныя, навігацыйныя, дэманстрацыйныя. Паводле паказчыка *прызначэнне-адрасат* – слоўнікі сегментацыйныя і эверацыйныя. Лакунарнымі пазіцыямі ў тыпалогіі з'яўляюцца аспектныя энцыклапедычныя, актуальныя агульныя тлумачальныя слоўнікі, вузкагаліновыя двух- / шматмоўныя слоўнікі з некалькімі інтэграванымі субрэестрамі і інш.

Тыпалогія сведчыць пра верагодную запатрабаванасць і перспектыўнасць стварэння аспектных энцыклапедычных слоўнікаў, агульных тлумачальных тэрміналагічных слоўнікаў, вузкагаліновых двух- / шматмоўных слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў з некалькімі інтэграванымі субрэестрамі і інш. [1; 9; 10; 17; 18; 22; 27; 32; 39; 40; 47; 50; 52; 55; 73; 74; 77].

Рэкамендацыі па практычным выкарыстанні вынікаў дысертацыі

Прапанаваная ў дысертацыі канцэпцыя сістэмнай арганізацыі і параметрызацыі беларускага металінгвістычнага кантынуума можа быць выкарыстана для рознааспектнага вывучэння праблем станаўлення, структуры і тыпалогіі тэрмінаграфіі, тэарэтычнага тэрміназнаўства, лексікаграфіі.

Атрыманыя вынікі і распрацаваныя рэкамендацыі могуць выкарыстоўвацца пры ўкладанні тлумачальных, двух- / шматмоўных, рэестравых слоўнікаў

тэрмінаў, а таксама пры распрацоўцы дзяржаўных і міжнародных стандартаў, выпрацоўцы метадычных рэкамендацый для выдавецтваў і інш.

Тэрміналагічны кантынуум беларускай лінгвістыкі можа выкарыстоўвацца як дыдактычны матэрыял пры вывучэнні мовазнаўчых дысцыплін (у тым ліку ў супастаўляльным плане), а таксама з навуковымі мэтамі – як крыніца для ўкладання тэрміналагічных слоўнікаў і ў якасці эталона для ацэнкі аб’ёму рээстраў ужо існуючых слоўнікаў.

Распрацаваныя прынцыпы ўкладання слоўніка тэрмінаграфічных тэрмінаў могуць быць выкарыстаны пры стварэнні электронных слоўнікаў, даведнікаў, энцыклапедыяў з разгалінаванай сістэмай гіперспасылак.

Асноўныя палажэнні і вынікі дысертацыі мэтазгодна ўлічваюць у адукацыйным працэсе вышэйшай школы пры выкладанні сучаснай беларускай літаратурнай мовы, гісторыі беларускай мовы, гісторыі беларускага мовазнаўства, тэорыі мовы, пры напісанні курсавых, дыпломных, магістарскіх работ і кваліфікацыйных даследаванняў.

Асноўныя палажэнні і вывады дысертацыі адлюстраваны ў наступных публікацыях:

Манаграфія

1. Дзятко, Д. В. Беларуская лінгвістычная тэрмінаграфія : манагр. / Д. В. Дзятко ; нав. рэд. В. Д. Старычонок. – Мінск : Выд-ва БДПУ, 2022. – 340 с.

Рэц.: Міхайлаў, П. Важкі ўнёсак у беларускае тэрміназнаўства / П. Міхайлаў // Роднае слова. – 2022. – № 5. – С. 64–66; Пятаева, Н. В. [Рэцэнзія] / Н. В. Пятаева // Вес. БДПУ. Сер. 1, Педагогіка, псіхалогія, філалогія. – 2022. – № 2. – С. 108–109.

Раздзелы ў замежных калектывных манаграфіях

2. Дятко, Д. В. Становление методологии белорусской терминологии в первой половине XX века / Д. В. Дятко // Лексикографические штудии 2013 : коллективная моногр. / Л. В. Власова, Д. В. Дятко, Л. П. Колоколова [и др.] ; под ред. Н. В. Пятаевой ; М-во образования и науки Рос. Федерации, Стерлитамак. филиал Башкир. гос. ун-та. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2014. – С. 31–60 (2-е изд., стереотип. – М. – Берлин : DirectMedia, 2015).

3. Дятко, Д. В. Профессор М. Г. Булахов: славист, лексикограф, историк языка / Д. В. Дзятко // Лексикографические штудии 2014 : междунар. коллективная моногр. / под ред. Н. В. Пятаевой ; М-во образования и науки Рос. Федерации, Стерлитамак. филиал Башкир. гос. ун-та. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2015. – С. 307–336 (2-е изд., стереотип. – М. – Берлин : DirectMedia, 2016).

4. Дятко, Д. В. Белорусская лексикография: теория, история, современное состояние / Д. В. Дятко // Лексикографические штудии : междунар. коллективная

моногр. / под ред. Н. В. Пятаевой ; М-во образования и науки Рос. Федерации, Стерлитамак. филиал Башкир. гос. ун-та. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2017. – С. 9–63.

5. Дзятко, Д. В. Тэарэтычныя аспекты лінгвістычнай тэрмінаграфіі / Д. В. Дзятко // Лексикографические штудии : междунар. коллективная моногр. / под ред. Н. В. Пятаевой ; М-во образования Республики Беларусь, Белорус. гос. пед. ун-т. – Вып. 4. – Мінск : ВУКІ, 2020. – С. 9–39.

Артыкулы ў выданнях, уключаных у пералік навуковых выданняў Рэспублікі Беларусь для апублікавання вынікаў дысертацыйных даследаванняў, і замежных навуковых выданнях

6. Дзятко, Д. Асоба ў беларускай лінгвістыцы: Леанід Леўшчанка / Д. Дзятко // Роднае слова. – 2014. – № 10. – С. 31–35.

7. Дзятко, Д. Лявон Більдзюкевіч: асоба ў беларускай лінгвістыцы / Д. Дзятко // Роднае слова. – 2014. – № 12. – С. 32–37.

8. Дзятко, Д. Мікалай Азбукін: асоба ў беларускай лінгвістыцы / Д. Дзятко // Роднае слова. – 2015. – № 3. – С. 36–39.

9. Дзятко, Д. Аляксандр Круталевіч: асоба ў беларускай лінгвістыцы / Д. Дзятко // Роднае слова. – 2015. – № 5. – С. 32–37.

10. Дзятко, Д. Лексікаграфія як раздзел мовазнаўства: тэрміны, праблемы, тыпы слоўнікаў / Д. Дзятко // Роднае слова. – 2016. – № 7. – С. 37–39; № 8. – С. 34–37.

11. Дзятко, Д. Перыядызацыя гісторыі беларускай лексікаграфіі. XIII – пачатак XX ст. / Д. Дзятко // Роднае слова. – 2017. – № 3. – С. 29–31; № 4. – С. 30–33; № 6. – С. 33–37; № 7. – С. 41–43.

12. Дзятко, Д. Сучасная беларуская лексікаграфія: лексемныя тлумачальныя слоўнікі / Д. Дзятко // Роднае слова. – 2018. – № 1. – С. 40–44; № 3. – С. 32–35; № 6. – С. 34–37.

13. Дзятко, Д. Сучасная беларуская лексікаграфія: лексемныя слоўнікі і слоўнікі-рэестры / Д. Дзятко // Роднае слова. – 2018. – № 6. – С. 36–40.

14. Дзятко, Д. Сучасная беларуская лексікаграфія: ідыёмныя і электронныя слоўнікі / Д. Дзятко // Роднае слова. – 2018. – № 12. – С. 45–48.

15. Дзятко, Д. В. Лінгвістычная параметрызацыя паняццяў “лексікаграфія” і “металексікаграфія” / Д. В. Дзятко // Вес. БДПУ. Сер. 1, Педагогіка, псіхалогія, філалогія. – 2019. – № 3. – С. 83–89.

16. Дзятко, Д. Усходнеславянскія слоўнікі анамастычных тэрмінаў і агульныя праблемы метатэрмінаграфіі / Д. Дзятко // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. філалогічна. – 2019. – Вып. 71. – Ч. II. – С. 146–163.

17. Дзятко, Д. Інкарпараваныя перакладныя слоўнікі ў беларускай лінгвістычнай тэрмінаграфіі / Д. Дзятко // *Slavica Nitriensia : časopis pre výskum slovanských filológií*. – 2019. – Roč. 8. – № 2. – S. 15–30.

18. Дзятко, Д. В. Інкарпараваныя тлумачальныя слоўнікі ў беларускай лінгвістычнай тэрмінаграфіі / Д. В. Дзятко // *Вес. БДПУ. Сер. 1, Педагогіка, псіхалогія, філалогія*. – 2019. – № 4. – С. 69–74.

19. Дзятко, Д. Беларуская лінгвістычная транстэрмінаграфія канца XX – пачатку XXI ст. (на матэрыяле руска-беларускіх, беларуска-рускіх і шматмоўных слоўнікаў) / Д. Дзятко // *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Linguistica Rossica*. – 2019. – № 17. – S. 13–28.

20. Dziatko, D. V. Lexicography and terminography in specific scientific discourse / D. V. Dziatko // *Filologické vědomosti : vědecký a praktický časopis*. – 2020. – № 1. – S. 9–12.

21. Дзятко, Д. Беларуская лінгвістычная тэрмінаграфія першай паловы XX ст. / Д. Дзятко // *Роднае слова*. – 2020. – № 5. – С. 44–49.

22. Дзятко, Д. В. Беларуская аспектная тэрмінаграфія (на матэрыяле інкарпараваных тлумачальных слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў) / Д. В. Дзятко // *Вес. БДПУ. Сер. 1, Педагогіка, псіхалогія, філалогія*. – 2020. – № 2. – С. 32–38.

23. Дзятко, Д. В. Перыферычныя мегаструктурныя кампаненты ў беларускай лінгвістычнай тэрмінаграфіі / Д. В. Дзятко // *Тр. БГТУ. Сер. 4, Издательское дело. Филология*. – 2020. – № 2. – С. 85–91.

24. Дзятко, Д. В. Аўтарскі дыкурс у мегаструктуры беларускіх слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў / Д. В. Дзятко // *Вес. БДПУ. Сер. 1, Педагогіка, псіхалогія, філалогія*. – 2020. – № 4. – С. 75–80.

25. Дзятко, Д. Нацыянальныя традыцыі ў тэрмінаграфіі і праблема ідэнтычнасці тэрміналагічных слоўнікаў / Д. Дзятко // *Slavica Nitriensia : časopis pre výskum slovanských filológií*. – 2020. – Roč. 9. – № 2. – S. 4–13.

26. Дзятко, Д. Ілюстрацыйны параметр у лінгвістычнай тэрмінаграфіі / Д. Дзятко // *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Linguistica Rossica*. – 2020. – № 19. – S. 54–66.

27. Дзятко, Д. В. Слоўнікі-рээстры ў беларускім тэрмінаграфічным кантынууме (на матэрыяле лінгвістычнай тэрмінаграфіі) / Д. В. Дзятко // *Вес. БДПУ. Сер. 1, Педагогіка, псіхалогія, філалогія*. – 2021. – № 1. – С. 56–60.

28. Дзятко, Д. В. Навігацыйная параметрызацыя ў беларускіх рээстравых слоўніках лінгвістычных тэрмінаў / Д. В. Дзятко // *Вес. БДПУ. Сер. 1, Педагогіка, псіхалогія, філалогія*. – 2021. – № 2. – С. 79–82.

29. Дзятко, Д. В. Намінацыйная параметрызацыя ў беларускіх рээстравых слоўніках лінгвістычных тэрмінаў / Д. В. Дзятко // *Вес. БДПУ. Сер. 1, Педагогіка, псіхалогія, філалогія*. – 2021. – № 3. – С. 66–72.

30. Дзятко, Д. В. Альтэрнатыўныя формы намінацыйнай параметрызацыі ў беларускіх рээстравых слоўніках лінгвістычных тэрмінаў / Д. В. Дзятко // Вес. БДПУ. Сер. 1, Педагогіка, псіхалогія, філалогія. – 2021. – № 4. – С. 61–65.

31. Дзятко, Д. В. Дэфініцыйная намінацыя ў беларускіх рээстравых слоўніках лінгвістычных тэрмінаў / Д. В. Дзятко // Вес. БДПУ. Сер. 1, Педагогіка, псіхалогія, філалогія. – 2022. – № 1. – С. 80–83.

Слоўнік

32. Беларуская лінгвістычная тэрмінаграфія : слоўнік / Д. В. Дзятко ; навук. рэд. В. Д. Старычонок. – Мінск : Колорград, 2022. – 206 с.

Артыкулы ў энцыклапедыях

33. Дятко, Д. В. Терминология / Д. В. Дятко // Республика Беларусь : энцикл. : в 6 т. / редкол. : Г. П. Пашков [и др]. – Минск : Беларус. энцикл., 2008. – Т. 7. – С. 212.

34. Дзятко, Д. В. Дэфініцыя / Д. В. Дзятко // Культура Беларусі : энцыкл. // рэдкал. : Т. У. Бялова (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Беларус. энцикл., 2012. – Т. 3. – С. 580.

35. Дзятко, Д. В. Гісторыя беларускай лексікаграфіі / Д. В. Дзятко // Энцыклапедыя для школьнікаў і студэнтаў : у 12 т. Т. 7 : Беларуская мова / рэдкал. : У. У. Андрыевіч (гал. рэд.) [і інш.] ; пад агул. рэд. Д. В. Дзятко. – Мінск : Беларус. энцикл., 2017. – С. 71–79.

36. Дзятко, Д. В. Лексіка / Д. В. Дзятко // Энцыклапедыя для школьнікаў і студэнтаў : у 12 т. Т. 7 : Беларуская мова / рэдкал. : У. У. Андрыевіч (гал. рэд.) [і інш.] ; пад агул. рэд. Д. В. Дзятко. – Мінск : Беларус. энцикл., 2017. – С. 148.

37. Дзятко, Д. В. Лексікаграфічная памета / Д. В. Дзятко // Энцыклапедыя для школьнікаў і студэнтаў : у 12 т. Т. 7 : Беларуская мова / рэдкал. : У. У. Андрыевіч (гал. рэд.) [і інш.] ; пад агул. рэд. Д. В. Дзятко. – Мінск : Беларус. энцикл., 2017. – С. 148–149.

38. Дзятко, Д. В. Лексікаграфія / Д. В. Дзятко // Энцыклапедыя для школьнікаў і студэнтаў : у 12 т. Т. 7 : Беларуская мова / рэдкал. : У. У. Андрыевіч (гал. рэд.) [і інш.] ; пад агул. рэд. Д. В. Дзятко. – Мінск : Беларус. энцикл., 2017. – С. 149–150.

39. Дзятко, Д. В. Перакладны слоўнік / Д. В. Дзятко // Энцыклапедыя для школьнікаў і студэнтаў : у 12 т. Т. 7 : Беларуская мова / рэдкал. : У. У. Андрыевіч (гал. рэд.) [і інш.] ; пад агул. рэд. Д. В. Дзятко. – Мінск : Беларус. энцикл., 2017. – С. 199–201.

40. Дзятко, Д. В. Слоўнік / Д. В. Дзятко // Энцыклапедыя для школьнікаў і студэнтаў : у 12 т. Т. 7 : Беларуская мова / рэдкал. : У. У. Андрыевіч (гал. рэд.)

[і інш.] ; пад агул. рэд. Д. В. Дзятко. – Мінск : Беларус. энцыкл., 2017. – С. 267–272.

41. Дзятко, Д. В. Слоўнік іншамоўных слоў / Д. В. Дзятко // Энцыклапедыя для школьнікаў і студэнтаў : у 12 т. Т. 7 : Беларуская мова / рэдкал. : У. У. Андрыевіч (гал. рэд.) [і інш.] ; пад агул. рэд. Д. В. Дзятко. – Мінск : Беларус. энцыкл., 2017. – С. 272–273.

42. Дзятко, Д. В. Слоўнік лексічных форм / Д. В. Дзятко // Энцыклапедыя для школьнікаў і студэнтаў : у 12 т. Т. 7 : Беларуская мова / рэдкал. : У. У. Андрыевіч (гал. рэд.) [і інш.] ; пад агул. рэд. Д. В. Дзятко. – Мінск : Беларус. энцыкл., 2017. – С. 273–274.

43. Дзятко, Д. В. Слоўнік неалагізмаў / Д. В. Дзятко // Энцыклапедыя для школьнікаў і студэнтаў : у 12 т. Т. 7 : Беларуская мова / рэдкал. : У. У. Андрыевіч (гал. рэд.) [і інш.] ; пад агул. рэд. Д. В. Дзятко. – Мінск : Беларус. энцыкл., 2017. – С. 276–277.

44. Дзятко, Д. В. Слоўнік параўнанняў / Д. В. Дзятко // Энцыклапедыя для школьнікаў і студэнтаў : у 12 т. Т. 7 : Беларуская мова / рэдкал. : У. У. Андрыевіч (гал. рэд.) [і інш.] ; пад агул. рэд. Д. В. Дзятко. – Мінск : Беларус. энцыкл., 2017. – С. 277.

45. Дзятко, Д. В. Спецыяльная лексіка / Д. В. Дзятко // Энцыклапедыя для школьнікаў і студэнтаў : у 12 т. Т. 7 : Беларуская мова / рэдкал. : У. У. Андрыевіч (гал. рэд.) [і інш.] ; пад агул. рэд. Д. В. Дзятко. – Мінск : Беларус. энцыкл., 2017. – С. 282–283.

46. Дзятко, Д. В. Тлумачальны слоўнік літаратурнай мовы / Д. В. Дзятко // Энцыклапедыя для школьнікаў і студэнтаў : у 12 т. Т. 7 : Беларуская мова / рэдкал. : У. У. Андрыевіч (гал. рэд.) [і інш.] ; пад агул. рэд. Д. В. Дзятко. – Мінск : Беларус. энцыкл., 2017. – С. 296–298.

47. Дзятко, Д. В. Электронны слоўнік / Д. В. Дзятко // Энцыклапедыя для школьнікаў і студэнтаў : у 12 т. Т. 7 : Беларуская мова / рэдкал. : У. У. Андрыевіч (гал. рэд.) [і інш.] ; пад агул. рэд. Д. В. Дзятко. – Мінск : Беларус. энцыкл., 2017. – С. 367–369.

48. Дзятко, Д. В. Рагаўцоў Васіль Іванавіч / Д. В. Дзятко // Янка Купала : энцыкл. / рэдкал. : У. У. Андрыевіч (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Беларус. энцыкл., 2018. – Т. 3. – С. 114.

Артыкулы ў зборніках навуковых прац

49. Дзятко, Д. В. Беларуская лексікаграфія як вучэбная дысцыпліна / Д. В. Дзятко // Слово и словарь = Vocabulum et vocabularium : сб. науч. тр. / Гродн. гос. ун-т ; отв. ред. Л. В. Рычкова, И. А. Усаченко. – Гродно, 2009. – С. 127–130.

50. Дзятко, Д. В. Да праблемы тыпалагізацыі лінгвістычных слоўнікаў / Д. В. Дзятко // Сёмыя Танкаўскія чытанні : зб. навук. арт. / Беларус. дзярж. пед. ун-т ; рэдкал. : Г. Я. Адамовіч [і інш.]. – Мінск, 2010. – С. 185–187.

51. Дзятко, Д. В. Сучаснае беларускае мовазнаўства: стан, тэндэнцыі, кірункі (колькасная характарыстыка) / Д. В. Дзятко // Нацыянальная мова і нацыянальная культура: аспекты ўзаемадзеяння : зб. навук. арт. / Беларус. дзярж. пед. ун-т ; рэдкал. : В. Д. Старычонок, Д. В. Дзятко (адк. рэд.), Н. А. Радзіваноўская [і інш.]. – Мінск, 2011. – С. 84–88.

52. Дзятко, Д. В. Структурна-функцыянальная тыпалогія беларускіх слоўнікаў / Д. В. Дзятко // Усходнеславянскія мовы ў сучаснай лексікаграфіі : зб. навук. арт. / Беларус. дзярж. пед. ун-т ; рэдкал. : Д. В. Дзятко (нав. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 2015. – С. 32–36.

53. Дзятко, Д. В. Да праблемы даследавання ўсходнеславянскай лінгвістычнай тэрмінаграфіі / Д. В. Дзятко // Актуальныя праблемы мовазнаўства і лінгвадыдактыкі (да 80-годдзя з дня нараджэння праф. Г. М. Малажай) : зб. навук. арт. : у 2 ч. / Брэсц. дзярж. ун-т ; рэдкал. : В. М. Касцючык [і інш.]. – Брэст, 2018. – Ч. 1. – С. 38–41.

54. Дзятко, Д. Металінгвістычны кантынуум усходнеславянскіх моў у кантэксце тэрмінаграфіі / Д. Дзятко // Дарагое мне – і маё – беларускае: навук. зб. да 100-годдзя з дня нараджэння праф. Ф. М. Янкоўскага / Беларус. ін-т гісторыі і культуры ; рэдкал. : Г. М. Валочка [і інш.] ; навук. рэд. Д. В. Дзятко. – Rīga, 2018. – С. 409–414.

55. Дзятко, Д. В. Тыпалогія інкарпараваных слоўнікаў у беларускай лінгвістычнай тэрмінаграфіі / Д. В. Дзятко // Язык и межкультурные коммуникации : сб. науч. ст. / Белорус. гос. пед. ун-т ; редкол. : В. Д. Стариченок [и др.] ; отв. ред. В. Д. Стариченок. – Минск, 2019. – С. 61–65.

56. Дзятко, Д. В. Інкарпараваныя слоўнікі М. І. Канюшкевіч у кантэксце беларускай лінгвістычнай тэрмінаграфіі / Д. В. Дзятко // Славянскі мир і нацыянальная рэчывая культура в сучаснай камунікацыі : сб. науч. ст. : в 2 ч. / Гродн. гос. ун-т ; редкол. : Т. А. Пивоварчик (гл. ред.) [и др.]. – Гродно, 2020. – Ч. 1. – С. 312–320.

57. Дзятко, Д. В. Беларуская лінгвістычная тэрмінаграфія першай паловы XX стагоддзя / Д. В. Дзятко // Нацыянальна-культурны кампанент у літаратурнай і дыялектнай мове : зб. навук. арт. / Брэсц. дзярж. ун-т ; рэдкал. : С. Ф. Бут-Гусаім, Л. В. Леванцэвіч, Т. А. Кісель. – Брэст, 2020. – С. 75–79.

58. Дзятко, Д. В. Ілюстрацыйны параметр у лексікаграфічным дыскурсе / Д. В. Дзятко // Дванаццатыя Танкаўскія чытанні : зб. навук. арт. / Беларус. дзярж. пед. ун-т ; рэдкал. : В. Д. Старычонок. – Мінск, 2020. – С. 57–59.

59. Дзятко, Д. В. Семантычная параметрызацыя тэрмінаў у лінгвістычным дыскурсе / Д. В. Дзятко // Язык и межкультурные коммуникации : сб. науч. ст. /

Белорус. гос. пед. ун-т ; редкол. : В. Д. Стариченок (отв. ред.) [и др.]. – Минск, 2021. – С. 63–67.

Матэрыялы канферэнцый

60. Дзятко, Д. В. Прынцыпы ўкладання перакладных тэрміналагічных слоўнікаў / Д. В. Дзятко // Сучасныя праблемы беларускай філалогіі і культуры : матэрыялы навук.-практ. канф., прысвеч. 10-годдзю фак. беларус. філалогіі і культуры, Мінск, 16 мая 2001 г. / Беларус. дзярж. пед. ун-т ; рэдкал. : А. І. Лугоўскі (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 2002. – С. 19–23.

61. Дзятко, Д. В. Нарматыўна-семантычны кірунак даследаванняў у тэрміназнаўстве / Д. В. Дзятко // Куляшоўскія чытанні : матэрыялы Міжнар. навук.-практ. канф., Магілёў, 24 крас. 2009 г. / Магілёўс. дзярж. ун-т ; рэдкал. : В. І. Рагаўцоў [і інш.]. – Магілёў, 2009. – С. 182–184.

62. Дзятко, Д. В. Тэрміназнаўчыя даследаванні: праблемы, тыпалогія, перспектывы / Д. В. Дзятко // Язык и межкультурные коммуникации : материалы III Междунар. науч. конф., Минск – Вильнюс, 17–20 мая 2011 г. / Беларус. гос. пед. ун-т ; редкол. : В. Д. Стариченок (отв. ред.) [и др.]. – Минск, 2011. – С. 8–10.

63. Дзятко, Д. В. О тенденциях в развитии белорусской терминологии первой половины XX в. / Д. В. Дзятко // Язык и межкультурные коммуникации : материалы V Междунар. конф., Минск – Вильнюс, 19–23 мая 2015 г. / Беларус. гос. пед. ун-т ; редкол. : В. Д. Стариченок [и др.] ; отв. ред. В. Д. Стариченок. – Минск, 2015. – С. 101–104.

64. Дзятко, Д. В. Перыядызацыя гісторыі і перспектывы развіцця беларускай лексікаграфіі / Д. В. Дзятко // Беларуская мова і літаратура ў славянскім этнакультурным кантэксце : матэрыялы II Рэсп. навук.-практ. канф., Віцебск, 19–20 лістап. 2015 г. / Віцеб. дзярж. ун-т ; рэдкал. : Г. А. Арцямёнак [і інш.]. – Віцебск, 2015. – С. 42–45.

65. Дзятко, Д. В. Тэарэтычныя асновы беларускай лексікаграфіі / Д. В. Дзятко // Развитие фундаментальной науки в БГПУ : материалы науч.-практ. конф., Минск, 19 нояб. 2015 г. / Беларус. гос. пед. ун-т ; редкол. : А. И. Жук [и др.]. – Минск, 2016. – С. 129–141.

66. Дзятко, Д. В. Теоретический и прикладной аспекты белорусской учебной металексикографии / Д. В. Дзятко // Язык и межкультурные коммуникации : материалы VI Междунар. науч. конф., Вильнюс – Минск, 17–20 мая 2017 г. / Беларус. гос. пед. ун-т ; редкол. : В. Д. Стариченок [и др.] ; отв. ред. В. Д. Стариченок. – Минск, 2017. – С. 55–60.

67. Дзятко, Д. В. Статус і структура металексікаграфіі ў замежнай лінгвістыцы / Д. В. Дзятко // Общественные и гуманитарные науки : материалы 83-й науч.-техн. конф., Минск, 4–15 февр. 2019 г. / Беларус. гос. технологич. ун-т ; отв. за изд. И. В. Войтов. – Минск, 2019. – С. 69–71.

68. Дзятко, Д. В. Металінгвістычны кантынуум як зыходны кампанент тэорыі тэрміназнаўства / Д. В. Дзятко // Слова ў кантэксце часу : матэрыялы IV Міжнар. навук.-практ. канф., прысвеч. 90-годдзю з дня нараджэння д-ра філал. навук праф. А. І. Наркевіча, Мінск, 14–15 сак. 2019 г. / Беларус. дзярж. ун-т ; рэдкал. : В. М. Самусевіч (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 2019. – С. 32–35.

69. Дзятко, Д. В. Віцебская навуковая школа ва ўсходнеславянскай лінгвістычнай тэрмінаграфіі / Д. В. Дзятко // Беларуская мова і літаратура ў славянскім этнакультурным кантэксце : матэрыялы III Рэсп. навук.-практ. канф., Віцебск, 20–21 лістап. 2019 г. / Віцеб. дзярж. ун-т ; рэдкал. : Г. А. Арцямёнак (адк. рэд.) [і інш.]. – Віцебск, 2019. – С. 44–48.

70. Дзятко, Д. В. Прынцыпы ўкладання слоўніка тэрмінаў беларускай лінгвістычнай тэрмінаграфіі / Д. В. Дзятко // Студзеньскія рэспубліканскія навуковыя чытанні “Жыццё, адданае Слову” (памяці кандыдата філалагічных навук дацэнта Г. А. Арцямёнка) : матэрыялы рэсп. навук. канф., Віцебск, 26 студз. 2022 г. / Віцеб. дзярж. ун-т ; рэдкал.: С. В. Мартынкевіч (адк. рэд.) [і інш.]. – Віцебск, 2022. – С. 70–74.

Раздзелы ў вучэбных дапаможніках

71. Беларуская мова. Прафесійная лексіка для педагогаў : вучэб. дапам. / Д. В. Дзятко [і інш.] ; пад рэд. Д. В. Дзятко. – Мінск : Беларусь, 2012. – С. 3–5, 18–49, 68–75.

72. Беларуская мова: прафесійная лексіка : дапам. / Д. В. Дзятко [і інш.] ; пад рэд. Д. В. Дзятко. – Мінск : Тетралит, 2013. – С. 3–5, 18–49, 65–75.

73. Сучасная беларуская літаратурная мова : вучэб. дапам. / Д. В. Дзятко [і інш.] ; пад рэд. Д. В. Дзятко. – Мінск : Выш. шк., 2017. – С. 514–577.

74. Сучасная беларуская літаратурная мова : вучэб. дапам. / Д. В. Дзятко [і інш.] ; пад рэд. Д. В. Дзятко. – 2-е выд., папр. і дап. – Мінск : Выш. шк., 2020. – С. 514–577.

75. Беларуская мова (прафесійная лексіка). Педагогіка : вучэб. дапам. / Д. В. Дзятко [і інш.] ; пад рэд. Д. В. Дзятко. – Мінск : РПА, 2020. – С. 27–74.

76. Беларуская мова (прафесійная лексіка). Эканоміка : практыкум : вучэб. дапам. / Д. В. Дзятко [і інш.] ; пад рэд. Д. В. Дзятко. – Мінск : РПА, 2020. – С. 17–40, 141–155.

77. Сучасная беларуская літаратурная мова : вучэб. дапам. / Д. В. Дзятко [і інш.] ; пад рэд. Д. В. Дзятко. – 2-е выд., папр. і дап. (дад.). – Мінск : Выш. шк., 2020. – С. 516–579.

РЭЗІЮМЭ

Дзятко Дзмітрый Васільевіч

**Беларуская лінгвістычная тэрмінаграфія:
генезіс, структура, тыпалогія**

Ключавыя словы: беларуская мова, тэрміналогія, тэрмінасістэма, тэрмінаграфія, тэрміналагічны кантынуум беларускай лінгвістыкі, слоўнік, тыпалогія слоўнікаў, структура слоўніка, слоўнікавы артыкул.

Мэта даследавання: распрацаваць і ўвасобіць канцэпцыю сістэмнай арганізацыі і параметрызацыі беларускага металінгвістычнага кантынуума на падставе выяўлення і ўпарадкавання храналагічных, структурна-кантэнтных, тыпалагічных характарыстык беларускіх слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў.

Метады даследавання: апісальны метады сінхранічнага аналізу з элементамі дыяхраніі, метадыка супастаўляльнага аналізу структуры слоўнікаў, элементы структурнага аналізу, кампанентны аналіз семантыкі тэрміна і структуры яго дэфініцыі, метадыка мадэлявання структуры аналітычных тэрмінаў, метадыка структурна-кантэнтнай тыпалагізацыі тэрміналагічных слоўнікаў, колькасныя падлікі.

Атрыманыя вынікі і іх навізна: распрацаваны новы інтэрдысцыплінарны напрамак – тэорыя сістэмнай арганізацыі і параметрызацыі беларускай лінгвістычнай тэрмінасферы; прапанавана і абгрунтавана канцэпцыя вывучэння і апісання беларускага металінгвістычнага кантынуума; выяўлены асаблівасці мега-, макра-, мета-, мікраструктуры слоўнікаў беларускіх лінгвістычных тэрмінаў; сканструяваны механізмы ацэнкі рээстравай паўнаты слоўнікаў; створана трохблочная тыпалогія беларускіх слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў; сфарміравана мадэль лексікаграфічнага прадстаўлення субсістэмы тэрмінаў тэрмінаграфіі; сканструяваны матрыцы для ўкладання тлумачальных, двух- / шматмоўных, рээстравых слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў.

Рэкамендацыі па выкарыстанні атрыманых вынікаў. Канцэпцыя сістэмнай арганізацыі і параметрызацыі беларускага металінгвістычнага кантынуума можа быць выкарыстана для вывучэння праблем тэрмінаграфіі, тэрміназнаўства, лексікаграфіі; пры ўкладанні слоўнікаў тэрмінаў, распрацоўцы стандартаў, метадычных рэкамендацый; пры выкладанні сучаснай беларускай літаратурнай мовы, гісторыі беларускага мовазнаўства, тэорыі мовы, пры выкананні кваліфікацыйных даследаванняў.

Галіна выкарыстання: тэрмінаграфія, тэрміназнаўства, стандартызацыя тэрміналогіі, лінгвадыдактыка.

РЕЗЮМЕ

Дятко Дмитрий Васильевич

**Белорусская лингвистическая терминография:
генезис, структура, типология**

Ключевые слова: белорусский язык, терминология, терминосистема, терминография, терминологический континуум белорусской лингвистики, словарь, типология словарей, структура словаря, словарная статья.

Цель исследования: разработать и воплотить концепцию системной организации и параметризации белорусского металингвистического континуума на основе выявления и упорядочения хронологических, структурно-контентных, типологических характеристик белорусских словарей лингвистических терминов.

Методы исследования: описательный метод синхронного анализа с элементами диахронии, методика сопоставительного анализа структуры словарей, элементы структурного анализа, компонентный анализ семантики термина и структуры его дефиниции, методика моделирования структуры аналитических терминов, методика структурно-контентной типологизации терминологических словарей, количественные подсчеты.

Полученные результаты и их новизна: разработано новое междисциплинарное направление – теория системной организации и параметризации белорусской лингвистической терминосферы; предложена и обоснована концепция изучения и описания белорусского металингвистического континуума; выявлены особенности мега-, макро-, мета-, микроструктуры словарей белорусских лингвистических терминов; сконструированы механизмы оценки реестровой полноты словарей; создана трехблочная типология белорусских словарей лингвистических терминов; сформирована модель лексикографического представления субсистемы терминов терминографии; сконструированы матрицы для составления толковых, дву- /многоязычных, реестровых словарей лингвистических терминов.

Рекомендации по использованию полученных результатов. Концепция системной организации и параметризации белорусского металингвистического континуума может быть использована для изучения проблем терминографии, терминоведения, лексикографии; в составлении словарей терминов, разработке стандартов, методических рекомендаций; в преподавании современного белорусского литературного языка, истории белорусского языкознания, теории языка, при выполнении квалификационных исследований.

Область использования: терминография, терминоведение, стандартизация терминологии, лингводидактика.

SUMMARY

Dzmitry V. Dziatko

**Belarusian linguistic terminography:
genesis, structure, typology**

Keywords: the Belarusian language, terminology, terminology system, terminography, terminological continuum of Belarusian linguistics, dictionary, dictionary typology, dictionary structure, dictionary entry.

The aim of the research: to develop and implement a conception of system organization and parameterization of the Belarusian metalinguistic continuum based on the identification and harmonization of the chronological, structural-content and typological characteristics of the Belarusian dictionaries of linguistic terms.

Research methods: descriptive method of synchronic analysis with elements of diachrony, methodology of comparative analysis of the structure of dictionaries, elements of structural analysis, component analysis of the semantics of a term and the structure of its definition, methodology of modeling the structure of analytical terms, methodology of structural-content typologization of terminological dictionaries, quantitative calculations.

The results obtained and their novelty: a new interdisciplinary approach has been developed – the theory of system organization and parameterization of the linguistic terminosphere; the conception of studying and describing the Belarusian metalinguistic continuum has been proposed and substantiated; the peculiarities of mega-, macro-, meta-, microstructure of dictionaries of Belarusian linguistic terms have been identified; mechanisms for assessing the register completeness of dictionaries have been constructed; a three-block typology of Belarusian dictionaries of linguistic terms has been created; a model of lexicographic representation of the subsystem of terms of terminography has been formed; matrices for compiling explanatory, two-/multilingual, registry dictionaries of linguistic terms have been constructed.

Recommendations on application of the obtained results. The conception of system organization and parameterization of the Belarusian metalinguistic continuum can be used for studying the problems of terminography, terminology, lexicography; in compiling dictionaries of terms, developing standards, methodological recommendations; in teaching the modern Belarusian literary language, the history of Belarusian linguistics, language theory, in conducting qualification studies.

Sphere of application: terminography, terminology studies, standardization of terminology, linguodidactics.